

АБУЛҚОСИМ ЛОҲУТӢ

НОМАҶО

**ДУШАНБЕ
«АДИБ»
2004**

ББК 84 Тоҷик 7-4
Л-83

Ин китоб бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов ба таъбири расидааст.

Мухаррири масъул
Абдурахмон Абдуманнонов

Мурағтиб ва муаллифи тавзеҳот
Хуришеда Отахонова

Мухаррир *Гурез Сафар*

Л-83 *Лоҳутӣ Абулқосим. Номаҳо.* — Душанбе: «Адиб», 2004, 112 сах.

Ин китоб номаҳои то имрӯз ба даст омадаи Абулқосим Лоҳутиро ба адибони тоҷик, ҳамдиёрон, дӯстон, аҳли хонавода, хонандагон ва мухлисони ашъори ӯ дар бар кардааст. Номаҳо бо самимият, ҳарорати дил ва эҳтиром навишта шудаанд.

Л $\frac{4702540201-42}{М-503}$ -2004

© Мурағтиб Х. Отахонова, 2004

ЧАНД СУХАН АЗ МУРАТГИБ

Номаҳои нависандагон барои омӯхтани шарҳи ҳол ва ақидаҳои иҷтимоӣ-ҷаҳонбинии онҳо, назари эшон ба ҳодисоти ҷамъиятӣ манбаи бозғоштиродеанд.

Аз номаҳо доир ба шахсияти нависанда, хислатҳои инсонии ӯ, таърихи эҷоди ин ё он асар, коргоҳи эҷоди адиб ва ҳодисаҳои дигар феълан маълумоте ба даст меояд, ки аз ягон асари бадеӣ, аз ягон мақолаи илмӣ дарёфтани мумкин намешавад.

Китобе, ки ба диққати Шумо, хонандагони азиз пешниҳод мешавад, тамоми номаҳои то имрӯз ба даст омадаи Абулқосим Лоҳутиро ба адибони тоҷик, ба адибони мамлакатҳои дигар, ҳамдиёрон, дӯстон ва аҳли хонаводаи ӯ, хонандагон ва мухлисони ашғори ӯ дар бар қардааст.

Қисми зиёди китобро номаҳои устод Лоҳутӣ ба устод Садриддин Айни ташкил мекунанд. Номаҳо ҳама бо самимият, ҳарорати дил ва эҳтироми махсус навишта шудаанд. Онҳо нишон медиҳанд, ки Лоҳутӣ ва Айни нахустин хонанда ва мунаққиди асарҳои ҳамдигар будаанд.

Дар солҳои шиддати шахспарастӣ А. Лоҳутӣ баҳри наҷоти устод Айни ҷидду ҷаҳд ва талошҳои зиёд карда буд ва ҳама чораҳоро дид, то устод Айни аз он балоҳо эмин монад. Дар ин ҳусус танҳо номаҳо маълумот медиҳанду ҳалос.

Аз номаҳои Лоҳутӣ ба дигар адибон, аз ҷумла ба М. Турсунзода, А. Деҳотӣ, Раҳим Ҷалил, М. Миршакар ва дигарон ғамхориҳои ӯ нисбат ба адибони ҷавон намоён гардида, андешаҳои шоир ба назария ва махсусияти шеър, доир ба забони асари бадеӣ баён ёфтаанд.

Устод Лоҳутӣ мисли адибони дигар фарзанди замони худ буд ва аз қайди он озод набуд, ӯ ба гояҳои сотсиалистӣ эътиқод ва бовар дошт. Ҳатто дар дилаш, ҳусусан баъд аз ҳодисаҳои солҳои 1937-ум нисбат ба афзалияти ҳукумати Шӯравӣ ва ҳизби коммунистӣ шубҳа пайдо шуда бошад ҳам, инро ба қасе изҳор карда наметавонист. Бинобар ин номаҳои ӯ низ мисли асарҳои бадеиаш ифодагари вазъ ва рӯҳияи замони зиндагии ӯ мебошанд.

Як қисми номаҳои устод Лоҳутӣ бори нахуст дар ҷилди 6-уми Кулліёти шоир (Душанбе, Нашириёти Давлатии Тоҷикистон, 1963) ва дар китоби «Муқотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ» (Душанбе, «Дониш», 1978, «Деватич», 2003) ба таъб расида буданд.

Ба Куллиёт ва китоби аввали «Муқотиба...» номаҳое, ки ба солҳои 1937-38 марбут буда, воқеаҳои давраи шахспарастиро инъикос кардаанд, ворид нашуда буданд. Дар он солҳо интишори мадорики мушаххас доир ба ин масъалаҳо имкон надидааст. Ин китоб номаҳоеро низ дар бар кардааст, ки дар онҳо оид ба масъалаҳои мазкур сухан рафтааст. Ба ин китоб иҷтимоии номаҳое, ки аз ин пеш бо сабабҳои маълум ихтисоран нашр шуда буданд, нурра, яъне дар шакли аслиашон дохил гардидаанд.

Номаҳои Абулқосим Лоҳутӣ аз рӯи алифбои унвони шахсоне, ки ба онҳо ирсол шудаанд, мураббаъ гардида, мувофиқи санаи таълиф ҷобаҷо шудаанд.

Дар охир тавзеҳоти муфассале перомунӣ ҳодисоти дар номаҳо зикр-ёфта ва ашхоси номбаршуда оварда шуд.

Мураббаъ аз адабиётшинос Абдурахмон Абдуманнонов, ки бо масъалаҳои муфиди худ барои беҳтар шудани китоб қўмак расониданд, сипосгузор аст.

Иҷтимоии ба қорманди илмӣ Институти забон ва адабиёт Х. Валихўчаева, ки дар баргардонидани қисме аз номаҳо аз алифбои ниёгон ба мураббаъ ёрӣ расонид, арзи сипос мекунем.

НОМАҶО

БА САДРИДДИН АЙНӢ

1

**Аз Москва ба Самарқанд, 6 апрели 1927.
Устои бузургвор, Садриддин Айнӣ!**

Ду ариза (бо ин 3-то) фиристодам ва як телеграф задам. Ба ҷавоби ҳеҷ як иқрои нашудам. Ба пиндори ин, ки шояд бо нишони нашриёти Тоҷик ба Шумо нарасад, ин якеро тавассути рафиқ Саидризо Ализода мефиристам. Банда дар ин рӯзҳо кореро, ки ҳамеша орзуи онро доштам, ёфта ва қабул шудаам. Аз ин сабаб бисёр фикрам осуда шуда ва мумкин аст, ки ҳоло дигар муолиҷа шавам. Фардо, ки рӯзи ҳафтуми апрел аст, ба санатури меравам, ки як моҳ бимонам. Аз масъалаи талаби банда ва васотати Шумо ҳеҷ хабаре нест. Ҳатто моҳонаамро нафиристоданд. Ин бисёр беназокатист. Махсусан дар ин вақти муолиҷа барои ман ёрии зиёде мешуд. Шумо медонед, ки рафтани баргаштани банда ба Тоҷикистон маро наздики панҷад сӯм қарзнок карда, чунки як тин ба ман надоданд. Бо ин ки ман дар Маскав бекор набудам, маро рафиқ Имомуф даъват карда буд. Дар ҳар ҳол мунтазири хати Шумо ҳастам, ки дар санатури бихонам. Агар осори наво бошад, бо фиристодани як рӯйхат аз он сарфарозам кунед. Дастхати Шуморо аз манзиле, ки дорам барои ман ба санатури хоҳанд фиристод.

Ба рафиқ Имомуф салом бирасонед. Аз ӯ гила намекунам, ки чаро ба ман ҷавоб наменависад, чаро ки ҳоли ӯ ҳамин аст. Ба касе хат наменависад. Рафиқи азиз Ҷаббориро салом мерасонам. Ӯ фиристодани «Кремл»-ро фаромӯш кард. Бародари азизам Ҳасанзодаро саломи фаровон мерасонам. Қиблагоҳи Махсум ва дигар рафиқонро саломи иродатмандона мерасонам.

Бо саломи шогирди Лохутӣ.

6 апрел – 27 с. Маскав.

Махсусан Холидаҷонро саломи бисёр-бисёр баланд аз тарафи амаки Лохутӣ!

2

**Аз Москва ба Самарқанд
21 апрели 1927**

Рафиқи мӯхтарам ва устои муаззам Садриддин Айнӣ!

Ду рӯз аст, ки ба Маскав ворид шудаам ва дар корҳои фирқавӣ машғули хидмат ҳастам. Аз Шумо истедъо дорам, ки натиҷаи коғаз ба рафиқ Муҳиддинуфро ба банда марқум доред. Агар хохиши ман ва Шуморо

қабул накарда, аз Маскав иқдом хоҳам кард. Агар Шумо дар Маскав коре ва ё фармоише доред, бинависед, албатта, анҷом хоҳам дод. Ҳар вақт рафиқи мӯҳтарам Мунзим (устоди ман) аз сафар боз омаданд, саломии шогирдонаи маро таблиғ фармоед.

Орзуи дорам, ки ҳамеша аз саломатии Шумо бохабар бошам. Дар Маскав гоҳ маҷлисҳои роҷеъ ба адабиёти форсӣ мешавад ва ҷамъияте ҳам ҳаст. Ошно ки шудам, майл дорам Шуморо ба он анҷуман муаррифи кунам. Дар он ҷо аз адабиёти ҳамаи Шарқ, махсусан форсӣ гуфтугузоро мешавад.

Холидаҷонро аз қавли амаки Лоҳутӣ салом бирасонед!

Бо эҳтиром ва салом Лоҳутӣ.

21 апрели 1927, Маскав.

3

Аз Ленинград ба Самарқанд 22 августи 1927

Фозили мӯҳтарам ва устоди азиз Садриддин Айнӣ!

Як ҳафта аст, ки дар Ленинград ҳастам ва ду рӯзи дигар ба Маскав меравам. Дар ин ҷо донишманди мӯҳтарам профессор Бертельсро мулоқот кардам. Бисёр хушам омад. Марде фозил ва устоде қодир аст. Тамоми забонҳои Шарқ ва тақрибан ҳамаи забонҳои Фарбро монанди забони модарӣ медонад ва аз таърих ва тамоми ҷузъиёти онҳо бохабар аст. Дар хидмати эшон махсусан аз макоми фазлу устодии Шумо гуфтугузор кардем. Бисёр шод аст ва аз Шумо мамнун, ки ба воситаи «Намунаи адабиёти тоҷик» басо аз шоирони Осиёи Миёнаро шинохта ва аз ҷоп шудани ҷунин китобе бисёр розӣ ҳастанд. Худашон ҳоло як китоб роҷеъ ба адабиёти Эрон менависанд, бо забони русӣ, ки дастовезҳои зиёд дар он ҳаст. Бисёр орзуи дошт, ки рӯзномаҳои тоҷикиро барои ӯ бифиристанд. Намедонам ин мумкин аст ё не? Гумон мекунам, ки агар Шумо ба Душанбе бинависед, қабул кунанд. Агар илова бар шоироне, ки дар «Намуна» номашон навишта шуда, боз ҳам шоироне ба ёдатон омад, бо каме аз намунаи ашъорашон барои профессор бифириsted. Ба гумонам бечо набошад.

Як ғазал дар ин покети фиристодам. Илтимос ин, ки пас аз тасҳеҳ кардан онро ба «Овози тоҷик» бидиҳед ва бифармоед, ки ҳамон тавре ки ҳаст ҷоп кунанд ва дар болояш: «Пешкаш ба ҷаноби Мовандӣ» бинависанд. Бисёр миннатдор мешавам. Як сӯм дар ҳамон покети фиристодам, ки дигар ғазалро ака Ҳасан ҷоп кунанд, аз ҳамон рақам ба қадри як сӯм ба нишонии ман ба Маскав бифиристанд.

Дар мактаби шарқшиносии Ленинград ҳама гуна китобҳои тоҷикӣ буд, ба ҷуз «Адабиёти сурх» ва «Кремль». Фақат ду ҷилд аз назорати маорифи Ўзбекистон ба таври шахсӣ барои профессорҳо фириस्ता буданд.

Умедворам, ки дар Маскав дастхати Шуморо зиёрат кунам. Агар фармоише бошад ба чону дил дар ичрои он мекӯшам. Холидаҷонро аз тарафи амакаш салом. Камолҷонро иродате бо камоли хидмату хасрати дурӣ саломи бародарона!

Бародари мӯхтарам Ҷаббориро саломи фаровон мерасонам.

Махсусан хидмати бародари мӯхтарам Имомуф саломи бисёр таблиғ фармуда, аз саломатиаш марқум доред.

Бо салом, иродат ва ихлос Лохутӣ!

Ленинград, 22 августи 1927.

4

Аз Москва ба Самарқанд

4 декабри 1927

Устоди мӯхтарам Айни! Намояндагони Эрон ва мудирони рӯзномаҳо ва вакилони маҷлис, ки омада буданд, беандоза аз судмандии «Намунаи адабиёти тоҷик» хурсанд буданд ва борҳо дар хусуси ин китоб ва заҳматҳои Шумо дар тараққии адабиёти тоҷикӣ баҳс карданд.

Меғуфтанд, ки ҳама кас дар Эрон орзуи дидани ин китобро дорад. Чанд дастовез роҷеъ ба ҳамон китоб, ки яке аз онҳо пеши худам пайдо шуд ва дигаронашро аз нашриёт гирифтаам, барои Шумо мефиристам. Гарчи вақти онҳо гузашта, аммо чун роҷеъ ба Шумо буд, барои худатон фиристодам.

Ба хидмати дӯстони мӯхтарам Зеҳнӣ, Ҷабборӣ, қиблагӯҳӣ Махсум ва дигар дӯстон саломи фаровон мефиристам. Хошишмандам саломи бародаронаи маро ба рафиқ Имомзода расонед. Ба хидмати рафиқ Мӯсавӣ саломи рафиқона.

Холидаҷонро салом мерасонам. Саломатии Камолиддини Самарқандиро аз табиат мунтазираам.

Бо салом, иродат ва ихлос Лохутӣ

Маскав, 4-ХП-27.

Москва, Воровская 25 М-Л-К.

ком. 6, Лахути

5

Аз Москва ба Самарқанд,

12 ноябри 1929

Устоди мӯхтарам!

Хати азиси Шуморо гирифта, аз ёдоварии устодонаи Шумо мамнун шудам. Худатон, албатта, медонед, ки чӣ қадар орзу дорам дар Самарқанд бошам ва аз ҳузурӣ Шумо дарки илму файз кунам. Аммо чӣ чора, ки

беморӣ (дар натиҷаи хиёнат ва ҷинойти корҳои ҷоплусонаи душманони дӯстнамо) кори худро карда ва бар хилофи орзу маро ҳазорон фарсанг аз Шумо дуртар андохт. Хуб, бошад, дурии роҳ монеъи наздикии дил намешавад. Иродати банда нисбат ба Шумо дар ҳадди камол аст ва ба қадри муҳаббати Камол нисбат ба Шумо. Тафсили ҳоли худро ба рафики азиз Раҳим навиштаам, ба Шумо арз хоҳад кард.

Аз он ки номаро дер навиштаам, маъзурам...

Холидаҷон ва Камолро иродате ба камол мерасонам.

Бо хидмати дӯсти мӯхтарам Вадуд Маҳмудӣ салому арзи иродат дорам.

Бо салом ва ихлоси дӯстӣ Лоҳутӣ

12.XI.29 с.

6

Аз Москва ба Самарқанд,

4 июли 1930

Устоди мӯхтарам ва азиз! Яке аз рафикони аврупоӣ, ки коргари муҳиммест, мехоҳад дар вақти истироҳати тобистонӣ чанд рӯзе бо занаш дар Самарқанд монда, ҳам саёҳат ва ҳам истироҳат кунад. Баъд ба ҷоҳои дигар равад. Дар ин чандрӯза мехоҳад ҷои сабзу хураме дошта бошад. Агар мумкин нашавад ба Самарқанд намеояд. Аз ман хоҳиш карда, ки ин масъаларо ба дӯстони худам дар Самарқанд бинависам ва агар мумкин бошад, ки чанд рӯзе дар боғ бимонад, он вақт дар ҳамин саёҳат ба Самарқанд ҳам меояд.

Ман ин мавзӯро хидмати Шумо ва тавассути Шумо ба рафики азиз Раҳим Ҳошим ҳам менависам. Ё Шумо ё Раҳим агар қабул кунед, ки он рафик дар боғи Шумо ё боғи дигар, ки Шумо маслиҳат донед, монад (чанд рӯз), он вақт ба ӯ бигӯям, ки осудахотир бошад. Аввалҳои сентябр аз Маскав ҳаракат хоҳад кард. Илова бар ин ки одами боаҳамияте аст, коргари адабӣ ва адабиётдӯст ҳам ҳаст ва дар доираи байналмилалӣ хидматҳои адабӣ мекунад. Аз ин ҷиҳат аст, ки ман низ чандрӯза ӯро аз ҷиҳати ҷой дар боғ аз ҷониби Шумо илтимос мекунам.

Ҳам Шумо ва ҳам бародарам Раҳим аз мулоқот бо ӯ розӣ хоҳед шуд. Аммо дар хусуси худам: дар Кумитаи Марказӣ дар Маскав монда, дохили хидмат шудаам. Илтимос ин, ки агар коре дошта бошед ба банда бинависед, хидмате, ки аз дастам ояд, дарег нахоҳам кард. Агар ҳам рӯзе гузоратон ба Маскав афтод, манзил манзили хоссаи худи Шумост.

Дӯст ва шогирди Шумо Лоҳутӣ

Маскав, 4.VII.1930 с.

Албатта ё Шумо ё Раҳим (ё ҳарду) ҷавоби ин аризаро хоҳед навишт, ки ба он рафик бигӯям. Асосан дилам мехоҳад, ки Шумо бо ӯ ошно шавед.

Бародарзодаҳоям ва модарашонро салом аз тарафи амакашон бирасонед.

Мунтазири ҷавоб.

Москва, площадь Свердлова-3, кв. 26

Лахути

7

Аз Москва ба Самарқанд, (июли 1930)

Устои мӯхтарам! Яке аз коркунони байналмилалӣ бо занаш ба истироҳат меравад ва меҳоҳад, ки дар Самарқанд чанд рӯз бимонад, ба шарте ки битавонад дар як боғе манзил кунад. Ман ба ӯ ваъда додаам, ки дар ин хусус ба вай ёри кунам. Албатта дар ин ваъда итминонам ба мароҳими Шумо буд. Дар ин бора хидмати Шумо ариза кардам, вале ҷавобе нагирифтаам. Ин аст, ки аз дигар менависам ва истидъо мекунам, ки дар ҳар сурат бинависед, чаро ки рӯзи аввали август ин кас ҳаракат мекунад.

Дирӯз бо вай гап задем. Шуморо ғоибона мешиносам. Худаш адабиётчи аст. Мулоқоти Шумо бо вай хуб аст.

Дар сурате, ки ҷо додан ба вай дар боғ (чанд рӯз) барои Шумо мумкин набошад, бинависед, ки он кас донад ва дар Самарқанд нафарояд.

Умед аст, ки ин илтимос бе ҷавоб намонад.

Ба амаки азизам, Холидаҷон ва Камолиддини Самарқандӣ салом мерасонам.

Бо салому иродат Лоҳутӣ

Москва, площадь Свердлова

д.3, кв. 26, Лахути

8

Аз Москва ба Самарқанд, 18 июни 1931

Устои мӯхтарам Садриддин Айни!

«Малая Советская Энциклопедия»-ро аз нав ҷоп карда бароварданӣ ҳастанд. Ман ба ӯҳда гирифтаам, ки як мақолаи хурд роҷеъ ба Шумо бидиҳам, ки дар он ҷоп кунанд. Барои ин кор лозим аст, ки Шумо ба саволҳое, ки дар варақаи махсус навишта ва ҳамроҳи ин хат мефиристам, ҷавоб диҳед.

Ба илова як акси худатонро, ки пушти маҷрӯҳи Шуморо нишон медиҳад ва яке ҳам акси дигари худатонро, албатта, барои банда бифиристед.

Ман дар Маскав дар рӯзномаи «Правда» хидмат мекунам. Аҳволи саломатиам як навъ, на нағзу на бисёр ганда, мегузарад. Тартиби осоиш

ва хонаам нағз аст. Илова бар «Правда» дар ду ҷои дигар ҳам хидмат мекунам.

Агар барои Шумо мумкин шавад як китоби «Алифбо»-и тоҷикӣ ва як «Китоби хониш»-и соли аввал барои ман бифиристед. Хеле муташаккир мешавам. Аз ман талаб кардаанд, ки як алифбо ва як китоби қироат бо хаги лотинии нав, ки барои эронӣёни хоки Шӯравӣ қабул кардаанд, бинависам. Ман ин китобҳоро, ки аз Шумо илтимос кардам, барои истифода кардан мецоҳам. Албатта Шумо бехтарашро интихоб хоҳед кард. Се сӯм барои китобҳо ва учрати пӯсти он фиристодам.

Бо салом ва эҳтироми тамом Лоҳутӣ

Москва, Тверская, «Правда», культ. отд. Лахути

Чавобро зудтар марҳамат кунед.

1) Номи падаратон, 2) Соли таваллудатон. 3) Ҷои таваллудатон. 4) Аз кадом табақаи халқ шумурда мешавед: деҳқон, савдогар, дохунда, мардикор ё дигарон. 5) Узви кадом як ҷамъияти адабӣ ҳастед? 6) Чанд асарҳои чопшуда (ва чопнашуда) доред? Чанд бор ва дар кучо ва дар кадом забонҳо чоп шудаанд? (Номи асарҳоро навиштан даркор – на ин ки фақат рақами онҳоро). 7) Дар кадом шахр ва кадом таърих ва аз тарафи кадом идора чоп шудани онҳоро навиштан даркор. 8) Миллататон.

Ман инҳоро, ки наредонистам аз саволҳое, ки ба таври умумӣ дар бораи ҳар кас медиҳанд, ҷудо карда хидмати Шумо фиристодам, ки ҷавоби онҳоро марҳамат карда бинависед. Мунтазирам, ки ба фурсат ин хоши маро анҷом дода, бештар аз пеш мамнунам кунед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

Москва, Тверская, «Правда», культ. отд. Лахути

9

Аз Москва ба Самарқанд,
15 октябри 1931

Устоди мӯхтарам Айни

Хабари муфтахир шудани Шуморо ба «Нишони Сурхи Заҳмат» аз ҳукумати шӯроии Тоҷикистон дар рӯзнома хонда бисёр-бисёр шодам.

Махсусан дар вақте ки унсурҳои зиддиинкилобӣ аз боқимондаҳои панисломизм, тамоман худро ба пролетариат таслим намудани Шуморо дида ба хашм омада, ба Шумо ҳуҷум мекунанд ва мецоҳанд бо тӯҳматҳо ва гуфтаҳои ношоиста Шуморо аз хидмат ба пролетариат маҳрум кунанд (қатъиян Шумо маҳрум нахоҳед шуд), ин марҳамати ҳукумати коргар — деҳқон хеле бамавқеъ ва дуруст аст.

Ман яқин дорам, ки Шумо дар ҷавоби ин хоинҳои манфури пролетариат қалами худро барои хидмат ба тӯдаи заҳматкаш, синфи ранҷбар ва ҳукумати шӯроӣ тезтар хоҳед кард. Инак, ман саводи телеграммаеро, ки ба Душанбе фиристодам, хидмати Шумо тақдим мекунам, дасти Шу-

моро маҳкам ва дӯстона мефишорам ва Шуморо аз тахти дил табрик менамоям...

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ

10

Аз Москва ба Самарқанд,
4 ноябри 1932

Устои мӯхтарам, салом!

Имрӯз хатеро, ки ба Маскав фиристода будед, пас аз ба Қрим рафтаву гашта омаданам, гирифтам. Марҳамати Шуморо бо телефон ба Ҷаводу Рӯҳангез гуфтам, мамнун шуданд.

Ҷаводро ҳам ҷавоб додаанд, ба Сталинобод рафтани аст.

Имрӯз дар Совнаркум приқоз доданд, ки Дорохро озод кунанд ва маро ба ҷои ӯ таъин карданд. Ман фақат барои ин ки бар он хоин дарс шавад, ин хидматро қабул кардам. Яқин дорам, ки Шумо ҳам барои ин хабар хурсанд мешавед.

Ин шеърро, ки фиристодаам, марҳамат карда ба рафиқ Садрулин диҳед ва фармоед, ки бидуни хато ҷоп кунад. Ман махсусан ҷасорат карда барои Шумо мефиристам, чаро ки аз ҳама шеърхое, ки то кунун гуфтаам, дар назари ман беҳтар аст. Меҳоҳам фикри Шуморо дар ин (бора) бидонам. Албатта худам айбҳои онро фаҳмида наметавонам.

Ҳоло соати 8-и шаби 4-ум аст. Мунтазирам, ки Бону омада онро ба тарҷума диҳам.

Холидаҷон, Камолҷон ва укашонро салом бирасонед.

Ба хидмати рафиқ ва дигар рафиқон салом бирасонед.

Худованди корӣ Раҳимро саломи калон!

Бо салому эҳтиром Лоҳутӣ

Маскав, 4 моҳи новамбри 1932

11

Аз Симферополь ба Москва,
22 ноябри 1932

Устои мӯхтарам, салом!

Рӯзи 7-уми моҳ аз Маскав ба Ялта сафар кардам. Дар Ялта бештар аз 10 духтуру профессорҳо бо диққати комил маро муойина карданд. Маълум шуд, ки дар гулӯям як раг пора шудааст ва хун аз ин ҷо буда. Аммо касали маскавиам ангина будааст, ки ин ҳам ба саҳт шудани гулӯ ёрдам карда. Абадан сил набудааст. Акнун ҳолам хуб аст. Ин хатро аз Семфиерополь менависам. Ин ҷо барои корректории китобам омадам. Охири моҳ Маскав мебошам. Ба ҳама рафиқон салом!

Холидаҷон, Камолҷон ва укашро салом мерасонам.

Бо эҳтиром ва саломи фаровон Лоҳутӣ

22.XI.32.

Рафиқи мӯҳтарам Айнӣ.

Ҳар ду хати Шуморо бо рафиқа Бону дар як ҷо хондем. Акнун ҷавоби хати якум: Аввало ҳамин ки аз касал шудани Камол ва Шумо бисёр дилтанг шудам. Аммо аз ин ки сиҳату саломат шудаед, хурсандиҳо кардем.

Лекин аз ин бобат хурсанд шуда бошем ҳам қисмати дигари хати Шумо ҳар дуи моро ҳақиқатан мутаассир кард.

Устодҷон, Шумо дар хати худатон аз мурдан, он ҳам бо ҳасрат гап задаед. Ин хел маъносиҳо аз тарафи Шумо, ки ранҷбарони тоҷик умедворӣ ба ёрдами адабиатон доранд, (мебахшед) дуруст нест. Акнун ҳама пролетариёти СССР ва аз он ҷумла меҳнаткашони Тоҷикистон ба зиндагонии нав, зиндагонии хушбахтию озодӣ қадам ниҳодаанд, чунин вақте аз мурдан гап задани Шумо инсоф-мӣ?

Не, Шумо бояд зинда монед ва ба сохтмони сусиёлизм дар Тоҷикистон дар қисмати адабӣ хизмат кунед.

Мо аз тарафи хонандагони «Одина», «Доҳунда» ва порчаҳои дигари адабии шӯроӣ ба Шумо бар зидди ин настроение протест карда ва аз Шумо талаб мекунем, ки бисёр зиндагонӣ кунед. Доҳундаҳои мукамалтар нависед. «Мо камбағалонем» барин таронаҳои ранҷбарӣ ба вучуд оваред ва дигар ин хел гапҳо нагӯед. Хуб-мӣ, Устодҷон!

Хайр, акнун дар хусуси мусофирати тобиستони Шумо ба Вахш ва дигар ҷоҳо. Ин қасди Шумо, албатта, қобили табрик аст. Акнун шодмонии дигаре, ки дорем — масъалаи то як андоза озод шудани Шумо аз қорҳои зикқунанда аст. Ман (Лоҳутӣ) дар Семфинополь дар ин хусус бо рафиқ Расулӣ бисёр муфассал гап зада будам ва ба Сталинобод ҳам хат навишта ёдоварӣ карда будам, ки Шуморо тамоман аз қорҳои идорӣ озод намуда маошатонро таъмин карда, аз Шумо эҷоди асарҳои пролетарӣ талаб намоянд.

Мумкин аст ки ба ҳамин зудихо барои чанд рӯзе ба он тарафҳо мусофират кунам. Агар ин мусофират сурат гирад, итминон дорам, ки ин масъаларо бо ҳукумат ва фиркаи Тоҷикистон дар хусуси Шумо тамоман ҳал кунам. Хати охириятонро ҳамин ҳозир хондем ва чунин пеш омад, ки ин хати Шуморо ҳам рафиқ Бону мисли хати аввалиятон дар вақти омадан барои тарҷума аз поён гирифта пеши ман овард. Ин аст, ки ҳардуро бо ҳам хондаем. Ҳозир ман нишаста авқот меҳӯрам ва дар зимни хӯрдан ҳамин хатро дикта мекунам ва шогирдатон Бону менависад ва аз анҷоми ин вазифа бисёр шод аст.

Он байтро дар шеъри охири «Ба Сталин» ин хел тасҳех кардан даркор аст:

**«Инак-инак тагарги марг парид,
Ноҳудоро заду расид ба дил».**

Агар хамин хел тасхех шуда бошад, бисёр мамнун мешудам.
Аз заҳмати устодонаи Шумо дар кӯчонидан ба лотинӣ ва супориш ба
рафиқ Садрулин ташаккур, ташаккур!

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ, Бону.

28.XII.32 с.

Фозили мӯҳтарам, агар дар ин мактуб хатоҳои имлоӣ биёбед, гуно-
хамро мебахшед.

Ба Камол, Холида ва модарашон саломӣ гарм бирасонед.

Бону

13

Аз Москва ба Самарқанд,
(охири ноябр ё аввали декабри 1932)

Устоди мӯҳтарам!

Ман аз Қрим гашта омадам. Аз Симферополь як хат навишта ба
номи Шумо фиристода будам. Намедонам ба Шумо расид ё не?

Рафиқа Бону хати Шуморо барои ман ба Қрим фиристода будааст.
Ман дар роҳ будаам. Ҳанӯз он хат гашта наомадааст. Бисёр афсӯс меҳӯрам.
Умед аст, ки саломат бошед. Ба ҳама рафиқон салом!

Бачаҳоятон, ҳарсеро салом мерасонам.

Дӯсти Шумо Лоҳутӣ.

14

Аз Тошканд ба Самарқанд,
29 январи 1933

Рафиқи мӯҳтарам Айни!

Рӯзи 25-уми хамин моҳ аз Маскав ба Тошканд ворид шудам.

Бояд рӯзи 5-6-уми феврал ба Сталинобод равем. Он ҷо як ҳафта беш-
тар намебошам ва дар мурочиат (агар масъалаи билет то Маскав ёфтан
дар Самарқанд ҳал шавад) ду рӯз ба шаҳри Шумо меҳмон мешавам.
Саломӣ бародаронаамро ба оилаатон бирасонед. Холидаҷон, Камолу
бародарашро салом бирасонед. Махсусан ба рафиқ Аминзода салом ме-
расонам.

Ба бародари мӯҳтарам Ирфон салому каломӣ фаровон.

Бо эҳтиром ва салом Лоҳутӣ.

29.I.33 с.

15

Аз Москва ба Самарқанд,
(то соли 1934)

Устод ва рафиқи мӯҳтарам Садриддин Айни!

Номаи Шумо, ки дар 16-уми июл навишта будед, расид. Маълум
мешавад, ки хати якумини Шумо ба нишонӣ дуруст расида, аммо дар он

дам як (донишманди нодон) аз ошноён расида ва номаи Шуморо гирифта, ки ба ман бирасонад.

Дар ҳамон рӯз ҳам ба истироҳат рафта ва (баъди) ду моҳи дигар ба Маскав омад. (Оре, ингуна донишмандон ёфт мешаванд). Ман чунончи навишта будам, дар санатория машғули муолиҷа ҳастам. Аз Душанбе моҳонаи якуниммоҳаи маро, ки илтимос карда будам, фиристоданд. Гирифтам, қарзхоямро додам ва аз Шумо ташаккурҳо кардам. Аммо ҳанӯз аз талаби ман роҷеъ ба сурате, ки ба тавассути Шумо фиристодам, хабаре нест, гарчи хате аз бародари мӯҳтарам Муҳиддинзода гирифтам, ки дар он хат ваъдаи фиристодан додаанд. Гумон мекунам, ки Шумо ёдоварӣ бикунед, хуб хоҳад шуд.

Дар Маскав як ҷамъияти Эрони озод ташкил шуда буд. Маро дар маҷлиси умумӣ раиси он ҷамъият интихоб кардаанд ва пас аз муолиҷа шурӯъ ба кор хоҳам кард. Умдан мақсуди ҷамъият нашри маорифи форсӣ аст. Ман яқин дорам, ки ин ҷамъият манфиатҳои зиёд ба маорифи Тоҷикистон хоҳад расонд. Албатта, бо Шумо ва дигар уламо робитаи расмӣ пайдо карда истифодаҳо хоҳам кард. Ҷамъият расман дар моҳи ноябр дохили кор хоҳад шуд, аммо пештар ҳам баъзе маҷлисиҳо ва корҳо хоҳад кард. Ҷамъият як маҷаллаи махсус хоҳад дошт ба номи «Эрони озод». Ман гумон мекунам, ки бояд дар ин кор бо ҷамъияти илмӣи Тоҷикистон алоқа бибандем ва аз якдигар истифода кунем. Мо қувваи илмӣ ва ҳақамии хуб дорем. Аз дохил ва хориҷ моро ёрӣ хоҳанд кард.

Илтимос дорам, ки ба Мирзо Абдулқодир ёдоварӣ кунед, ки кори ин кулубро яқсара кунанд! Ба рафиқи азиз Ҷабборӣ саломи фаровон! Холидаҷонро саломи махсус аз тарафи амакаш. Камолро саломи комил! Агар хатояш бошад, албатта бинависед.

Бо ҳисси эҳтиром ва саломи шогирдона

Лохутӣ

Москва, Покровка, дом 29, кв. 1. Осетрову для Лахути

Ин хатро аз санатория дар наздики Маскав навиштам.

16

Аз Москва ба Самарқанд,
1935

Самарқанд,
Ба рафиқ Айнӣ

Романи «Ғулумон»-и Шумо на танҳо ба фарзандони озодаи ҷумҳуриятҳои шӯроии Осӣи Миёна хизмат мекунад, балки ғулумони имрӯзаи мамлакатҳои Шарқи берунаро, ки бо забони Тоҷикистони фотех гуфтугӯ мекунанд, барои расидан ба озодаи тайёр менамояд.

Қалами озодаи нависандаи «Ғулумон»-ро аз тахти дил табрик менамоям.

Лохутӣ

**Аз Москва ба Самарқанд
(29 октябри 1937)**

Устоди мӯҳтарам Айни! Рӯзи 28-ум аз Сталинобод ба Маскав муроҷиат карда, хати Шуморо дар хона дидам, ки инак, ба он ҷавоб менависам. Ман ҳаёл карда будам, ки дар ин сафар ба Самарқанд фаромада, як рӯзро дар сӯҳбати Шумо ба сар мебарам, бачаҳоятонро мебинам ва духтараки азизам Холидаро, хусусан барои дарсҳояш табрик меғӯям. Аммо чанд сабабҳо маро аз ин саодат маҳрум ва аз Шумоҳо шарманда кард. Яке аз сабабҳо ин буд, ки дар Тошканд масъалаи мақолаҳои роҷеъ ба Шуморо дар газетаҳо хонда бо рафиқони марбута машварат кардам ва ба ин қарор омадам, ки бетарафона ин корҳоро расидагӣ кунам. Ростагро гӯям, то кунун аз ҳеч ҷо як сабаби сиёсии муҳим наёфтам. Инак, корро ба омадани Маскав вогузор кардам. Дар ин ҷо ба тавассути правления ба ин кор ба таври ҷиддӣ мепардозем. Албатта ба он ҷӣ вазифаи виҷдонӣ, одамия ва коммунистӣ (ҳар се як аст) бошад, амал мекунем ва дар ин кор ҳам мисли ҳар қорамон роҳи партияро сармашқ қарор медиҳем.

Бар Холидаи меҳрубон, ба Камоли азизу латифаи Лутфия саломи ҳамаи моҳоро бирасонед.

Аз Бону ба рафикаатон салом ва эҳтиром. Дигар саломат бошед.

Бо эҳтироми тамом Лоҳутӣ

Маскав /29...

**Аз Москва ба Самарқанд
(4 апрели 1938)**

Ҷозили мӯҳтарам! Мактуби аввалини Шуморо, ки гирифтаам, бо забони русӣ тарҷума кунанда ба маҷлиси секретариат дода ва тақлиф кардам, ки зудтар қори Шуморо расидагӣ карда як хотима диҳанд. Ман гуфтаам, ки вақте роҷеъ ба як нависандаи машҳур дар сари забонҳо ва дар баъзе рӯзномаҳо нисбатҳои бад медиҳанд, ақидаи ман ин аст, ки бояд расидагии комил ва тафтиши сара дар он бора бишавад, ки: I Агар он гапҳои забонакӣ ва навиштагӣ дурустанд, пас инро ошкор намуда ба он кас ҷазои дарқорӣ диҳанд. II Агар ин гапҳои кӯча ва баъзе матбуот асос надорад, бояд ба таври қатъӣ гӯянда ва нависандаи онҳоро фош намуда ва ҷазои дарқорӣ диҳанд, ки обрӯи мардумро набурда бигуздоранд хидмат кунанд.

Ҷаминро ба рафиқон Прутупупф ва Юсуфупф ҳам гуфтаам. Р. Паустовский ба ҷамъияти нависандагон телгром фиристод, ки комиссия кунанд. Чанд рӯз пеш телгромми рафиқ Юсуфупф расид, ки муждаи дуруст шудани қори Шуморо медиҳад. Ин ҳамаро хушҳол кард, ки охираш қор ба хуррамият анҷом гирифт.

Ман яқин дорам, ки ба сахтихо таслим нашуда асарҳои хуби ба манфиати халқи фотехи шӯроӣ, ба манфиати Ҳукумати Советӣ ва Партияи Коммунистӣ хоҳед навишт. Шумо дар мактуби худатон гила кардаед, ки «одамҳои поёни ҳарчӣ тавонистанд дар ҳаққи Шумо бадӣ карданд».

Охир, домуллоҷон, одамҳои поёни дар ҳаққи кӣ бадӣ накардаанд? Албатта, мо «поёни»-ро нисбат ба сифат ва ахлоқи онҳо мегирем.

Шумо мебинед ба он марди бузурги замони, ба Максим Горький чихо карданд? Ва Шумо медонед, ки ӯ то дақиқаи мурдан ба хидмати қорғару деҳқон, ба хидмати ватани сусиёлистӣ машғул буд. Ин барои мо дарс бояд шавад. Агар хидмати мо ба халқу ба партияи коммунистӣ содиқона бошад, он вақт кори мо ғоиданок, ҳаёти мо қиматдор ва асари мо ҷовидонӣ аст ва аз ҳеч кас ва аз ҳеч чиз набояд битарсем. Мунтазири хондани асарҳои нави шӯроии Шумо мухлисатон Лоҳутӣ.

Аз тарафи Бону ба оилаи мӯҳтараматон ва аз тарафи ман ба ҳама фарзандони азиз салом бирасонед. Умед дорам саломат бошанд ва хуб бихонанд.

19

Аз Киев, Ирпен, ба Самарқанд,
(9 июни 1938)

Рафиқи мӯҳтарам Айни!

Дар мактуби 17 май ба таври қатъӣ ҳаёл накарда будам, ки аз хидмати худам ба Шумо нависам.

Ман ин қадар медонам, ки якеро гуфтан, якеро фурӯхтан аст. Мақсуди ман ин буд, ки аз баъзе дурӯяҳо, ки мутлақо ба манфиати ҳуди дурӯён аст, барҳазар бошед ва фиребгаронро бишиносед.

Мактуби 25 моҳи майи Шумо маро бисёр хурсанд кард. Зеро ки хабари саломатии Шумо дар он дарҷ буд. Охир Шумо намедонед мактубҳои аз нохушии сиҳхатии Шумо мӯҳтавӣ чӣ қадар маро парешон мекард ва ба ҳаёли ҳолу ҳаёти бачаҳотон мепечонд. Шукр, ки фарзандонатон ҳам саломат ҳастанд.

Ман ин хатро аз наздикии шаҳри Киев менависам. Барои ҷаҳор моҳ ба ин ҷо омадаем. Аз рӯзи вурӯд сиҳхатии бачаҳо ва худам дуруст шуд, зеро ҳавояш бисёр хуб аст, хушқу форам ва дар ҳар тараф чанғали қоч. Шубҳа нест, ки агар баъзе мулоҳизаҳо набуд, ба дурии роҳ нигоҳ накарда имсол ба боғҳои Самарқанд меомадем. Дар он ҷо, албатта, бачаҳои ман забони тоҷикиро, ки хуб мефаҳманд, гуфтан мегирифтанд.

Муаллими мӯҳтарам, як хоҳиш дорам: Дар ҷавоби ҳамин хат ба ман бинависед, ки дар давраи амири Бухоро чанд хел нолуғҳо (налог) аз деҳқон мегирифтанд, бо чӣ номе ва чӣ қадар? Сонӣ барои шарият чӣ мегирифтанд. Ҳамин тавр қосибҳои шаҳрӣ... санъатгарон ва савдогарон чӣ молиётҳо медоданд? Умед аст, ки инро зудтар ба банда бинависед, чаро ки мехоҳам як асаре бинависам ва ин иттилоот барои он дарқоранд. Ин

хатро бо ачала навишта мефиристам. Ба бачаҳо ҷудогона хат мефиристам. Ташаккур ба Холидаи азиз, ба Камоли бемисл ва Лутфияи ширин барои хату саломашон.

Аз Бону ва бачаҳо ба рафиқаатон ва бачаҳотон салом бирасонед. Мо ҳама аз касал будани модари Холида мутаассир ҳастем. Умед аст, ки ба зудӣ сихату саломат шаванд.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ

Киев, Ирпен, Тургеневская, 6, Лахути

20

Аз Москва ба Самарқанд (май-июни 1938)

Устод Айнӣ, салом! Хати Шуморо гирифта аз андоза берун хурсанд шудам. Асосан вазъияти Шуморо медонистам, ки дуруст шудааст. Дар ҳукумати Шӯроӣ зулм мумкин нест. Касоне ҳам, ки барои манфиати шахсӣ хиёнат мекунад ва дигаронро меозоранд, дер ё зуд ба даст меафтанд. Чизе ки ҳаст сихатро хароб мекунад. Ҳоло аз касал будани Шумо мутаасирам. Умед аст, ки партияи Ленин-Сталин касолати ҷисми Шуморо ҳам шифо диҳад, Омин!

Дар хати худатон навиштаед, ким-киёк дар пеши ман ба Шумо ҳучум кардааст. Домулло, маълум мешавад, ки ин ҷо ҳам иғвогарӣ кардаанд. Масъала ин аст, ки дар редакция ба ман мисли яке аз котибҳои Союзи нависандагон маъруза карданд ва сабаби ба Шумо ҳучум карданро (албатта ба ақидаи онҳо) гуфтанд. Ҳамин тавр тарафдорони Шумо ҳам ба манфиати Шумо гуфтанд. Ман ҳар ду тарафро гӯш дода ва гуфтам, ки мавзӯи кӯҳна, аҳамияте надорад ва мо салоҳияти муҳофиза ба онро надорем. Аммо аз давраи ҳукумати шӯро Айнӣ хидматҳои адабӣ кардааст ва инҳо ба манфиати заҳматкашон аст.

Ман лозим надонистам ин масъалаҳоро ба Шумо хабар диҳам, ки бештар ба сихҳати Шумо зарар нарасад ва мисли худам асабонӣ нашлавед. Масъалаи дигар мавзӯи баргардонидани номи колхоз дар райони Ленинобод, аз «Лоҳутӣ» ба «Димитров»: Устодҷон, қасам ба маслаки ленинизм, ба қадри сари мӯе ба ин корҳо аҳамият намедиҳам. Тоҷикистон кадрдонии ҳудахро кунад. Ҳукмдорони он ҷумҳурият алоқаи шахсӣ надоранд. Майлаш, раҳмат. Ман дилам осуда ва фикрам солим аст. Таърих хомӯш нахоҳад шуд ва халқ нахоҳад мурд. Мардум хидмати адабии маро ба Тоҷикистон медонанд ва раҳбари мардум — фирқаи коммунистӣ ҳам медонад. Аммо як чизро хеле дилам меҳост, ки бидонам:

Махсусан ин ки чӣ баҳона доштаанд ва иғвогарӣ дар чӣ шакл ва ба чӣ иборат будааст.

Агар инро ба банда менавиштед, мамнуни абадӣ мешудам. Боқӣ кори халқ аст, ба номи ҳар кас, ки меҳодад колхозии ҳудахро меномад. Шумо менависед, ки дар Сталинобод ханӯз театру кӯча ба номи ман боқӣ аст:

Боқӣ намонад ҳам, домулло, аҳамият намедихам. Аммо аҳамият барои номи Тоҷикистон дорад. Дар Маскав ҳеҷ мунтазири ин хабар набудам. Ҳоло ки шуд, хайр шавад. Охир ки партия инро хоҳад шунид ва фикри худашро хоҳад гуфт. Ман хомӯш менишинам.

Рочё ба Дехотӣ бошад, нисбат ба ман ҳам иғвогарӣ кардааст. Аммо Шумо бехтар аст, ки ба ӯ нагӯед. Ин хел бачаҳо тараққии худро дар ин гуна «садоқаткорихо» медонанд. Ба Холидаи азиз, Камоли бемисол ва Лутфияҷон салом бирасонед.

Дилам бисёр мецоҳад онҳоро бубинам.

Акнун як мисоли зинда барои Шумо менависам. Ҳарчӣ мецоҳед аз он дарк кунед: Ду рӯз пеш як пирзанақ (куррьер) якчанд билети театр, ки худам заказ дода будам, аз котибаи ман гирифта, ба хонаам оварда дод. Ӯ намедонист, ки билетҳоро худам пул додаам. Фақат котибаам онҳоро тайёр кардааст. Пас бо як зудӣ... ба ман мегӯяд.

Бисёр истода мунтазир шудам. Охираш ба директори театр гуфтам, ки медонӣ ин билетҳо барои кист? Оҳо, ӯро тарсондам, даррав дод. Набошад кӣ медонад, билет меодод ё не? Як даҳ ҳазор одам дар оҷред буданд. Гуфтам ташаккур, ҳамин яқинан, ки бидуни Шумо билет намедоданд. Хуб, чӣ қадар пул додед. Рангу рӯи мағруронае нишон дода гуфт. Ман пул диҳам? Ӯху, ман барои Шумо бепул гирифтам. Ман ба ӯ ташаккур гӯён ҷавоб додам, ки ба котибаи ман бигӯ. Агар аз пули билетҳо, ки ман пеши ӯ гузоштам, чизе мондааст, ба ту инъом диҳад. Ҳо қорам бисёр, меерам гуфта гурехт.

Хуб, саломат бошед, тандуруст бошед ва бештару бехтар ва солҳои дароз ба заҳматқашон хидмат кунед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ

Илтимос дорам бинависед, масъалаи қолхоз чӣ хел иғво будааст. Ин ҳамон қолхозии Қистақӯз нест?

Мебинед, домулло. Ман дар хати лотинӣ шоғирди Холидаҷон ҳас-там.

Холидаҷон.

Қамолҷон

Лутфияҷон

Салом!

Дар орзуи дидори Шумо амақатон

Лоҳутӣ

21

Аз Қиев, Ирпен ба Самарқанд,
(июн-июли 1938)

Устои мӯхтарам Айнӣ. Дар хати охиринаи худатон як нуқта навишта будед, ки худамро барои тавзеҳ додан маҷбур ҳис мекунам. Шумо навиштаед, ки «ба ин хат фаврӣ ҷавоб додед».

Фаврӣ ҷавоб додани ман сабабаш аҳле нест. Ман ба як қисмат аз хатҳои Шуморо фаврӣ ҷавоб додаам. Умуман баъзеро, ки дертар ҷавоб навиштаам, сабабаш ин буда, ки дар мазмуни онҳо мавзӯе роҷеъ ба худи Шумо будааст, ки мебоистӣ роҷеъ ба он музокира мекардам, сонӣ ҷавоб менавиштам. Ҳатто баъзе хатҳои Шуморо ба русӣ тарҷума кунанда ба роҳбарони ҷамъияти нависандагон нишон дода, натиҷа гирифта, сонӣ ҷавоб навиштаам. Баъзе хатҳои шуморо баъд аз муроҷиат аз сафари дар Маскав гирифтаам ва ҳоказо. Ин хати охиринашонро дар рӯзи пеш аз ҳаракат ба Украина гирифтаам. Мазмунаш аз ду қисмат иборат буда: 1) Ин ки корҳои Шумо хуб ва сиҳҳатиатон дуруст шудааст. Ба фикри ман барои ҷавоб навиштан ба ин бо касе машварат кардан ё тарҷума кунанда ба рафиқони марбутан нишон додан лозим набуд. Худам хушҳол шудам ва забонӣ ба рафиқон гуфтам. 2) Бинобар мазмуни хати Шумо колхозӣ ба номи Лоҳутиро ба номи дигаре карданд. Ин ҳам роҷеъ ба шахси ман буд. Барои ҷавоб навиштан ба ин машварат кардан бо касеро лозим надонистам ва ба Шумо навиштам он чиро ақида доштам. Навиштам, ки як зарра мутаассир намешавам. Инро бигузур халқи тоҷик, роҳбаронашон, нависандаҳои бузургашон мисли Шумо фикр кунанд, ки ин игвогарии ду-се нафар хулиган ба манфиати кист? Сабаби дигари «фаврӣ» ҷавоб навиштаман ин буд, ки рӯзи дигараш боист ҳаракат мекардам ва нахостам, ки сафар боиси нанавиштани ҷавоб ба Шумо шавад. Дар зимни корҳое, ки бояд пеш аз ҳар сафар анҷом дода шаванд, инро ҳам иҷро кардам. Ҳамин тавр доништа бошед, устодҷон, ман ҳеҷ як хати Шуморо бе сабабе дер ҷавоб нагузоштам.

Ҳоло Шумо ҷавоби хатеро, ки дар он аз Шумо хоҳиш кардаам, ки ном ва шумораи налуғҳои давраи амири Бухороро барои банда бинависед, зудтар марҳамат кунед ва бидонед, ки агар ҳам фаврӣ ҷавоб надихед, дар сари ман як зарра ҳаёл намеояд, ки шубҳа дар самимияти Шумо кунам.

Ҳама аҳли хонаводаро аз тарафи банда ва оилаам салом бирасонед. Бо салому эҳтиром Лоҳутӣ.

Украина, Киев, Ирпен, ул. Пушкина, 32

Лахути

22

Аз Киев ба Самарқанд,
25 июли 1938

Рафиқи мӯхтарам салом!

Чанд рӯз буд барои кори зарурӣ (шахсӣ) ба Маскав рафта будам. Ҳоло баргашта хати Шуморо дидам. Ҳам мамнун шудам, ҳам дилтанг. Мамнун аз гирифтани хат, дилтанг аз хабари бемории Шумо. Бештар маро барои бачаҳоятон мутаассир мекунам. Охир, ҳоло онҳо дар синне ҳастанд, ки тарбия ва таълими Шуморо мустақиман ва ҳаррӯза лозим доранд. Ин касолатҳо ва бадбахтиҳо вақти Шуморо мегирад. Ана ин таассури саҳт

аст. Умед дорам то расидани хати ман сиҳат ва саломат шуда бошед. Бехад муташаккирам аз масъалаи налуғҳои давраи амир, ки навишта будед, махсусан дар ин ҳоли касал афв кунед, домулло, ки заҳмат додам. Ман ҳам гирифтори муолиҷаи бачаҳо ҳастам. Имсол вақтам тамоман гум шуд. Ҳеч чиз навиштан натавонистам. Ҳамин масъалаи боиси зарар ба сиҳхатиам шуд. Хулоса, ин хатро фақат барои донистани сиҳати шумо ва бачаҳоятон менависам. Хоҳишмандам як ду сатр аз саломат буданатон бинависед, ки хурсанд шавам.

Рӯзи 20 моҳи июл мо ба Маскав меравем. Бехтар аст, ки хатро ба адреси Маскав нависед.

Бо салом ва эҳтироми фаровон Лоҳутӣ.
25.VII.38.

23

Аз Москва ба Самарқанд,
25 августи 1938

Фозили мӯҳтарам рафиқ Айнӣ.

Хати охирини Шуморо дар Маскав гирифтам. Рӯзи 21 моҳ бо ҳама оила ба Маскав баргаштам. Дар ин ҷо рафиқ Курбонов хоҳиш карданд, ки ба Сталинобод рафта чанд вақте кӯмак кунам. Бошад, ки бо Шумо биравем (Агар худи Шумо розӣ бошед, яъне бароятон имконият дошта бошад). Ман ба ӯ ваъда додам, ки ба Самарқанд рафта дар будани имконият бо рафиқ Айнӣ ҳамроҳ меоем. Дар ҳар ҳол ба хидмати Шумо омадан мутобиқи орзуи худи ман аст. Агар сиҳхатиатон ичоза надихад ба рафтан, зиёрати Шумо барои ман хурсандиест. Фақат мехостам ба ман бинависед, ки чӣ вақт омадан бехтар аст. Мутобиқи хати Шумо ман гумон кардам, ки ҳамин рӯзҳо бо рафиқатон ба Маскав, албатта, ба хонаи бародаратон меоед. Бону бисёр шод шуда буд, ки модари Холидаро пас аз чанд сол боз ҳам мебинад. Аммо афсӯс, ки ҳеч кас намедонад Шумо омадаед ё не? Дар ҳар ҳол агар омадани шавед, телеграм фиристонед, ки пешвоз кунам ва ба хонаи мо фароед. Шумо дар хати худ аз иродаи ман нисбат ба худ ва бачаҳоятон изхори самимият кардаед.

Охир, домуллоҷон, аз одамҳои дунёи кӯҳна, ки ҳама кӯчаву паскӯчаи он оламро шахсан дида ва медонанд ва ҳоло дар зиндагӣ ва хидмат ба дунёи нав муваффақият пайдо кардааст ва шарафи иштирок дар сохтмони ҳаёти сотсиализм ба ӯ додаанд, фақат мо дуто охир бошарафона пеш рафта истодаем.

(Аз адабиётчиён аз нависандагон)

Пас чӣ тавр мешавад, ки мо нисбат ба якдигар бад шавем, ё беиродат бошем ва ин вақте мешавад, ки яке аз мо нисбат ба сусиёлизм носамимӣ шавем. Ин ки барои ман мумкин нест, ҳамин ақидаро ҳам дар ҳаққи Шумо дорам.

Охир, инсоф дихед, барои фаҳмондани як қисмат аз ҳаёти кӯҳна мо бояд барои ҷавонон чанд китоб нависем, аммо ҳар нигоҳи мо ба якдигар ҳазор тӯмори зиндагонии гузаштаро дар пеши ҷаҳониён боз карда, нишон дода мегузарад. Ҳаёти навро ҳам, ки дар зери роҳбарии ҷумҳурии Ленин-Сталин бо якдигар тай мекунем, пас ҷаро бе иродат бошем ва на, ин ҷиноятро мо намекунем. Инро дунёпарастон ва манфиатдӯстон кунанд. Мо бояд то охири нафас таҷрибаҳои гузаштаро барои насли нав ба шакли адабиёт нишон диҳем. Мо бояд ба фарзандони давраи сусиёлизм, ки баҷаҳои худро мо ҳам бо онҳо ва мисли онҳо бузург мешаванд, самимона хидмат кунем. Агар ҳарду ҳамин тавр фикр бикунем, пас иродатамон содиқ ва комил аст.

Ман ҳатто ба касоне, ки тамоман ва аз тайи дил ба сусиёлизм самимӣ набуданд, аммо агар илму қувваи адабии онҳо мумкин буд ба ҷомиии шӯроӣ манфиат расонад, ҳамроҳӣ мекардам ва пушаймон ҳам нестам.

Мо медонем, ки деҳқонони бофаҳм барои пурҳосил кардани киштзори худ ҳатто аз фазилаҳои одамии ва ҳайвонҳои истифода мекунанд. Ин нисбат ба касонест, ки ҷуноне ки муаррифи кардам, комилан ва ё аслан дӯсти сусиёлизм набуданд, вале истифода додан метавонистанд. Шумо ки бо асарҳои худ инкадар хидматҳои содиқона ба халқи советӣ кардаед, сазовори беиродатӣ аз тарафи тарафдори совет нестед.

Бо салом ва иродат Лохутӣ.

24

Аз Москва ба Самарқанд, 5 декабри 1938

Рафиқи азизи мӯҳтарам устод Айнӣ! Хати Шуморо гирифта, аз меҳрубониатон бисёр хурсанд ва аз муждаи сиҳхату саломатиатон хеле шод шудам. Дина ҷоруми декабр аввалин рӯзе буд, ки бетабу бе дарди дил ба сар бурдам. Дар ҳамин рӯз хати Шумо расид. Ман ҳоло дарди дилро мудаво карда бошам ҳам, тамоман сиҳат шудаам гуфтан мумкин нест. Чӣ бояд кард? Ҳадаи дӯстонаи Тоҷикистонро бояд қабул кунам. Ҳоло ман ба давом додани пйеса ва навиштани сенария сар кардам. Аммо ханӯз ба ин қор гарм нашудаам. Дар муддати беморӣ табиист майна хаста шудааст. Баҷаҳо ҳама бемор буданд. Ҳоло фақат Гевак каме сармо задагӣ дорад. Боқӣ сиҳат шуданд. Дар Сталинобод ба воситаи гирифториҳои фикр ва беморӣ ғафлати калоне аз ман сар зад, ки китоби худро ба Шумо тақдим накардам. Ҳоло як чилд ёфта ба шумо мефиристам. Умед аст, ки онро қабул кунед.

Ба азизони меҳрубон Холидаҷон, Камолӣ некӯҳисол ва Лутфияи маҳбуба саломӣ амакашро бирасонед. Ба хидмати модарашон аз тарафи Бону саломӣ дуру дароз бирасонед.

Бо салом ва эҳтироми дӯстона

Лохутӣ.

Маскав, 5-ХП

25

Аз Москва ба Самарқанд,
(28 декабри) 1938

Рафиқи мӯхтарам, салом! Дирӯз 27 моҳи декабр дар идораи чамбияти нависандаҳо фаҳмидам, ки билети аъзогии Шуморо ханӯз бароятон нафиристодаанд. Кофта ёфтам. Имзои М. Горкийро дорад. Билети рақам 7. Аз тарафи Шумо имзо карда онро гирифтам. Намедонам чӣ кор кунам? Агар бо телеграмм ичоза диҳед, онро ба А. Дехотӣ медиҳам, ки барои Шумо биоварад. Бо имзои Горкий билет доштан шараф аст.

Ман як шеър (мисра – 138) навиштаам. Як нусхаи онро бо рафиқ Дехотӣ барои Шумо мефиристам. Истидъо дорам, ки фикри худро дар он бора ба банда бинависед. Бисёр мамнун мешавам. Сихҳатиам беҳтар шуда истодааст, аммо бачаҳо боз ҳам касал шудаанд. Бемордорӣ вақти маро тамоман мегирад.

Ба фарзандони азиз салом бирасонед. Аз сихҳатии худатон бинависед. Хабар дошта бошам.

Бо салом ва эҳтиром Лохутӣ.
Маскав, 1938

26

Аз Москва ба Самарқанд,
9 январӣ 1939

Рафиқи мӯхтарам устод Айнӣ!

Гарчи ин хатро ду ҳафта аз соли нав гузашта мегиред, аммо мисоли «мохиро ҳар вақт аз об гиред тоза аст»-ро дар назар гирифта, соли навро ба худатон ва тамоми оилаатон табрик мегӯям.

Имрӯз соати 2 рафиқ Дехотӣ бо телефун аз ман хоҳиш кард, ки ба ға-зали:

**Ёр аз дили ман хабар надорад,
Ё сӯзи дилам шарар надорад.**

се байт илова кунам. Бастакор (композитор) талаб кардааст, ки ба ин шеър 6 мисраъ илова шавад. Баъд аз тамои кардани корҳои ҳаррӯза, бисёр кӯшиш кардам, ки хоҳиши Дехотиро анҷом диҳам, нашуд. Ҳоло соати 5 вақте ки тамоман маънос шуда машғули корҳои дигар шудам, се байти зерин «худ ба худ» омаданд. Дар ҳоли навиштани онҳо хати Шуморо хондам (2-1) ва ин байтҳоро навиштан гирифтам. Намедонам меписандед ё не?

**Ё васли ту қисмати башар нест,
Ё толеъи ман ҳунар надорад.
Ё ишқ хати амон ба ӯ дод
Ё дил зи шарар ҳазар надорад.
Ё мӯниси сабри ман хазон шуд
Ё нахли умед бар надорад.**

Агар инҳоро лоик донед, он вақт мумкин аст ҳавсала пайдо шавад, ки як ғазал кунам.

Телеграмми Шуморо гирифтам. Пеш аз он китобчаро ба А. Дехотӣ дода будам. Гарчи ӯ меғуфт, ки Шумо китобча доред, гӯё ба ҳисоби Ўзбекистон, аммо бехтар, ки дуто дошта бошед. Дар ҳар ду имзои Максим Горкий. Ин шарафи мазоиғ аст. Аз сихҳат шуданатон хеле хурсандам. Албатта, эҳитёт кунед, ки сармо назанад. Ба рафикони Ўзбакистон раҳмат, ки масъалаи курорти Шуморо таъмин мекунад. Агар натавонед, то вақт дер нашудааст бинависед, ки аз ин ҷо таъмин кунам.

Аҳволи ман бад нест. Гарчи ҳанӯз ба таври табиӣ намеҳобам. Шабе ду соат хоб асту бас.

Ин рӯзҳо як шеър ба номи «Достони гул» навиштам. Нухаи онро рафик Дехотӣ ба Шумо нишон медиҳад. Хоҳишмандам, ки фикри худро дар бораи он ба ман бинависед.

Аз Бону ва бачаҳо ҳамаи шумоҳоро салом!
Дар орзуи сихҳату саодати Шумо Лоҳутӣ.

27

Аз Москва ба Самарқанд,
1 феввали 1939

Рафиқи мӯхтарам Айнӣ.

Хати 22-январ навиштаатонро гирифтам. Беҳад мамнун шудам. Умед аст, ки то кунун Камоли азиз сихҳату саломат шуда бошад. Ғазалро, инак, тамои карда бароятон мефиристам. Дар ҳини тамои кардан чанд байтҳои дигар аз фикрам сар зад, ки онҳо муносиб ба мазмуни ин ғазал нестанд. Бинобар ин онҳоро барои ғазали дигар гузоштам. Масалан:

Ё бози ситам ҳаво гирифтаст,
Ё тоири сидк пар надорад.
Ё чинси вафо шудаест нобуд,
Ё чайби замона зар надорад.
Ё гӯши суҳаншунав намондаст,
Ё гуфтаи ман асар надорад.

Ба ҳама бачаҳо салом бирасонед. Махсусан ба модарашон салом.
Бо салои фаровон Лоҳутӣ.
1.П.1939

28

Аз Москва ба Самарқанд,
2 феввали 1939

Рафиқи мӯхтарам. Аз шодӣ дар пӯст намеғунҷам. Чавонони шоири тоҷик бо нишонҳои давлатии шӯрой сарафроз шуданд. Дирӯз як телеграм фиристодам ба номи худи онҳо. Имрӯз дилам ҳукм дорад, ки боз ҳам онҳоро табрик кунам. Фармони дилро (мисли ҳамеша) итоат кардам. Ин

шараф барои ҳамаи адибон ва адабиёти Тоҷикистон аст. Ростӣ, ки ба шодии онҳо бисёр шод ҳастам.

Як нусхаи нав аз ғазали навро мефиристам. Хошишмандам нусхаи пештар фиристодаамро ё пора кунед, ё пас бифириsted, ё мутобиқи ин нусха дуруст кунед.

Умедворам, ки нури чашми Камолҷон то расидани ин хат тамоман сикҳат шуда бошад. Ба духтараки азизам, бародарзодаам Холидаҷон, ба Лутфияи меҳрубон ва Камолҷон салом бирасонед. Ба модарашон аз тарафи Бонуи ман салом ва эҳтиром.

Саломат ва муваффақ бошед.

Лохутӣ 2-2-39.

29

Аз Москва ба Самарқанд,
18 феввали 1939

Устоди азиз Айнӣ. Хати 2-ми моҳи февралатонро дар санаторӣ гирифта, бо камоли шавқ хондам. Ҳамин рӯз ҳам ҷавоби онро менависам. Дар масъалаи ном набурдан дар шеър тамоман дуруст меғӯед ва баъд аз ин номи ҳеч ҷунбандаро (номи муайяни як кас) дар шеър нахоҳам гуфт. Кӣ медонад паҳлавони имрӯз фардо ба чӣ ранг меदारояд?

Дар масъалаи: «Ё қалбаи васл дар надорад», албатта, ин дуруст аст ва ман онро ба ҷо меовардам, агар: «Ё васли ту қисмати башар нест» намешуд.

Аммо дар бораи «Ё синаи дил сипар надорад».

Ба фикри ман «Синаи дил»-ро ҳеч кас то кунун нагуфтааст.

Ё гуфтаву ман хабар надорам

Ё гуфтаву дил хабар надорад.

Ин як байти навест, ки нахостам онро аз миён барам.

Домуллоҷон, Шумо медонед, ки дил азони шоир бошад ҳам, ҳамеша гӯянда онро мисли як шахси сонӣ дар муқобили худ гузошта бо ӯ гуфтугузор мекунад, шикоят мекунад, метарсонад, гила мекунад... Ё мисли як шахси сонии ғоиб бо ӯ муомила мекунад. Бинобар ин метавонад «надонад», ки тири ёраш ниҳонӣ андохта мешавад, ё «синаи дил»-и «шахси сонӣ» сипар надорад. Аммо синаи худашро шоир бояд бидонад, ки сипар дорад ё на. Инак, ҳамин ду масъала сабаб шуданд, ки синаи дил гуфтам. Агар ин арзҳо дар хидмати Шумо маъқул афтанд, он вақт он мисраъхоро иваз намекунам. Як ғазал дар санаторӣ гуфтам, баъд онро барои Шумо мефиристам. Ҳоло соати 12 шаби 18-ум аст. Шаб дар Шумо хуб бошад. Ман ҳам рафта меҳобам. Бачахоро салом бирасонед. Дастӣ Шуморо мефишорам.

Бо саломӣ рафикана Лохутӣ.

Ҳоло ки орзу доштаед хати банда мучовири хидмати Шумо бошад, онро пас мефиристам. Ҷояш дар пеши Шумо гармтар хоҳад буд. Хуш ба ҳолаш!

Рафиқи мӯхтарам ва азиз Айни!

Бачаҳои ман ҳама касал шуданд, бо модарашон табибон гуфтанд, ки бояд беруни шаҳр бираванд. Бо ин сабаб муолиҷаи дар санаториро тарк карда, бо ҳамаи оила ба хонаи истироҳат дар райони Звенигород омадам. Имрӯз рӯзи чорум аст ва ҳама бачаҳо тамоман саломат шуданд. Ҳавои тоза ва покиза ба онҳо чон бахшид. Ин ҷо ду моҳ дар хонаи истироҳати Академияи улуми СССР меистем. Имрӯз барои озмоиши табъ ғазале гуфтам. Онро ба ҳамин хат ба хидмати Шумо мефиристам. Назария ва танқиди Шумо барои ман пурқиматанд ва мунтазири он ҳастам. Аз рафиқа Бону ба модари мӯхтарамаи Холидаҷон салом бирасонед. Ба нури чашмон Холида, Камол ва Лутфия саломи амакашонро бирасонед.

Бо салом ва эҳтироми фаровон Лоҳутӣ.

Бо адреси хона агар хат кунед, барои ман мефиристанд. Хохари Бону ин ҷо мондааст, ки дар мактаб меҳонад.

Ғазал

Устодҷон! Дар Эрон гар чизеро бо чизи дигар иваз кунанд, масалан, китобро бо дафтаре соҳиби китоб метавонад бигӯяд: китоби ман аз дафтари ту пурқиматтар аст, як қалам «сар бидех». Ман дар Тоҷикистон ба ин истилоҳ тасодуф накардам. Аммо ҳаёл мекунам, ки ибро хонандагони тоҷик медонанд. Намедонам ҳаёли ман дуруст аст ё на? Агар надонанд, бояд дар ҷое, ки ин ғазалро ҷоп мекунанд, тавзеҳ бинависам.

Звенигород, I. III-39

Устодҷон! Мебахшед, ки мухтасар менависам. Ҳоло 39 дараҷаву ним таб дорам. Фақат меҳостам, хоҳиш кунам, ки дар ғазали «Кораш ҳама ноз аст» мисраъи «Ҷон медиҳамаш дар ивази бӯсаву гӯяд»-ро тамоман битарошед ё сиёҳ кунед ва ба ҷояш бинависед: «Ҷон дар ивази як ниғаҳаш додаму гӯяд». Бахт саркашӣ мекунад, ба хонаи истироҳат омадему ҳама касал шудем. Ҳамин дақиқа аз хонаи дигар (утоқи паҳлуи ман) садои гиряву нолаи писаракам Гевро мешунаваму дилам пора мешавад. Дар миёни мо як Бону сиҳат мондааст. Ё ҳам дар арафаи беморист. Чандин шаб аст, ки намехобад ва бемордорӣ мекунад. Ба Шумо ва оилаатон салом мерасонад. Бачаҳои азиз ва меҳрубонро аз ман салом гуфта бӯсед.

Бо салом ва эҳтироми Лоҳутӣ.

6. III-39.

32

Аз Звенигород ба Самарқанд,
10 марти 1939

7 марти 1939, соати 4-6 субх. Бо 40 дараҷа табъ дар сонотурӣ.

**Чӣ дарди сахтеву оташфишон табе дорам,
Саҳар намешавад асло, аҷаб шабе дорам!**

Рафиқи мӯхтарам Айнӣ, бешубҳа Шумо бидуни тавзеҳи ман ҳис мекардед, ки ин ғазал аз байти 2 шурӯъ шудааст. Сахтии ҳолатам дар он шаб аз мазмуни ин байт ҳам болотар буд. Ҳоло (рӯзи 10 феввали 1939) бехтар шудам, 37,5 таб дорам.

Хушвақтам, ки ман метавонам ба Шумо ин хатчаро нависам. Фарзандони азизу модари мӯхтарамашонро салом бирасонед.

Лохутӣ.

33

Аз Звенигород ба Самарқанд,
12 марти 1939

Ин ғазалро ҳам дар шаби балоангези беморӣ гуфтаам. Ҳоло рӯзи 12-уми март табам афтодааст. Ғазалҳои навро меписандед ё на! Заҳмати танкид дилатонро назад, ки? Агар ин тавр бошад, саломҳои мухлисонаи ман дар хидмати Шумо узрҳои мекунад.

Иродатманд Лохутӣ.

34

Аз Москва ба Самарқанд,
30 марти 1939

Рафиқи мӯхтарам ва азиз, устод Айнӣ! Хати 18-уми март навиштаатонро гирифта хондам ва мисли ҳамеша аз меҳрубонии шумо шоду мамнун шудам. Аз дер навиштани ҷавоб ё бечавоб гузоштани чанд хати ман мутлақо мутаассир нашавед. Бовар кунед, ки ман ба таври қатъӣ инро фикр намекунам. Хатҳои мо ба якдигар мактубҳои расмии идорӣ нестанд. Ҳар вақт бароятон мумкин аст (валлоҳ ин ки ҷавоби 10 хатро дар як хат) бинависед, ман хурсанд ҳастам. Аммо маънии ин гап нест, ки ман гӯё мунтазири хатҳои Шумо нестам.

Ҳоло шаш рӯз аст, ки ҳама ба Маскав баргаштаем. Бачаҳо ҳанӯз тамоман сикҳат нашудаанд. Аммо қувваи моддӣ иҷоза надод, ки беш аз ин дар хонаи истироҳат монам. (Ҳар моҳаш 5 ҳазор сӯм мешуд).

Баъд аз он ғазали охирӣ, ки барои шумо фиристодам, фақат чанд байт гуфтаам. Омадан ба шаҳр, телефонҳо, талоши маош, беморӣ, бемордорӣ ба дари хонаи шеър қуфл (ё қулф) заданд. Ду рӯз пеш аз тарафи литфунд омада ваъда доданд, ки ба зудӣ шурӯъ ба сохтани дача хоҳанд кард. Агар

ин кор шавад, моҳоро наҷот медиҳад. Дар дача шурӯ ба навиштан хоҳам кард.

Агар масъалаи дурии роҳ намешуд, бидуни шубҳа ба боғҳои Самарқанд мекӯчидем. Хушо ба ҳоли Шумо, ки ҳар қадар ҳам саҳт бошад (аз хайси идора кардан ва рафту омад ва ғайра) боз ҳам боғе дар наздики шаҳр доред, ки дар тобистонҳо бачаҳоятонро ба он ҷо мефиристед.

Хеле дилам меҳаҳад, ки зудтар имконият ба даст омада, чандин мавзӯро, ки дар назар дорам, бинависам.

Дар Маскав аз рӯзи 28-уми март ҳаво шурӯ ба гарм шудан кардааст. Барфҳо дар ҳоли тамом шудан ҳастанд. Албатта, Самарқанд гулистон аст. Баҳор ҳукмронӣ мекунад.

Бачаҳоро салом бирасонед. Аз Бону ва ман ба хидмати модарашон салом.

Бо саломи самимона Лоҳутӣ.

35

Аз Москва ба Самарқанд,
2 апрели 1939

Рафиқи мӯҳтарам ва азиз!

Шумо ғазали маро дар байти ширини худатон «оби шарарбор» номидед ва бо ҳамин байт ба он «оби шарарбор» намак задаед. Ташаккур!...

Инак, барои Шумо як шеърӣ нав мефиристам. Ин шеърро мешавад «Мубориза» ном дод. Чаро ки дар зимни гуфтани чандин ғазали шиква, рӯҳи мубориз онро эҷод кардааст.

Сихҳатии худ ва бачаҳоям рӯ ба ҳубӣ мераванд. Таассуф дар ин аст, ки ханӯз натавонистаам як дача ёбам, ки то вақти дуруст шудани дачаи худам дар он ҷо зиндагӣ кунем. Дар ҳар ҳол мекӯшам, ки ҷо биёбам.

Ин шеърро «хунар карда» покнавис кардам. Бештар навиштан наметавонам. Бубахшед. Сихҳатии Шуморо хоҳонам.

Ба бачаҳо ва хидмати модарашон аз тарафи мо салом гӯед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

36

Аз Москва ба Самарқанд,
7 апрели 1939

Рафиқи мӯҳтарам! Дар яке аз хатҳотон навишта будед, ки байти шикоятomezи «Ё бар руҳи ман намешавад боз, Ё қалъаи баҳт дар надорад»-ро ба ғазали дигар бигузoram. «Сабабро худатон ҳис мекунед», гуфта будед. Ман аз ин чунон фаҳмидам, ки Шумо мегӯед мабодо мардум ҳаёл кунанд, ки Лоҳутӣ ба воситаи нагирифтани нишон ранчидааст. Инро Шумо дуруст фаҳмидаед ва аз насихататон муташаккирам. Аммо инро ҳам илова мекунам (на барои шахсан шумо), ки агар ман як зарра дар ҳаёли нишон гирифтани буда ё ҳастам, ё аз нагирифтани ҳатто сояи ҳаёл

хам ба сарам афтода бошад, бояд номамро аз дафтари одамҳо берун кунанд. Гирифтани нишон, албатта, шараф аст. Аммо фақат ба хоители гирифтани нишон қор қардан қандон шарафе надорад. Масъалаи дигаре аст худро дар муқобили тўхмат ва игвои бешарафон мудофия қардан. Шумо ин Туйғун ном шоири туркро мешиносед. Чанд сол пеш дар Сталинобод пеши ман омада хошиш қард, ки китоби шеъри ўро бидиҳам ба тоҷикӣ тарҷума ва қор қунанд. Ман гуфтам, ки агар мо барои тарҷума пул ёбем, китоби Максим Горкийро тарҷума мекунонем, на китоби туро. Эшон ранҷиданду рафтанд. Пас аз омадани ман ба Маскав (яъне баъд аз 2 ё 3 моҳ) ба тавассути Ғанӣ Абдулло, Носируф ва ғайра китобашро бо тарҷумаи марҳум Мунзим қор қунонда, пули бисёре гирифта буд. Акнун ин «болшевики дуоташа» (ба истилоҳи нонвойҳо) соли гузашта ариза додааст, ки ў (Туйғун) дар Душанбе бар зидди миллатчиҳо мубориза қард, аммо Лоҳутӣ Раҳим Ҳошимро аз Самарқанд ҳамроҳ оварда, бо зўр қотиби союзи нависандаҳо қард. Лоҳутӣ бо Ғанӣ Абдулло, Носируф ва дигар душманони халқ гӯё ки дўст буд. Қорқунони онрӯзаи Союзи нависандаҳои СССР аҳдан ин хатро пинҳон қардаанд ва шўҳрат додаанд, ки бар зидди Лоҳутӣ материёлҳо ҳам ҳаст. Ман ба ин қарзагўиҳо аҳамият намедидам-қу, аммо дигарон ё амалан ё ҳақиқатан аҳамият дода буданд. Фақат чанд рӯз пештар масъалае ошқор шуд, (баъд аз маърузаи раф. Ждануф дар съезди партия) ки фақат аризаи Туйғун будааст. Табиист, ки собит қардани ин бўхтони бешарафона осон аст. Шумо ёдатон ҳаст рафиқ Айнӣ чӣ қадар ману шумо протест қардем, ки Раҳим Ҳошим қотиб нашавад ва раф. Бруйдо қиддан протести моро рад қарда ва талаб қард, ки Раҳим қотиб шавад. Дар зимни ҳамин қор ман аз Сталинобод рафтам ва то Бруйдо секретари ЦК буд, дигар ба он қор барнагаштам. Ҳоло визити ин пашшай беномус ду соли дигар маро азоб дод ва намедонистам, ки ин таъқиб ва бадрафторӣ аз қучост. Ҳоло маълум шуд. Агар ҳамон рӯзе, ки ин аризаро гирифт, раҳбари онрӯзаи нависандаҳо онро ба маҷлис мегузошт, ҳақиқат ҳамон рӯз маълум мешуд. Аммо маслиҳати шахсии ў дар ин будааст, ки онро пинҳон қунанд ва шўҳраташро оламگیر.

Дар ҳар ҳол ҳақиқат қавитар аз тўхмат аст. Бубахшед, ки нороҳат қардам. Ба дўстон ва рафиқони азизамон Ҳолида, Қамол ва Лутфия салом мерасонем. Аз Бону ба хидмати модарашон салом.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

Маскав, 7 моҳи апрели 1939.

37

**Аз Москва ба Самарқанд,
1 майи 1939**

Самарқанд, райони Ленин, Қўрғонча, 10 ба Айнӣ.

Пул азони Шумо.

Бо салом Лоҳутӣ

Рафиқи азиз ва мӯҳтарам Айнӣ!

Дирӯз ҳазор сӯмро гирифтаам. Ҳамон тавр, ки пештар навишта будам, албатта ки намеранҷам. Аммо, росташро гӯям: агар ман будам ба ҷои шумо ҳазор дафъа ҳам Қорун шуда бошам, ин пулро пас намефиристодам. Хуб, он тавр ки Шумо хостаед, шуд. Ризоияти Шумо асоси орзуи ман аст.

Моҳо рӯзи 12-ум боистӣ ба дача меқӯчидем. Барои пазирии хоҳарам нарафтем. Аммо то имрӯз ҳанӯз на хат, на телеграф аз он кас нагирифтаем. Намедонем кай аз Сочи берун меоянд ва бо кадом поезд? Дар ҳар ҳол то 20-уми моҳ мунтазир мешавем. Ман метарсам, ки хоҳарам шарм карда, телеграм нафиристанд ва танҳо дар Маскав парешон шаванд. Охир, ёфтани билети роҳи оҳан то Самарқанд мушкил аст. То дина боз ҳам осуда будам. Аммо аз имрӯз фикрам парешон шудан гирифт. Мабодо он кас омада ва беҳабар раванд. Агар билет ва плоскортӣ яқсард дошта бошанд, гап нест-ку. Аммо барои ёфтани пласкорт шабро дар вогзол хоб кунанд, чӣ?... Наход ки ба хонаи мо намеоянд? Хайр, боз ҳам то 20-уми рӯз аст... Шумо ваъда додед, ки дар бораи шеърҳо назарияи худатонро нависед. Ман мунтазири ин ҳам ҳастам.

Ҳоло бачаҳоям ҳама саломат ҳастанд. Ба шумо ва бачаҳотон салом мерасонанд.

Бо салом ва эҳтироми тамом Лоҳутӣ.

Устоди мӯҳтарам Айнӣ!

Хати дуввуми ҳамин моҳ навиштаатонро имрӯз гирифтаам. Ба меҳрубонии Шумо раҳмат. Ин ҳам, ки хатро чунин муфассал навишта ва дар бораи «шутко ва қапчӯкча» тавзеҳ доданатон меҳрубонии маҳсус аст ва ҷавоби онро муфассал нанавиштан беодобӣ мешуд. Ман бисёр маъзарат меҳоҳам, ки ба воситаи ду телеграф худам сабаби ин ҳама заҳмат ва нороҳатии Шумо шудаам. Ростӣ ҳоло мумкин аст, ки як шеър ба номи «Достони шутко ва қапчӯкча» (агарчи луғати кадом забон будани «қапчӯкча»-ро намедонам) бинависам. Тафсили нашрии онро ба раф. Улуғзода навишта будам. Намедонам барои чӣ ба Шумо нагуфтааст, албатта фаромӯш кардааст. Акнун худам мухтасари он муфассалро ба хидмати шумо менависам ва он ин аст:

1. Писари бузургам Далер, ки ҳоло панҷуним сол дорад, дар синни дувунимсолагӣ як қошуқи оддии фулузиро ба ман «ҳадя» гуфта дода буд. Албатта 20 ҷо барои он иваз кард. Охираш онро дар пушти шишаи

даруни шкофи китобҳо чо дода ва ҳар рӯз пагоҳӣ омада нигоҳ мекард, ки ҳадыаш саҳеҳу солим аст, ё на. Як рӯз ходимаи наве онро гирифта ба матбах бурда буд. Далераки ман баъд аз дидани ҷои холии ҳадыаш каме монда буд, ки ғаш кунад. Ин игроқ нест, рост аст. Фақат ўро бо ин осуда кардан тавонистам, ки гуфтам: «Қошуқатро фиристодам барои падарат аз матбах авқот биёварад». Осуда шуд, аммо қавл гирифт, ки баъд аз он қошуқи ҳадышударо заҳмат надода ҳеч чо нафириستم. Мабодо қошуқи дигаре аз вақт истифода карда ба ҷои вай биншинад. Ин «азоби рӯҳонӣ» сабаби касал шудани Далер шуд.

II. Гев писараки се-солаам дар ду-солагии худаи ин қошуқи «таъри-хиро» дида ва хост, ки онро дошта бошад. Ҷангу мубоҳисаи мобайни Далеру Гев агарчи як-ду соат бештар давом накард, аммо барои муфас-салан навиштани он як-ду рӯз вақт даркор аст. Охир, ки Гев муҷоб шуд. Аммо ў ҳам як шуткаи хурдак ба қадри як ҷаҳормағзро аз модараш гирифта ба ман ҳада дод. Табиист, ки ў ҳам ҳар рӯз ахволи онро мепурсад. Вақти ба Сталинобод омадани ман онро ҳамроҳи ман фиристод, ки ҳар рӯз ба бобо аз Гевак ёдоварӣ кунад ва талаб кунад, ки зудтар бобо ба Маскав пеши Гевак биёяд. Инак, ҳамин шуткаи «оламгир» дар дачаи совнарком, дар беруни шаҳри Сталинобод, чо монда буд. Ман мағлуби эҳсосоти шоирона шуда, ба як шоири дигар, ки ў ҳам падар аст бо телеграф илтимос кардам, ки онро ёфта барои ман бифиристад. Ман на-хостам гиря ва таассури бачаи дусоларо (ҳоло наздики се сол дорад) бу-бинам. Ман дуруст фаҳмида будам. Вақте ки ба Маскав расидам, аввал чизеро, ки Гевак пурсид, ҳадыаш буд. Аммо ман дар тамоми роҳ шабҳо нахобида, ҷавоб тайёр карда будам ва аз ҷавоби қаноатбахши хандаовари хушҳолкунанда начот ёфтам. Телегроми дигар барои кисача ҷурме буд, ки калиди хонаам (дурусташро гӯям кабинети корам) даруни он буд. Аз он чо, ки калид аз қуфли англисӣ буд, бидуни он дарро фақат бо шикастан боз кардан мумкин аст. Чун нахостам дарро шиканам, заҳмати ба ходимони дача барои ёфтани он фармуданро ба шумо додам. Табиист, ки ҳар ду телеграм ба итминон ба эътимод ба дӯстии Шумо фиристода шуданд ва инак Шумо дар ҳамон чо манзил доред, маро ба фикри истифода аз ин эътимод кашонед.

Аммо ин ки телеграфро одами комиссариёти дохила овардааст, ман яқин дорам, ки фақат барои эҳтироми ба шумо буда ва ё ин ки барои кор-ҳои дигар ба дача омадани будааст, зимнан барои изхори иродат ба Шумо он телеграфро ҳам ҳамроҳ овардааст.

Ин ки дар вақти буданатон дар Сталинобод баъзе дурусткунӣҳо ба «Хати халқи тоҷик ба падари халқҳо Сталини бузург» даровардаед, албатта, дуруст будааст. Ман онҳоро надида бошам ҳам ба марҳамати Шумо ғоибона раҳмат мегӯям.

Саломи гарму ҷӯшони шуморо ба рафиқа Бону гуфтам. Ба Шумо са-ломи шогирдӣ ва фарзандӣ доранд. Ба хоҳарам, рафикаатон саломи баро-

даронаи маро расонед. Бачаҳотонро аз амакашон ва амаки бачаҳотон салом бирасонед.

Бо салому иродат Лоҳутӣ
Москва, 20-1-40 с.

40

**Аз Москва ба Самарқанд
(феврали 1940)**

Ба Сталинобод бо вағони 8-ум поезде байналхалқӣ рафта истодаам. Умедворам, ки барои мактуби халқи тоҷик боби иловагиро оид ба канал навишта тамом кардед.

Хоҳиш мекунам бо ягон роҳ матни онро ба вокзал фиристонед.
Бо салом Лоҳутӣ.

41

**Аз Москва ба Самарқанд
(феврали 1940)**

Бидуни хоҳиши худ ба Самарқанд фурумада наметавонам. Агар имкон дошта бошед, дар вокзал пешвоз гиред. 13-ум бо вағони 8-ум поезде байналхалқӣ рафта истодаам.

42

**Аз Сталинобод ба Самарқанд,
26 феврали 1940**

Устоди мӯҳтарам Айни!

Хати ба р. Турсунзода навиштаатонро хондам. Дар вақти баромадан аз Маскав ба рафиқа Бону гуфта будам, ки ба шумо телегроме фиристода ва хоҳиш кунад (аз номи ман), ки агар шеър дар бораи канал гуфтаед, ба вогзол фиристонед. Ҳатто гуфта будам бинависад, ки бо шуфратон фиристонед. Маълум мешавад ин телеграмро ҳам монанди телеграм дар бораи «Шутко» хато муҳобира кардаанд, ки Шумо худатон ба вогзол баромадаед. Вичдон шохид аст, ки қатъиян ба заҳмати Шумо розӣ набудам. Инак, холо шарм мекунам, ки сабаби дарди сари нав шудам. Дар хати муфассал ба Шумо навишта будам, ки рафиқ Курбонов хоҳиш ва исрор карданд, ки ба Шумо нависам, худам бошам чунин заҳматҳо ба Шумо намедихам.

Акнун дар бораи хати ба рафиқ Столин бошад, Шумо шахсан медонед, ки ширкати ман дар ин хидмат ба талаби Кумитаи Марказии Ҳамаҷамияти Коммунистии Тоҷикистон буд. Табиист, ки ба талаби Кумитаи Марказӣ асоси самимияти ман нисбат ба раҳбар ҳам илова мешавад. Ин ки шумо ҳаёл кардаед ба воситаи дарозии хат «Правда» онро чоп накарда, дуруст нест. Чоп нашудани хат фақат ва фақат ба ин сабаб буд,

ки халқи тоҷик онро даст намонда буданд. Маълум мешавад, ки халқҳои дигар чанд сад ҳазор имзоҳои ҷудогона бо хатҳои худ фиристодаанду хати тоҷикҳо ба ҷуз номи ҷаҳор шоир имзои дигар надошт. Вақте ки ЦК-ои Тоҷикистон инро донист, аллақай ҷашни 60-солагии ӯ. Столин гузашта буд. Пас ӯ. Пругупуф ва Қурбонуф дар Маскав гуфтугӯ карда, қарор шуда буд, ки хатро ба ягон воқиа вобаста кунанд, то ҷоп шавад. Дар натиҷаи музокираҳо бино шуд, ки хатро ба конол вобаста кунанд ва ӯ. Қурбонуф талаб кард, ки ба Шумо хат ва телеграм бифиристам, ки ба конол омада, ман ҳам равам, иловаи навро нависам. Ана ин таърихи дурусти ҷоп нахоҳанд кард, валекин на ба сабаби дарозии хат ё бадии обзоро, балки ба воситаи гузаштани вақт.

Мазмуни хат, махсусан обзоро коркунони Кумитаи Марказӣ писандидаанд ва таъриф кардаанд, инро бовар кунед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

Сталинобод, 26/II-40.

43

Аз Сталинобод ба Самарқанд (1940)

Устои мӯҳтарам Айни!

Ҳамон рӯз, ки хати шуморо гирифтаам ва аз рафтани хоҳарам ба Маскав хабарро хондам, бо телефон ба Бону хабар додам, ки ба вогзал баромада, он касро пешвоз гирад ва ба хона барад. «Хатҳои» шуморо дуруст кардани шудам. Баъд аз чанд рӯз Бону бо телефон ба ман гуфт, ки ҳам ӯ ва ҳам Голфрянка ба вогзол баромаданд ва то бегоҳӣ кофтаанд, вайро наёфтаанд. Бону бисёр мутаассир буд, хатто ранҷида буд. Ман ба ӯ дилдорӣ додам ва гуфтаам айб надорад, бародарҳо гоҳе ингуна корҳои «хуб»-ро мекунанд. Охир, домуллоҷон, бародараш дар хона набошад, зани бародараш дар хона аст. Магар Бону одам нест?...

Хайр, шуд-дия... Акнун масъалаи «Хати халқ ба ӯ. Столин!». Ин рӯзҳо ҳамаи халқ бо ҷӯшу хурӯш хатро даст монда, шодӣ мекунанд. Гӯё ҷаҳор сад ҳазор имзо ҷамъ мешавад. Охир ки халқ ғалаба кард. Муҳаррири масъул ӯ. Турсунода аст, ки шеърҳои Шуморо қайҳост гирифта буд ва баъзе аз онҳоро илова карда буд. Баъд аз он ки халқ имзо карда, ба Маскав фирида, радду қабули он вобаста ба иродаи раҳбарони мо мебошад.

Ҷизе ки ин рӯзҳо маро бисёр хурсанд кард ва ба завқ овард, хатто ифтихорманд намуд, хондани мақолаи ширин, содда ва хушуслубли Хонидаи азиз буд. Офарин бар вай! Илтимос ин ки аз тарафи ман ба ӯ салом расонед. Ба ҳудаш як хат менависам.

Бачаҳоро салом ва дуо гӯед. Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

44

Аз Москва ба Самарқанд,
(август 1940)

Самарқанд, Лаби ғор, 103/а, ба Садриддин Айни.
Китобхоро гирифтаам, беҳад миннатдорам, ҷавоби мактубро ман
менависам, ба аҳли оила салом расонед.
Лоҳутӣ

45

Аз Москва ба Самарқанд,
17 августи 1940

Рафиқи мӯхтарам устод Айни! Мактубу китобҳои шумо чанд рӯз
пеш ба Маскав расида бошад ҳам, ман дирӯз онҳоро гирифтаам. Сабаб ин
аст, ки ханӯз дар дача ҳастам ва ҳафтае як бор ходимаро барои харидани
хӯрокворӣ ба шаҳр мефиристам, зимнан рӯзномаҳо ва хатхоро ҳам ҳам-
роҳи худ меоварад. Ин дафъа илова бар ғизои ҷисмӣ ғизои рӯҳии мо
ҳадияҳои пурқимати Шумо шуданд, ки ба ин фаровонӣ ба мо расиданд.
Махсусан Далери ман чунон хурсанд шуд... - «барои ман махсусан
навиштаанд, амакам!» ва ба ҳама кас китобро нишон дода мефаҳрид.
Ба меҳрубониҳои Шумо ташаккур! Асарҳои наватон барои халқи тоҷик
ганҷинаҳои нава ҳастанд, ки боигарии адабиёти тоҷикро афзун мекунад.
«Чашми бад дур!» Ҳанӯз як китоби шумо хонда нашуда, китоби дигар
мерасад. Чӣ қадар бояд Тоҷикистон хурсанд бошад...

Ман бошам ҳеле хӯрдагир ҳастам ва дернавис. Як контото барои
консертӣ охири дар даҳаи Тоҷикистонро 4 моҳ пеш навишта бошам,
фақат моҳи гузашта хотирчамъ шуда, онро тамомшуда ҳисоб кардам. Ман
як нусхаи онро барои Шумо мефиристам ва хоҳиш мекунам, ки назарияи
худатонро марҳамат карда ба ман менависед. Чӣ кунам? «Зи дасти кӯтаҳи
худ зерӣ борам, ки аз болобаландон шармсорам», асари қобили ҳадия
надорам. Аммо умед ҳаст, ки «Девон»-и дуҷум баъд аз як моҳ аз ҷоп барояд
ва ба хидмати шумо бифиристам. Хидмати хоҳари мӯхтарам аз ман ва
ҳамаи аҳли хона салом бирасонед. Холидаи азиз, Камоли пурматонат ва
хоҳарчаи пурфатонаташро салом мерасонем.

Бо саломии рафикана Лоҳутӣ
17.VIII-40.

46

Аз Москва ба Самарқанд,
26 августи 1940

Устодҷон салом!
Чанд рӯз пеш дар ҳолати беморӣ ва сардардии саҳт ҷавоби хат ва
ташаккурнома аз ҳадияҳои пурбаҳои Шумо навишта фиристода будам.

Аммо ҳоло ки беҳтар шудаам, ба ёдам меояд, ки беморӣ ба бадхатии ман афзуда буд, чунон ки барои Шумо хондани он мушқил хоҳад шуд. Албатта, мебахшед.

Рӯзи 21 ҳамин моҳ (шабона) як тарона барои декода навиштам, хостам ки бо фиристодани як нусха аз он худро ба ёди Шумо оварам. Духтарам Атия барои тарона як оҳанг навиштааст, ки онро композитурҳо бисёр писандиданд. Афсӯс ки ман дар ин фан бесавод ҳастам ва наметавонам нотаи онро навишта бароятон бифиристам. Ҳамин дирӯза як нусха аз контото, ки онро ҳам барои декода навиштаам, бароятон мефиристам. Китобҳои Шуморо ҳонда лаззат мебарам. Аз Бону, ман ва бачаҳо ба Шумо ва аҳли хонаатон саломи фаровон.

Бо салом ва эҳтиром Лохутӣ
26.VIII-40, Маскав

47

**Аз Москва ба Самарқанд,
28 августи 1940**

Рафики мӯҳтарам устод Айнӣ!

Дирӯз нусхаи лотинии ин таронаро барои Шумо фиристодам. Имрӯз маълум шуд, ки ман иштибоҳан нусхаи аввалиро фиристоодам. Инак, ин нусхаи охириро фиристода хоҳиш мекунам аввалиро аз рӯи ин дуруст кунед.

Бо салом ва эҳтиром Лохутӣ
28/VIII-40.

48

**Аз Москва ба Самарқанд,
26 октябри 1940**

Мӯҳтарам устод Айнӣ, салом!

Ҷавоби хататонро дер навиштам. Гунаҳкорам, бубахшед. Сабаб бемории ҳама хонавода, ба илова корҳои таъҷили буд. Аз ширкати шумо дар маҷлиси чашни Камина бисёр хурсандам. Намедонам аз Тоҷикистон нависандагони дигар ҳам иштирок карданд ё не. Ба фикри ман барои онҳо таҷриба мешуд. Дар бораи чашни Анварӣ, Рӯдакӣ ва дахҳо нависандагони пуразамати тоҷик, ёдовариҳо ва маслиҳатҳои шумо (бидуни риёкорӣ) қимати калон дорад. Фақат бояд кӯшиш кунем, ки ба ингуна иқдомҳои олӣ ҳама ҷомеаи советии республикамон алоқаманд шаванд. Бидуни ширкати ҷиддӣ бо алоқа ва боварии тағи дилӣ, ин хел корҳо ноқис монда, дуруст ба анҷом намерасад. Базаи академияи улум, комиссариёти маорифи халқӣ, нашриёти давлатӣ, союзи нависандагон, ташкилоти партиявӣ ва ҳукуматӣ, музей, китобхона ҳама ва ҳама бояд ба ингуна чашнҳо — чашнҳои намоиши ифтихормандии таърихи халқи озоди тоҷик, чашни намоиши ҳосилот ва натиҷаҳои Инқилоби Кабири Советии Ёқтобр, иштирок

кунанд. Масалан, магар рассомон, композиторҳо, коркунони театр ва инҳо барин мардумон ба чунин чашнҳо иштирокашон даркор не? Аммо ҳамаи ин корҳо – бехтар гӯем, ҳеҷ кадом аз онҳо худсарона натиҷаи хуб намедихад. Чамъияти нависандаҳо бояд ин корҳоро ба таври ташкилотӣ идора ва раҳбарӣ кунанд. Раҳбарӣ ва ёрии партия ва ҳукумат ҳамеша буда ва ҳаст. Бояд умедвор буд, ки союзи нависандагон баробари кашф кардани «ғайбҳои бузург»-и мо ба ин хидматҳои лозима ҳам чунонки бояду шояд иқдом мекунад.

Нависанда ва шоири ҷавони мо Юсуфӣ дар мақолаи худааш (дар «Тоҷикистони сурх», 19 ўктябр) лирикаи маро муҳолифи ахлоқи ҷавонони советӣ муаррифӣ кардааст. Чаро ки дар он аз ишқ сухан меравад. Аз он ҷо ки шумо синнан аз пируни советӣ ҳастед, ман ҷуръат мекунам, ки ғазали дар сонотурӣ гуфтагиамро бароятон бифиристам. Чунон ки хоҳед дид, дар он на самолёт, на тўп, на тонк, ҳатто як ҷоку ҳам нест. Аммо дар он дил ҳаст, ишқ ҳаст, ки барои тайёрачиёни советӣ, тўпчиён, тонкистҳо ва ҳама мудофиони Ўктябри Кабир доштанишон вочиб аст ва онҳоро доранд ҳам.

«Ушгур ба шеъри араб, дар ҳолатасгу тараб,

Ту худ чӣ ҷонварӣ, к-аз шеър бехабарӣ...»

Дар ин ҷо «к-аз ишқ бехабарӣ» гуфтани соҳиби байт даркор буд.

Бо саломӣ бародарӣ Лохутӣ

Маскав, 28.X.40.

49

Аз Москва ба Самарқанд

30 октябри 1940

Устоди мўхтарам Айнӣ, салом!

Аз омадани «Ятим» ва «Одина» ба ҳонаи амакашон бисёр хурсанд ҳастем. Ду касро, ки тавонанд намунаи ҳамаи халқи заҳматкаши тоҷик бошанд, бехтар дидам, ки аз фарзандони шумо гирам. Ин аст, ки онҳоро даъват кардам. Онҳоро бад пазиروي накардам ки?...

Хайр, ба ҳамаи аҳли хонаатон аз ҳамаи хонаводаи ман салом.

Лохутӣ

Москва, 30.VIII-40.

50

Аз Москва ба Самарқанд,

7 ноябри 1940

Устоди мўхтарам.

Имрўз аз рўзномаҳои Тоҷикистон фаҳмидам, ки дар муқобили хидматҳои чандинсолаатон, хидматҳои пурбаҳо ва барои халқи советӣ зарур, ба номи Шумо монанди олими хидматнишондода илова кардаанд. Меҳоҳам бигўям, ки хидматҳои илмии шумо, ки адабиёт, забон ва таърихи

точикро бойигарии бузург додааст, баҳои ҳақиқӣ аз тарафи партия ва ҳукумати советӣ гирифт. Ин ба ҳамаи меҳнаткашони Тоҷикистон хурсандӣ медиҳад, махсусан ба дӯстони Шумо шараф ва сарбаландӣ аст. Азбаски дер хабарро шунидам (чунон ки дар боло навиштам, газетаҳоро ҳамин рӯз гирифтам) фиристодани телеграфро ҳам дер шуда ҳисоб кардам. Албатта, мебахшед. Ман ба василаи ин хат табрики самимонаи худро ба Шумо тақдим карда, аз дилу чон дасти Шуморо фушурда, бисёр зиндагӣ кунед ва бешумор ба халқи советӣ ғоидаҳои илмию адабӣ диҳед, мегӯям. Ин орзуи ҳақиқии ман аст. Риё нашавад гуфта беш аз ин чизе наменависам. Бо салом ва иродад Лоҳутӣ.

Маскав, 7.XI.40

51

Аз Москва ба Самарқанд,
28 декабри 1940

Рафиқи мӯҳтарам устод Айнӣ!

Гарчи масъалае, ки ба Шумо навиштаи ҳастам, барои ман ғамангез аст, боз ҳам бояд онро нависам, ки баъзе иштибоҳҳо сабаби қачфаҳмӣ нашаванд.

Чанд ҳафта баъд аз чоп шудани «Хати халқи тоҷик ба раҳбари халқҳо рафиқ Столин» дар ҳамаи матбуоти Тоҷикистон, аз ҷ. Миршакар як хат гирифтам. Дар он хат ба ман навишта буд, ки аз редакция силаи шеърӣ «Хати халқ»-ро ба союзи нависандагон фиристодаанд, валекин аз онҳое, ки хатро ба назм даровардаанд, ягон кас ҳам дар Сталинобод нест, ки аз вай пурсанд: ҳар як-чанд навиштаанд. Бинобар ин аз Шумо ва ҷ. Айнӣ бо хат мепурсанд, ки ин мушкилро ҳал кунанд. Ман барои вақт ба навиштани хат гум накардан як телеграф фиристодам, ки чанд хат аз ман буданро муайян кард. Аз он ҷо ки ман вакили дигарон набудам, чанд хат навиштани ҳар касро ба худаш вогузор кардам. Пас аз 8-10 рӯз якҷазору панҷсад сӯм аз пӯхта барои ман оварданд...

Ба ғайр аз «Сталинобод, аз союзи нависандагон, гонорар барои хати халқ» ҳеҷ чизӣ дигар навишта нашуда буд. Ман фикр кардам, ки вақте гирифтани сила дар мамлакати советӣ қонунӣ аст ва нанг нест, балки лозимаи зиндагонии нависандагони советӣ аст, ҳоло ки ин гонорарро ба ман ҳам монанди шоири советӣ мефиристанд, пас чаро онро як порча нон ба гадо диҳанд? Охир ду сӯму чанд тин барои ҳар мисраъ ба ман додан, он ҳам барои мисраъҳое, ки дар Хати халқ гуфтаам ва аз ҳар ҷиҳат қабули оммаи партиявӣ ва советӣ пайдо кардаанд, як порча нон ба гадо додан аст. Махсусан ки асари моҳо дар ҳама матбуоти Тоҷикистон чоп шудааст. Ман ин масъаларо ба ҷ. Миршакар навишта ва махсусан гӯшзад кардам, ки инро ба вай монанди раиси комитаи мудофияи ҳуқуқи нависандагон менависам. Дар масъалаи аз рӯи ҷӣ ҳисоб тақсим кардани гонорар як калима нанавиштаам ва ба сарам ҳам ин ҳаёл наёмад, чаро ки асосан чанд

сӯм будани гонорар барои тамоми хатро наредонистам ва донистани ман ҳам мумкин набуд, чаро ки такрор менависам, инро ба ман нанавишта буданд, ғайбдон ҳам нестам. Мана, ҷавоби хати маро Миршакаруф ҷӣ менависад.

«...Домулло Айни навишта буданд ки:

— Муаллифон баробар барои навиштани мактуб вақтро сарф карда буданд. Масалан Раҳимӣ чандин бор мактубро аз нав чоп кард ва хатоҳои техникии онро дуруст кард. Вақти бисёри худро барои он сарф карда, бо вучуди он аз Раҳимӣ дар он ҷо зиёда аз 25 мисраъ нест. Бинобар ин ҳаққи қаламро ба таври зер тақсим карда шавад. Ба домулло (!) Лоҳутӣ 70 фоиз, ба ману Раҳимӣ 15 фоизи ва ғайра...»

«Мо ҳам тақлифи домулло (!) Айниро рад накарда ва ба розӣ будани Шумо ҳам боварии қалон пайдо карда (мебинед рафики мӯҳтарам, боварии қалон!) пули мазкурро ба тариқи зер тақсим кардем (мувофиқи талаби домулло Айни):

1. Лоҳутӣ аз рӯи 70 фоизи 1463 сӯму 80 тин.

2. Айни аз рӯи 15 фоизи 314 сӯму 10 тин.

3. Раҳимӣ аз рӯи 15 фоизи 314 сӯму 10 тин.

Чамъулчамъ ду ҳазору нӯхсаду чаҳор сӯм.

(Рафиқ Айни, агар дар чамъулчамъ хатои ҳисобӣ ҳаст, кӯтоҳии ман нест. Ман айнан купияи хати р. Миршакаруфро навиштам). Миршакар давом дода менависад:

«Замоне ки Шумо бо ин тақсимот розӣ набошед, ба бухгалтер фармон додам, ки 400 сӯми боқимондаи шуморо фиристонда, он вақт дар союз 204 сӯми дигар мемонад, ки домулло Айни ва Раҳимӣ дар байнашон ҷӣ тавре ки хоҳанд тақсим кунанд».

Акнун устод Айни аз Шумо мепурсам то ҷавоб (дихед): ба кадом ҳисоб ҳаққи қалами 600-у чанд мисраъҳои ман, ки дар ҳамаи матубот чоп шудаанд, ҳазору понсад сӯм шудааст? Ин бояд бошад? Ман то вақте ки ин хати Миршакаро гирифтам, на аз хати Шумо ба вай ва на аз тақлифи Шумо ва на аз шакли тақсими гонорар аз ҳеч кадомашон хабар надоштам. Ин ҷавоби Миршакар ба ман қадре бештар аз суитафохум нест? Хайр, ман телеграм фиристодам, ки фармони худро дар бораи фиристодани 400 сӯм иваз кунед. Чаро ки ин фармон бе хабар ва ризоияти ман шудааст.

Акнун ду қалима дар бораи сарф кардани вақт. Устоди мӯҳтарам, чанд шаб нахобидани ман дар дачаи совноркум дар Сталинобод барои навиштани «Хати халқ» ба худи Шумо маълум аст. Шумо ҳам нахобидед. Илова бар ин ки хатро шахсан худам ҳам дар Сталинобод ва ҳам дар дача дикта карда, чоп кунондам (охир мошинистка дар хонаи шумо чанд рӯз ба сар бурд ва хатро муқарраран навишт). Дар Маскав ҳам барои тарҷума кунондан, тарҷумаҳоро дигар кардан як 5-6 мартаба аз нав чоп кунондани асл ва тарҷума се моҳ ҳамаи вақтамро додам. 3 мартаба рафиқаам Бону тарҷумаи нашри хатро барои мутарҷимҳо навиштааст, дар тамоми қори тарҷума ширкат кардааст. Як тин ҳам на талаб кардаасту на талаб ме-

кунад. Гумон мекунам ҳамаи мо ин корро мисли ҳурмат ба халқ анчом додем ва аслан дар ҳаёли гонорар набудем. Аммо вақте ки медиҳанд, бояд мисли садақа надиханд, вассалом!

Чавоби хати Шуморо фаромӯш накардаам, қарзнокам. Мебахшед, ҳамин ду рӯз ба менависам.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

28.XII.40.

Магар ғамангез нест чунин хатҳо навиштан. Магар навиштани онҳо мутаассифона...

52

Аз Сталинобод ба Самарқанд,
12 март 1941

Рафиқи мӯҳтарам устод Айнӣ.

Дар роҳ рафиқ Дехотӣ гуфта буд, ки Шумо бояд ҳоло дар Сталинобод бошед. Бинобар ин хату телеграм нафиристодам. Аммо падарашон дар вақзоли Самарқанд гуфтанд, ки устод Айнӣ дар хонаи худашон нишастаанд. Аз як тараф афсӯс аст, ки ба шарафи мулоқоти Шумо ноил нашудам. Аз тарафи дигар хурсандам, ки аз ин манзили ифлосу дарди сарҳои бефоида дур хастед. Шодмонии калони ман аз тайёр шудани Даҳаи санъати Тоҷикистон аст. Дар ҳар ҳол рӯзи 22-23 ҳамин моҳ ба Маскав меравем. Умед дорам, ки дар он ҷо ба хидмати Шумо бирасам.

Мебахшед, ки коғаз дар сари даст нест. Хайр, марҳамати Шумо ки калон бошад, хурдии коғаз зарар намерасонад.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

12/III-41, Сталинобод.

53

Аз Сталинобод ба Самарқанд,
26 августи 1942

Устоди мӯҳтарам Айнӣ!

Дар ин қарибӣ аз фронт ба номи рафиқ Дехотӣ мактубе омада буд. Мазмуни мактуб барои ҳамаи мо ғамовар аст дар бораи қахрамонона ба ватан хидмат карда истода ҷон додани рафиқи боистеъдоди мо, яке аз бехтарин шогирдони Шумо — драматурги чавони тоҷик Абдушукр Пирмуҳаммадзода. Ин талафот барои Союзи Нависандагони Советии Тоҷикистон хеле гарон аст. Ин талафот барои халқи мо хеле қимат аст, вале дар баробари ҳамин ин талафот ғазбу кинаи халқи советиро, дар он қатор ғазбу адовати мо аҳли қалами Тоҷикистонро нисбат ба душмани ғаддори инсоният — гитлерчиёни лаин шиддатноктару болотар мекунад.

Албатта, барои бародари қаҳрамони марҳум ва падару модари вай ин хабари ҷонгудо аз аст. Мо ҳанӯз ин хабарро ба онҳо нарасондаем, интизори омадани Деҳотӣ будем. Рафиқ Деҳотӣ дар ин рӯзҳо бояд ба Самарқанд бирасад. Зеро ки мо аз Куйбышев телеграммаи ўро гирифтём.

Ҳоло мактуби ба номи рафиқ Деҳотӣ расидаро ба Шумо фиристода, хоҳиш мекунем, ки аз номи мо ба аҳли аёли марҳум таъзия расонида, ба гами онҳо шарик буданамонро маълум намоед.

Бо салом ва эҳтиром: Лоҳутӣ, Турсунзода, Миршакар, Неъматуллоюф, Бону, Икромӣ, Сухайлӣ, Аминзода, Ф. Ниёзӣ ва дигарон.

26.VIII-42 г.

54

Аз Ленинград ба Самарқанд,
13 сентябри 1947

Самарқанд, Лаби ғор, 103, ба Айнӣ

Сӯхбатҳои моро хотираи Шумо гарм месозад, аз ҳузур надоштанатон афсӯс меҳӯрем, хоҳони саломатии шумоем. Ба аҳли оила саломи моро расонед.

Лоҳутӣ, Бону, Низмуҳаммадов, Камол

55

Аз Москва ба Самарқанд,
10 июни 1949

Ҳоло ҳозир аз рӯзномаҳо аз чашни бошарафи Шумо хабардор шудам. Шуморо, инчунин тамоми халқи тоҷикро аз самими дил табрик мекунам, Шумо, бародари бузургворам, нависанда, олим, — ходими ҷамъиятиро фикран ба оғӯш мегирам, мебӯсам, ба манфиати халқи шӯравӣ умри дароз, саломатӣ, комёбиҳои эҷодӣ хоҳонам.

Лоҳутӣ

56

Аз Москва, 11 майи 1953

Устои назму наср, фозили мӯхтарам Сариддин Айнӣ!

Аз он ҷо ки ин табрикномаи бериёи ман ба идораи нависандагон нарасидааст, имрӯз онро дубора бо пусти ҳавоӣ бароятон фиристодам. Ин саводро ҳам барои худатон мефиристам ва аз дилу ҷон табрик меғӯям. Аз ҳама аъзои хонаводаам ба ҳама касони Шумо салом ва табрик меғӯям.

Бо салом ва эҳтироми комил Лоҳутӣ

11.5.53

57

Аз Москва

Рафиқи мӯхтарам устод Айнӣ!

Фақат имрӯз 20 моҳи август тавонистам ба Маскав биёям. Хатро аз инчо мефиристам. Аз дер фиристоданам маъзарат мехоҳам.

Бо салом ва эҳтиром Лохутӣ.

58

Аз Москва

Кай ва бо кадом поезд ба Москва меоед?

Лохутӣ

59

Аз Москва ба Сталинобод,

Ба И. Ализода

20 феввали 1949

Рафиқи мӯхтарам Ализода!

Мактуби шуморо гирифта бо хурсандӣ хондам. Рост аст, ки вақте он рафиқ аз Сталинобод як порча аз шеърҳои шуморо ба ман дод, ман намедонистам гӯяндааш кист. Аммо баъд аз ду ҳафта яке аз дӯстони шумо, ки аз ин роҳ ба Аврупо мерафт, шуморо ба ман шиносонд. Хеле хушҳол шудам, ки тандуруст ҳастед.

Хошишмандам, ки шеърҳои худатонро барои ман бифиристед. Ман онҳоро мехонам ва ҳақиқатро ба шумо менависам. Агар чизҳое бошад, ки ба воситаи ошно набудани шумо бо тарзи назм ин ҷо хидматеро аз ман талаб кунанд, яқин бидонед, ки рад намекунам. Агар чизҳое бошанд, ки ба ақидаи ман лоиқ нестанд, ба шумо ошкоро менависам ва умедворам аз ростӣ наранҷед.

Дар мавзӯи тарҷума бо русӣ инро аз ҳоло арз мекунам, ки барои ман дар Маскав мумкин нест, бехтар аст дар ҳамон ҷо бо шоирони рус ин корро анҷом диҳед. Бовар кунед, ки агар ҳизб ва ҳукумати меҳрубони Тоҷикистон маҳоричи онро ба ўҳда нагирифта буд, «Парии бахт» бе тарҷума мемонд, ё баъд аз ду-се сол Бону метавонист вақт пайдо карда онро тарҷима кунад.

Хизмати р. Сируси азиз салом бирасонед.

Орзуманди муваффақияти шумо Лохутӣ.

20/II-49.

Рафиқи мӯхтарам!

Мактуби 31 июли шуморо хондам ва аз хабари тандурустиатон бисёр шод шудам. Ин ки бо ҳама гирифториҳои имрӯза, ки бар саҳтиҳои дирӯза илова шудааст, боз ҳам ин қадар ғайрат ва фаъолият ба кор мебаред ва дар омӯхтани метуди марксизм-ленинизм мекӯшед, боиси хушбахтии худатон ва сарфарозии ҳамаи мо мебошад. Халқи ситамкаши мо ҳоло барои озодии худ на фақат мардони тавонову фидокори содда, балки далерони мусаллаҳе дорад, ки бо илми ленинӣ мучаҳҳаз шуда, бо ин қувваи мағлубнашаванда ба майдони мубориза омода мешаванд.

Шумо яке аз он далерони пешрав ҳастед. Мо бо Меҳмони азиз ва дӯстони дигар бисёр аз шумо гуфтугӯ мекунем ва орзуи дидори шуморо дорем.

Омаданатонро ба Маскав аз самими дил табрик мегӯем. Аммо чун Меҳмони мӯхтарам то 26 август дар Маскав нахоҳад буд, беҳтар аст ки сафаратонро ба охири ҳамин моҳ ақиб биандозед, ки ӯ ҳам вақти омаданатон дар Маскав бошад.

Ҳақиқатан мақом ва эҳтиромоте, ки дар миқёси чаҳонӣ доро шудааст, ҳамаи моро шод ва сарбаланд кардааст. Ростӣ ки лоиқи он ҳам ҳаст. Ӯ шуморо хеле дӯст медорад.

Масъалан «муфт аз даст додани биҳишт» ва ин ки ғайр аз худи мо касе тақсири кор нест, ростист.

Аммо болшавикон аз иштибоҳот ибрат мегиранд ва таҷриба меомӯзанд. Умед аст, ки дар оянда иштибоҳот нашавад.

Аз рафиқи бузургвор Сирус хеле муташаккирам, ки паёми маро ба шумо расонид. Хоҳишмандам хидмати эшон ва ҳама дӯстони азиз салом бирасонед. Ба умед ва интизори зиёрататон.

Бо саломи рафиқона Лоҳутӣ.

Бону дар беруни шаҳр аст, яқин дорам аз изхори лутфи шумо мамнун хоҳад шуд.

Маскав

Рафиқи мӯхтарам Ализода!

Ҳамон рӯзе, ки шумо рафтед, аз Алӣ мактуб гирифтаам. Дар ҷавоб ба ӯ навиштаам, ки шумо омада будед. Ду рӯз баъдаш р. Ардашер бо тай-

ёра омад ва аз Алӣ мактуб оварда буд. Алӣ аз ман хошиш карда буд, ки шуморо то омадани ӯ ниғаҳ дорам. Аммо афсӯс, ки ин мумкин набуд, рафта будед.

Алӣ рӯзи 28-уми сентобир меояд ва яқинан ба шумо мактуб менависад. Дигар ин ки р. Ардашер хеле ба шумо салом мерасонад ва мутаассир аст, ки шуморо надид.

Хошишмандам аз тарафи ҳамаи мо ба рафиқи мӯхтарам ва азиз Сирус салом бирасонед. Тамоми аҳли хона ба ӯ ва оилааш ва ба шумо салом мерасонад.

Р. Ардашер махсусан ба Сирус салом мерасонад ва орзуманди дидори ӯст.

Зиёда тандурустии шуморо толибам.

Лохутӣ.

29/IX-1949

62

**Аз Москва ба Сталинобод,
15 январӣ 1950**

Ализодаи азиз!

Як дунё ташаккур ба меҳрубонии шумо ва телгроми рафиканаатон!

Алӣ ханӯз ҳам мутаассир аст, ки ӯ шуморо надида рафтед, яъне ӯ натавонист зудтар биёяд ва шумо натавонистед дертар биистед.

Хошиш мекунад ӯро бубахшед, ки наметавонад мустақиман ба шумо ва руфақои дигар мактуб бинависад, ба ҳама аз ӯ салом бирасонед.

Ба р. Сирус ҳам навиштам, ки дарсхояш бо муваффақият пеш биравад ва умед аст, ки дипломи олий бигирад ва ҳамаи моро шод кунад. Ӯ, ҳамчунон ки ҳуди ман, як дақиқа шуморо фаромӯш накардаем ва намекунем. Хошиши ҳардумон аз шумо ин аст, ки ҳар қадар мумкинатон шавад, порчае аз таърихи инқилоб ва ҳизби камунистии Эрон ёддошт карда бифиристед.

Ба шумо, рафиқи хеле азиз ва ба ҳамаи дӯстон аз тарафи мо ва дӯстони дигар салом ва дӯстӣ.

Дустатон Лохутӣ.

15/1-50.

63

**Ба С. Бону
Аз Харьков ба Москва,**

28 октябри 1931

...Кошки ҳамаи шумоҳо омада кудратнамоиҳои большевикиро дар ин шахр медидед. Дар муддати 15 моҳ чунон як заводи тракторсозиро

бино кардаанд, ки ба тасдиқи аврупоиҳо аз заводҳои Амрико ҳам бехтар аст. Ҳоло шурӯъ ба додани трактор шудааст. Пас аз чанд моҳ, ки тамоман такмил мешавад, бояд ҳар панҷуним дақиқа як трактор бидиҳад. Ман тамоми деталҳои онро, ин 4186-то мебошад, нигоҳ кардам — аз оҳан ва ҷӯяни хушк то трактори тайёр. Бисёр таъсир бахшид.

64

Аз Москва, 9 декабри 1932

Бонуи бузургвор!

...Ман худамро бисёр хушбахт медонам, ки тавонистам сабаби бурузи лаёқати адабии ту шавам.

Ту медонӣ, ки ман шеърро мисли як аслиҳаи большевикӣ дар мубориза барои сохтмони сотсиализм ба қор мебарам. Ту майдони таъсири ин аслиҳаи большевикиро аз доираи истеъмоли форсиаш васеътар ва хеле васеътар менамой — ту бо тарҷумаҳои нафис ва размии худат онро ба дастраси истифодаи тӯдаи азими қорғар ва заҳматкашони рус мегузори ва мумкин аст ба василаи забони Октябр мазмунҳои октябрии ин шеърҳо ба пролетарҳои миллатҳои дигар ҳам зудтар хидмат кунанд.

Ман яқин дорам, ки ту ба ҳеҷ гуна моненае нигоҳ накарда, ин хидмати инқилобиро давом дода, онро такмилтар хоҳӣ кард...

65

Аз Ялта ба Москва,
субҳи рӯзи 20 ноябри 1932

Бонуи бузургвор, салом.

Имрӯз офтоб меҳаҳад собит намояд, ки зимистон наметавонад ӯро мағлуб кунад. Ёдат меояд, ки ӯрдуи маҳсуси Шарқи Дур баъд аз моҳҳо бурдборӣ дар муқобили худнамоиҳои авантюристии ҳукумати Хитой ҷӣ гуна якмартаба ба радди ҳучум омада, ӯрдуи сиёҳи зиддиинқилобиро торумор кард. Ҳамин тавр ҳам офтоби Ялта рӯзҳо буд, ки ғамзаи абрҳо ва тирагии ҳавои дарёро дида таҳаммул ва тааммул мекард. Инак, имрӯз зинда ва мағлубнашуданӣ будани худро собит намуд. Аз пушти сангарҳои Шарқ шалолоҳҳои партави худро бар зидди абрҳои тирақор ба ҳучум даровард ва ин абрҳо, ки то дирӯз ин қадар беҳаёӣ мекарданд, айнан мисли милитаристони Хитой ҳаттои худро фаҳмида ва аз муқобили шарораҳои тобиши офтоби инқилобӣ рӯ ба гурез ниҳоданд. Гурехтанд, рафтанд, инак асарашон ҳам дар ҳаво намонд. Акнун офтоб бо шӯълаҳои сурхранги худ таассуроти абрҳои зимистониро аз рӯи шоҳу барғҳо, роҳҳо ва ҷӯйборҳо маҳв карда истодааст. Ба ҷӯйҳои ҳурде, ки дишаб зулми сармои даймоҳ яхонда буд, метобад ва онҳоро ба ҷараён меандозад. Офтоб медонад, ки

ман ўро бисёр дўст медорам, махсусан ба он партавҳои сурхаш ошиқам. Ин аст, ки мисли як маҳбуби меҳрубон ва дилсӯз аз ҳамон дақиқаи тулӯъ як батальон аз он партавҳои дурахшонро ба хонаи ман маъмур кардааст. Ин партавҳои фотех, айнан мисли диловарони ўрдуи большевикӣ, ки баъд аз фатҳ дар Шарқи Дур ситамкашони Хитойро дар оғӯш гирифта ва дилдорӣ медоданд, маро танготанг дар бар гирифта мебўсанд, мебўянд, мефишоранд ва мегўянд: натарс, инак омадем, мебинӣ, ки ту танҳо нестӣ, мо сипоҳи ту ва бародарони ту ҳастем, омадем шумоҳоро гарм кунем ва душманонатонро сўзонем. Дидӣ, чӣ тавр абрҳоро зада гурезондем. Мебинӣ, чӣ тавр яхҳоро об мекунем. Ва як мартаба: чик-чик-чик. Яхҳои обшуда ва панҷараҳо ба рӯи кафи ўтоқ чакида ҳақ будани партавҳоро амалан нишон медиҳанд. Ман аз ҷо мечаҳам, одеялро дур меандозам. Синаи бараҳнаро ба тобиши офтоб дода фарёд мекунам: Зинда бод офтоб! Зинда бод офтоби сурх! Зинда бод офтоби Октябр!

Инак, дар пеши ин нури оламгир зону зада илтимос мекунам: эй партави начотдиханда, эй шўълаи сурх, ташаккур. Ташаккур. Зинда бошӣ. Поянда бошӣ. Аммо, азизам, ман дар мамлакати Октябр ҳастам. Дар ин ҷо ман аз зимистон наметарсам. Ту фарёдрас. Ту золимсӯз ва мазлумнавоз. Ту, шўълаи инқилоб, арзи маро қабул кун. Илтимоси маро бипазир. Хоки қадаматро мебўсам. Дастам ба доманат. Ту зудтар як бригада аз ин ўрдуи музаффаратро ба ёрии мазлумони Эрон бифирист. Ту, равшанибахши дунёи заҳмат, як дарича ҳам аз рӯи мубораки худат ба рӯи ҷабридагон ва ситамзадагони он мамлакат боз кун...

Инак, офтоб аз зории ман ба чўш омад. Инак, чунон хашмгин шуда, ки агар як калимаи дигар бигўям, харораташ худамро ҳам сўхта хокистар хоҳад кард. Беҳтар ин аст, ки хомўш шавам...

Бонучон! Ба ҷони ту қасам, ки абадан намехостам ин чизҳоро бинависам. Аммо дишаб хеле сард буд. Ҳеч нахобидам. Ҳоло ки ба навиштан нишастам, чунон шўълаи офтоб ба ман асар кард ва ба ҳолам овард, ки бе фикр худ ба худ ин гапҳо аз неши қалам ба рӯи саҳифа ғалтиданд...

Хуб, Бонучон, ман панҷ рӯз дар институти сил хобидам. Он ҷо касалҳои бисёр саҳт буданд, докторҳо маро ба Мухолатка фиристоданд. Он ҷо ҳам дар фасли зимистон бафта шуд. Мебинӣ, ки агар зимистон набуд, он ҷо бафта намешуд – танҳо ҷое, ки метавон зиндагӣ кард, ҳамин меҳмонхонаи Ореанда мебошад, аммо... моҳе бештар аз ҳазор сўм фақат харчи ин меҳмонхона аст... Ман ҳаёл дорам, ки охири ҳамин моҳ ба Москва биёям... Розӣ нестам, ки ин қадар пул аз Оргкомитет сарфи ман шавад...

...Акнун аз хоб бархостам. Дар тамоми умрам он қадар хушхолӣ надоштам, ки дишаб ва имрӯз. Сабаб ин аст, ки дар пеши мо як патефон ҳаст ва бисёр сафҳаҳо, аммо дар миёни онҳо як саҳфа ҳаст, ки маърузаи рафиқ Ленинро сабт кардааст. Дишаб даҳ бор онро шунидам, холо ҳам пагоҳӣ бисёр зуд аз хоб часта, он сафҳаро ба патефон гузошта мешунавам. Агар бидонӣ, ки чӣ асари инқилобӣ дар садои Ленин аст. Бовар кун, ки хеле орзу дорам ту ин садоро бишнави. Хаёл накун, ки фақат дар натиҷаи эҳсосот ман овози Ленинро таъриф мекунам. На. Ба ту боварӣ медиҳам, ки ҳеч садое дар дунё ин асарро надорад. Ин садои фармондеҳони чангӣ нест, ки тани зердастонро биларзонад. Ин садои тӯп нест, ки пардаҳои гӯши инсонро бидарронад. Ин садои пайғамбарон ва пайравони онҳо нест, ки уммати худро аз ишқи бихишт бихандонад ва аз бими ҷаҳаннам бигирёнад. Ин садои роҳбар аст, ки он ба хун дохил мешавад, ба мағз сироят мекунад, мафкураро бедор мекунад. Ин ҳам эҳсосотро ба ҷӯш меоварад, аммо эҳсосоти синфӣ. Ин ҳам шунавандаро меларзонад, аммо на аз бим. Ин ҳам дар инсон тавлиди ишқ мекунад, аммо ишқ ба мубориза. Ин ҳам ваъдаи бихишт медиҳад, аммо на бихишти мавҳуми баъд аз марг, балки «бихишти» ҳақиқӣ — сотсиализм...

Бонучон. Мебинам, ки аз мавзӯи бисёр дур шудам... Хайр, майлаш. Умедворам, ки то дар ин ҷо ҳастам, хати туро бигирам ва аз хушхолии ту дар бораи корҳои хушхал шавам...

Дирӯз дар Тошканд ду чилди китоби бисёр нафис дидам: «Русские сказки». Шунидам, ба Тошканд фақат 5-6 чилд фиристодаанд. Аз ту хоҳиш мекунам, ки кофта аз онҳо барои ман ҳар чанд чилд чоп шудааст (дар ин ҷо фақат чилди 1 ё 2 ҳаст), харидорӣ кун. Умуман... агар ту аз ин хел китобҳои нав чопшуда ёбӣ, албатта, харидорӣ кун, хуб, Бонучон?

Боз ҳам як китоб: «Записки спутника». Нависандааш Никулин.

Бонучон, салом, азизам.

Дар роҳ ҷоҳоеро медидам, ки дар он ҷо муборизаҳои саҳт мобайни қувваҳои болшевикӣ ва зиддиинқилобӣ шудааст. Он вақт ба назарам меомад, ки ростӣ Ҳукумати Шӯро ва соҳтмони сотсиализм чӣ қадар барои пролетариат гарон тамом шудааст. Дар зимни ҳамин ҳаёлҳо як мартаба шеър аз фикрам гузашт. Яқин дорам, ки дар ин мактуб пеш аз ҳама онро хондӣ. Хуб, холо ки ба ҳамин ҷо расидӣ, ду мартаба онро бихон:

Донӣ, ки Комун ба пой чун шуд:
Тир омаду шӯъла часту хун шуд,
То хонаи зулм сарнагун шуд,
То он ки иморати Комун шуд.

Инак, таърихи инқилоб дар чаҳор мисраъ.

68

Аз Париж ба Москва,
2 июли 1935

... Шаби дирӯз – 1 июл дар маҷлиси талабаҳои шӯроӣ зал пур аз одамҳои мухталиф буд. Аз тақрибан 600 нафар одам 10-12 кас талабаҳои шӯроӣ бо паспорти шӯроӣ буданд, боқӣ – муҳочирҳои рус, «бетарафҳо» ва ба қадри сад нафар русҳои сафед, душманҳои нокас буданд. Киршон, Караваева, Всеволод Иванов, Корнейчук ва ман ба ин маҷлис рафтем. Аслан маҷлис барои маърузаи моҳо буд. Сухани аввалинро Киршон гуфт. Нутқи пурҳарорати хубе кард дар масъалаи реализми сотсиалистӣ дар СССР ва тараққии адабиёти мо. Баъд даҳ дақиқа танаффус доданд, барои ин ки ҳар кас меҳодад, суоли худро навишта диҳад. Албатта як дақиқа ҳам лозим набуд, чаро ки белогвардеетсҳо суолҳоро аз пеш тайёр карда навишта бо худ оварда буданд. Инак, варақаҳои суол мисли борон боридан гирифтанд. Табиист, ки бештари суолҳоро русҳои сафед навишта буданд. Ин гуна суолҳо иборат буданд аз се мавзӯи тӯҳмат бо қадре тафовут: 1. Ба шумо заказ медиҳанд ва шумо фармонро иҷро карда менависед. 2. Шумо «мобилизе» ҳастед, на доброволетс. 3. Шумо хидматҳои мудофиавӣ (оборонный) мекунед, мисли солдат ва аз ин қабил музаҳрафҳо. Суолҳоро тақсим карданд байни Киршон, Иванов ва Корнейчук. Онҳо дар камоли хубӣ ҷавобҳо доданд ва собит карданд, ки бо заказ чизе наменависанд ва озодона ба адабиёти пролетарии шӯроӣ хидмат мекунанд. Корнейчук ба хубӣ масъалаи миллӣ ва тараққии адабиёти украинӣ ва хиёнатҳои миллатчиҳоро гуфт. Пеш аз нотики охирӣ ба ман сухан доданд. Ба таври мухтасар мазмуни нутқи худамро менависам. Ман гуфтам:

Рафиқони ман ба хубӣ саҳтиҳое, ки дар пеши нависандаҳои шӯроист ва барои рафъ кардани онҳо мубориза мекунанд ва тараққиҳо ва муваффақиятҳои моро баён карданд. Ман меҳодам ҳазор як аз сабабҳои ин тараққиро, ки мо ҳам дар шакл ва ҳам дар мазмун дорем, барои шумо бигӯям. Чунон ки меконед, ман зоидашудаи Эрон ҳастам ва бо забони форсӣ менависам. Як вақте хостам, ки сабаби ихтилофи азимеро, ки дар сабки осори адибони қарнҳои мухталифи Эрон аст, бифаҳмам. Масалан, як қисм аз шоирҳо чӣ дар шеърҳои мадҳ ва чӣ дар шеърҳои ишқ мамдӯх (касеро, ки таъриф мекунанд, масалан подшоҳ) ва ё маҳбубро қотил,

кушанда, қаҳҳор, қаҳрамон, шикорчӣ ва ғайра меноманд ва худро асир, мактул, сайди (шикор), залил, бечора ва ғайра. Қисми дигар, ҳатто дар роли ошиқ нисбат ба маъшук худро сағ мехонанд. Қисми дигар нисбат ба маҳбубаи худ ба ҳучум даромада эътироз мекунад. Ва аз ин қабил тасвирҳо, мисолҳо ва ғайра.

Албатта то вақте ки ман марксист набудам, сабаби инро ба дурустӣ намеёфтам. Баъд ки фаҳмидам, ҳар чизро бояд аз рӯи асоси ҳаёти моддӣ тафтиш кард, вазъиятҳои моддӣ ва сиёсии ҳар давраро мутолиа кардам ва роли сохтмони ҷомиаро аз назар гузарондам ва сабабро ёфтам. Инак бубинед: дар давраи эронӣ баъд аз асорат дар дасти араб (давраи Фирдавсӣ...) бештари шеърҳо сифати ҷангӣ доранд. Масалан, аз он давра аст, ки зулфи ёр – зиреху ҷавшан, абрӯи ёр – камон, миҷгонаш – найза, ғамзааш – ханҷар, нигоҳаш – тир ва ғайра мешаванд. Чаро ки тамоми ҷомиа машғули ҷанг буд. Куштан ва кушта шудан машғулияти явмиаи ҷомиа буданд ва шоир наметавонист аз таъсири ин вазъияти умумӣ дур бимонад.

Дар давраи осоиш ва хомӯшӣ дар тамоми мамлакат ҳамон абрӯе, ки камони ҷангӣ буд, бадосидеҳқонӣ мубаддал мешавад, миҷгонҳои омочро мегирад. Сина, ки майдонгоҳи ҷангҳои қаҳрамонона ва шамшерзаниҳои шучоона буд, сина, ки дар муқобили зарбатҳои бераҳмонаи ҷонон сипари дил буд, ин сина замини зироати мешавад ва ба ҷои ханҷари миҷгон ва шамшери абрӯ дар рӯи он омочи миҷжа мегардад ва тухми муҳаббат ва дӯстии дилдорро дар он замини пок мекорад ва ғайра. Чаро сабк (приём)-и шеър он қадар иваз шуд. Табиист, вазъияти иҷтимоӣ, ки мазмун ба шоир медихад, иваз шуд. Ҳамаи ҷомиа дар фикри киштукоранд ва ҳама гуфтугӯҳо аз зироату ҳосилот аст. Шоир ҳам дар ҳамин ҷомиа зиндагӣ мекунад ва аз таъсири он мумкин нест, ки бигурезад¹...

69

Роҳи Москва – Тошканд,
22 сентябри 1935

...Ҳаво хушк, гарм ва равшан. Баъд аз Оренбург тамоман саломат шудам. Аммо то акнун бачаи ҳамкупе ва бачаҳои дигар нагузоштаанд шеър бинависам, мехоҳам як чизи нав шуруъ кунам, бибинем, чӣ мешавад. Мазмун дар сарам мегардад ва мехоҳад берун бипарад, аммо мисли гунчишк, ки аз дари лона бачаҳоро бибинад ва дубора ба охири лона баргардад, шеъри ман ҳам фарёди бачаҳоро шунида рам мекунад ва бармегардад. Ман мехоҳам ўро ром кунам ва мегўям: номард, охир ман ки бо ту ҳастам, чаро метарсӣ. Балки берун биёяд, бубинам чӣ ранг аст...

1. Ин мактуб нотаом мондааст.

70

Аз Киев ба Москва,
9 августи 1936

... Аз ин хеле хурсандам, ки нависандаҳои Украина рӯз то рӯз пешрафт доранд. Бе истисно ҳама машғули асарҳои нав ҳастанд. То акнун бо бисёре аз онҳо гуфтугӯ кардем. Рӯзи сздаҳум тамоми рӯзро бо нависандаҳои ҷавон гуфтугӯ хоҳам кард...

71

Аз Киев ба Москва,
августи 1936

... «Дарёи табъи» шеърӣ ба ҷӯш омадааст, аммо бадбахтона вақт надорам. Ҳаво ба қадре хуб аст, ки ҳисоб надорад. Фардо ба район рафта ҳам ҳавои хуб ва ҳам бригадаи беҳтар аз ҳавои хубро дида зинда мешавам. Иҷолатан ба воситаи ҳарф задан бо ту ба ҳол омадам. Ташаккур, азизам, ки аз ман дур намешавӣ ва маро дар ин ҷо ҳам ёрӣ медиҳӣ...

Рӯзи 14 бо бригадаи понсадиҳо мулоқот кардем, он қадар хуб гузашт, ки ҳастагии роҳи бад ва гилолудагии дирӯз фаромӯшамон шуд...

72

Мазори Шевченко, 17 августи 1936

... То акнун дар умрам ба ин зебӣ ҷо надидаам. Ҳоло соати 6 субҳ танҳо дар соҳили Днепр нишаста ба ту хат менависам. Ба ҷуз моҳигирон ҳама хобиданд. Оре, фақат як каси дигар бедор аст: офтоб аз рӯ ба рӯ бархоста то пеши пой ман як ҷодаи азими тиллоӣ дар об ташкил додааст. Бо ин роҳ аз қабри Шевченко то офтоб чандон роҳе нест. Хулоса ҳамон тавре ки худи Шевченко мехост, ҳам «Днипро», ҳам «кручи», ҳам дашти васеи Украина пайдост. Ман аҳд кардам, ки бо ту ин ҷо биёям. Ба гуфтан ва навиштан зебоии ин ҷоро баён кардан мумкин нест. Бояд дид...

73

Аз Кронштадт ба Москва,
8 сентябри 1936

...Мунтазири катер ҳастем, ки моро (Вишневский ва ман) ба киштии «Марат» бибарад — ман онро киштии «Мурод» меномам... Пас аз ин бо хушкӣ муваққатан видоъ мекунем... Одамҳои оташинро, ки дар дарёи Об зиндагӣ мекунанд, дида истодаам. Дунёи аҷибест ва одамҳои маҳсус. Афсӯс, ки ҷавонӣ нест, вагарна дар флот хидмат мекардам...

Аз Кисловодск ба Москва,
18 март 1937

...Бедор шудам ва садои мурғонро намешунавам. Чӣ шудааст. Мисли муваққатан ба ҳукумат расидани фашизм дар Олмон, дар Кисловодск барфу бўрон ҳучум оварда ҳукмронӣ мекунад. Рост аст, ки муваққатист, аммо мурғони хушнаворо иҷолатан хомӯшондааст. Бўрон хеле худпарастӣ мекунад. Бошад. Бигузур, каме арбада кунад. Фардост, ки офтоб омада бо як урданг ўро берун мекунад. Аммо мо? Мо бо офтоб зиндагӣ хоҳем кард. Ў сипаҳсолори баҳор аст ва мураббии гул. Мо ҳам ки ошиқи гул ҳастем.

Ин аст, ки як мурғаки зебо бо камоли безътиной парида рӯ ба рӯи панҷараи ман ба шохчаи дарахт нишаста бо садои баланд фарёд мекунад: мурғони хушилхони ҷаҳон, муттаҳид шавед.

Бўрон аз шаш тараф ба ў ҳучум мекунад. Ман панҷараро кушода дод мезанам: рафик, рафик, зуд пеши ман биё, ин чо, ин чо.

Аммо ў, садои ошно ба гӯшаш расида, зўраш зиёд мешавад. Болҳоро бо шиддат кушода, як силӣ аз рост, як силӣ аз чап ба рӯи бўрон мезанад. Бўрон ниҳоят дараҷа асабонӣ шуда як сония рӯяшро бармегардонад. Мурғак аз ин сония истифода намуда бо қаҳқаҳои ханда мепарад. Мепарад боло ва болотар. Ў медонад, ки дар болои абрҳо офтоб аст, ў медонад, ки ҳеҷ чиз офтобро наметавонад аз миён бибарад, фақат муваққатан мобайни мо ва офтоб баъзе монёҳои тасодуфӣ метавонанд ҳосил шаванд.

Мурғак бохуш аст. Ў ба фавқи абрҳо, наздик ба офтоб парид. Ба зудӣ бармегардад. Меояд ва дар ҷои барфҳо сабзаву гулҳоро табрик хоҳад гуфт.

Магар ин шабех ба зиндагонии Вильхелм Пик нест, ки ҳоло дар Кисловодск истироҳат ва муолиҷа мекунад. Ў ҳам аз зери абрҳои тираи фашизм ба ҳавои равшан ва дурахшони коммунизм паридааст. Ў ҳам ба зудӣ баҳори Берлинро хоҳад дид. Баҳори ҳазоннопазир, Баҳори болшевизм...

Аз Душанбе ба Москва,
1 ноябри 1938

...Як таронаи дигар барои пиеса навиштам... Чӣ қадар орзуи дидани ту ва бачаҳоям доштанро беҳтар аст, ки нанависам. Мебинам, азизам, ки бачаҳо дар атрофи ту чамъ шуда хати маро барояшон мехонӣ. Албатта ҳамин ҷо ки расидӣ, онҳоро аз тарафи ман бибӯс ва боз ҳам табрики иди бузурги Октябр бигӯ.

Душанбе гарм ва равшан аст. Кӯҳҳои абадзебо чавонии худро бо ғамзай бокирони бекарона дилкаш нишон медиҳанд. Офтоб аз панҷараҳо боз маро месӯзнад. Дарахтон бо баргҳои нимзард, нимсабз соя андохта пиёдаравҳои кӯчаҳоро наққошӣ кардаанд. Мошинҳои «Бюик», «Эм» ва ғайра дар кӯча роҳ бар як хараки бечора бастаанд. Харакдор ўро бо «устодӣ» аз миёнаи мошинҳо ронда берун мебарад. Дар пеши мағозаи китобфуруши навбати дунболадоре барои харидани китобҳои тоҷикӣ ташкил шудааст. Саҳифаҳои қоғази сафед мунтазири «ташриффармоии» қалами ман ҳастанд. Ман — мунтазири дидори шумоҳо...

76

Аз Сталинобод ба Москва,
24 ноябри 1947

...Дар 23, шом «Парии бахт»-ро дар ҳузури ҷамъи касире аз нависандагон ва аҳли адаб хондам. Аз мӯҳтарам Айни гирифта ҳамаи шунавандагон болотарин баҳо ба ин асар доданд. Ман таклифҳои онҳоро дурӯст ҳисоб карда, ҳамон шаб ҳамаро иҷро кардам, баъзеҳоро ҳамон дам.

1. Ҷинсан «карбос» дар ҳақиқат порчаи пастест. Онро ин тавр иваз кардам: «Дар ҳамон лаҳза Бахтбахшо мард, парчае доларанг барпо кард». 2. Ба ҷои «қоик» заврақ навиштам, ба ҷои «тӯда» - «мардум», ба ҷои Мир Наби – Мир Вали ва ба ҷои «имон» (дар мисраи «Сафарнокардай ту, раҳнамоят кӣ шавад?») Шогато ҷавоб медиҳад: «Имон») ба таклифи Мирзо Турсунзода, калимаи «паймон» навиштам. Саҳнаи Ёзбекистонро аз нав навиштам, мавзӯи озодии занонро аз ҷодар бардошта ба ҷои он масъалаи обро гузоштам ва иҷолатан худам ҳам аз ин саҳна розиям. Гурезҳо аз ҳама бештар писанди умум шуданд... Дард дорад барои ман, ки ту дур будӣ. Имрӯз аср сиезди нависандагонро мӯҳтарам Айни мекушояд. Суханронии асосӣ ба ўҳдаи Мирзо Турсунзода аст... Рӯзи 27 «Ромео ва Чульет»-ро ба намоёндагон нишон медиҳанд. Дар ин маҷлиси шодӣ ҳам ғайбати ту ғами ман мешавад. Охир, ними бештари заҳмати тарҷимаи ин асарро ту таҳаммул кардай, ҳоло самараро фақат ман тамошо мекунам. Рост аст, ки ту дар дилам ҳастӣ ва аз равзанаи ҷашм нигоҳ мекуни, аммо мехостам, ки дар чунин мавридҳо аз дил ҷудо нашуда ба паҳлуям бинишинӣ...

77

Ба Робиа Бурнашова
16 декабри 1956

Мӯҳтарам Робиахонум!

Аз ин суруди шодровон Ориф фақат ин сарбандро дар ёд дорам.
Лоҳутӣ 18/ХII-1956

На қудрат, ки бо вай нишинам,
На тоқат, ки чуз вай бубинам,
Шудааст офати ақлу динам.
Кори ишқам чӣ боло гирифта,
Дар сари ман чунун чо гирифта.

Офати тан, фитнаи чон,
Раҳзани дин, дузди имон,
Турки чашмат кай ба пинхон.
Ошкоро, ошкоро, ошкоро,
Эй нигоро, гульзоро,
Кишвари дил ба яғмо гирифта,
Ҳамчу маршрута дунё гирифта.

Сӯзам аз сӯзи дили реш,
Нолам аз бахти бади хеш,
Ҳоҳамаш бинам каму беш
Эй худо, эй имон!
Гиря роҳи тамошо гирифта,
Гиря роҳи тамошо гирифта.

78

Ба Бухоризода
Аз Москва ба Сталинобод,
11 сентябри 1943

Дӯст ва бародари азизам Бухоризода!
Аз ёри ва меҳрубонии шумо дар бораи оилаи ман аз дилу ҷон ташак-
кур мекунам. Илтимос дорам, ки дар таҳияи ҳаракат қардани бачаҳо ба
Маскав боз ҳам ёрии бародаронаро дарег накунед.

Ҳар вақт ба Маскав биёед, фаромӯш накунед, ки хонаи шумо адресаш
чунин аст:

Москва, ул. Серафимовича 2, подъезд 9, кв. 176
Лохутӣ
11/IX-43

79

Ба Абдусалом Дехотӣ
Аз Қрим ба Сталинобод,
10 март 1936

Рафиқи мӯхтарам Дехотӣ!
Шеърӣ «Ду нишон»-ро дар Маскав ваъда дода будам, ки покнавис
карда бароятон бифиристам, инак мефиристам. Аммо қувваи покнавис

кардан надорам. Ҳоло дар Қрим муолича мекунам. Аз шумо хошише ки дорам ин аст, ки як нусха аз онро ба р. Дайламі бидихед, ки агар дарег накунад, барои чоп кардан ба Ленинград бифиристанд, дар сурати қабул худам онро ғалатгири мекунам. Албатта р. Зингер гранкаро барои ман мефиристанд.

Як нусхаи хати арабиҳо ба р. Нерсеян бидихед ва ба ман ҳам бинависед, ки ин хат ба шумо расид ё не? Ба ҳама рафиқон саломӣ маро бирасонед. Ман дар Қрим то рӯзи 5 моҳи апрел меистам, баъд ба Маскав меравам. Шумо агар ба ман ба адреси Маскав ҳам бинависед, ба ман мерасад, ҳатто беҳтар аст, зеро ки ин хатро шумо фақат 20-уми моҳ мегиред ва то ҷавоб бинависед ва бифиристанд, ман ҳам ба Маскав меравам.

Аз рафиқ, Дайламі маъзарат меҷоҳам, ки наметавонам барои ӯ нусхаи махсус бифиристам. Ба ҳама рафиқон салом расонед. Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ. Қрим, Бойдори «Фурус».

10 моҳи март 1936.

Қрим, Байдары, «Форос»

80

Аз Қрим ба Сталинобод,
5 май 1936

Рафиқи азиз Дехотӣ!

Мактуби 14-уми апрели шуморо гирифтаам. Шеъри Аминзодаро ислоҳ кардам, бо ҳамин хат мефиристам. Баъд аз рафтани шумо аз Маскав ман фақат як хати шуморо гирифтаам. Ин ки менависед «дувоздаҳ рӯз пеш аз ин навишта будем», чунин хатро нагирифтаам. Имрӯз 5 моҳи май аз Маскав хабар гирифтаам, ки як амонат (посылка) аз Сталинобод ба номи ман омадааст, мумкин аст ин ҳамон китобҳост, ки шумо ваъда додед бифиристанд. Ҳанӯз дуруст намедонам чист ва аз кист? Агар журнал фиристанд, беҳтар аст ба адреси хонаам фиристанд, ки аз он ҷо барои ман бифиристанд.

Рӯзномаҳоро моҳе як-ду рақам мегирам.

Ба ҳама рафиқон салом бирасонед.

Фурус, 5 моҳи май, 1936

81

Аз Москва ба Сталинобод,
10 майи 1936

Рафиқи мӯхтарам Дехотӣ!

5 моҳи май се рақам журнал ва як мактуби рафиқ Айниро, ки дар Маскав ба хонаи мо фиристода будед, гирифтаам. Ташаккур!

Дирӯз ба Маскав омадам. Гирандаи журналҳо ва хати ман ба ман гуфт, ки шумо аз «ҷавоб навиштани ман» норозӣ ҳастед ва шикоят доред. Лозим шуд ба шумо ҷавоб нависам: Дар моҳи апрел хати шуморо гирифтаам, ки як шеърӣ бародар Аминзодаро фиристода будед. Бо он ки дар ҳолати касолат будам, шеърро ислоҳ карда бо ҷавоби мактубчаи шумо фавран бо пост аз Қрим ба адреси Сталинобод барои шумо фиристодам ва ба шумо навиштам, ки ба ҷуз ин хат аз дигар хат шумо нагарифтаам. Агар гирифта будам ҷавоб менавиштам.

Рост аст, ки рафиқ Улуғзода ҳам хате навишта ва гуфта буд, ки як мактуби коллективӣ навиштани ҳастанд. Шумо ҳам аз ҳамон мактуб хабар дода будед, аммо ман чунин мактубе нагирифтаам.

Ду моҳ пеш ҳам шумо хате навишта гуфта будед, ки барои ман гонорар фиристодаед, ин ҳақиқат аст, ки ман ба он хат ҷавоб нанавиштам, чаро ки ҷавоби он мебоист фақат аз «ташаккур» аз фиристодани гонорар бошад. Инро ҳам яқин дорам, ки шумо мунтазир набудед.

Рафиқи азизам, дувоздаҳ соли умр, ки ман дар Тоҷикистон ва барои Тоҷикистон гузарондам, бояд ба шумо фаҳмонда бошад, ки аз гирифтани мактубҳои шумо ман хурсанд мешавам ва ҷавоб ҳам менависам, чӣ расад ки он мактуби коллективӣ бошад. Аммо такроран мегӯям, ки чунин мактуб нагарифтаам. Наход ки ин достони мактуби коллективӣ як фикри шахсе бошад, ки дӯстонам дар ҳақи ман бар сари як рафиқе омадааст ва ҳоло ман масъули нанавиштани ҷавоби он ҳастам (?).

Ман медонам баъзе давраҳо дар зиндагонии одам ҳаст, ки дӯстон зуд аз ӯ меранҷанд. Аммо ман аз ҳеч яки шумо намеранҷам. Мумкин аст, ки гоҳе ҳам ба мактубе дертар ҷавоб нависам. Аммо ин аз безътиной нест. Касолат, зиёдии қор, дар сафар будан ва ҳоказо сабаби ин таъхир мешаванд, вале дер ҳам бошад, агар мактубе ҷавоб лозим дошта бошад, менависам. Ҳоло шумо бинависед, бубинам шеърӣ «Ду нишон»-ро гирифтед ё не? Агар гирифтед, чоп мекунед ё не? Ба ҳамаи рафиқон саломи дӯстона бирасонед. Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

10 моҳи ман 1936

Маскав.

82

**Аз Кавказ ба Сталинобод
12 майи 1936**

Рафиқи азиз Дехотӣ!

Хати Шуморо гирифтаам. Ташаккур! Журналҳо албатта мерасанд. Аз Ромен Ролан хате гирифтаам ва ҷавобе навиштам. Рӯйхати ҳамаро

бароятон мефиристам. Агар мумкин шавад ба рӯзнома ва журнал чоп кунед. Ба ҳама рафиқон салом бирасонед.

Лохутӣ.

Есендуки, 12 майи 1936
сонотурии КСУ.

83

Аз Кисловодск ба Душанбе,
11 март 1937

Рафиқи азиз Дехотӣ!

Рӯзи 7-уми март дар Кисловодск хати шуморо гирифтаам. Бисёр мамнун шудам. Ин, ки эҳтиёт мекунед мабодо вақти маро талаф кунед, дуруст нест. Вақти одам он вақт талаф мешавад, ки сарфи кор нашавад. Ман ҳамеша аз гирифтани хати шумоҳо бо мамнуният менависам.

Фикри худро дар бораи шеърӣ шумо ва рафиқ М. Аминзода инак арз мекунам.

Шеърӣ шумо: ақидаи ман, умуман, шеърӣ хуб аст ва ин, ки ман ба-роӣ он вақт сарф мекунам (на «-талаф»), далели ин аст, ки ба он қимат медиҳам. Аммо камбудихоҷаш.

1) Байти дуюм: Мобайни мисраи аввал ва дуюм хатман «ки»-и робита даркор аст. (Боз ин чӣ хабар ки – »).

2) Байти саввум: Эӣ байрақи сурх, паст кун сар! Сар паст кардан аломати зиллат аст, аммо сар фурувардан (фуруд овардан) аломати иқром ва таъзим аст. Хатман бояд иваз шавад. Беҳтар аст, ки «Сар фуруд ор!» бигӯед ва қофияи мисраи дуюми ин байтро мувофиқи он дуруст кунед. Асосан шумо, ки ба он хубӣ ин шеърро тамом кардаед, хитоб мекунед, ки «Музыка, марши инқилобӣ бинвоз!» На ин, ки «хомӯш шав!». Ман мефаҳмам мақсуди шумо ин аст, ки муваққатан музыкаи шодӣ навохта шавад. Аммо беҳтар ин аст, ки арз кардам. Байти: «Он дил, ки ба ҳар қадам хатар дид, аммо ки на сушт шуд, наларзид» тамоман хатост. Сталин дар ҳар қадам хатар намебинад. Аммо аз ҷиҳати ин, ки ин мавзӯро хуб овардаед, хайф аст, ки ин байтро тамоман рад кунем.

Пас онро, агар иҷоза бидиҳед, ин тавр мекунем: «Он дил, ки агар ду-сад хатар дид, на сушт шуду на ин ки ларзид» («аммо ки «ҳеч вақт нагӯед, «Ки» баъд аз «аммо» бисёр сангин аст ва адабӣ нест. Магар он ки мобайни ин ду як калима ё адоти дигар бошад: «аммо он ки», «аммо чунки» ва ғайра).

Баъд аз ин байт бояд фосила дода шавад, ки байти «аз ғурриши боди марг...» тамоман ба марҳум рафиқ Орчоникидзе бичаспад. Ман бошам, ҳеч вақт «Серго» нахоҳам -гуфт. «О»-и охири «Серго» мисли «дело»,

«много» бо «замма» - «пеш» тамом мешавад. Аммо аз он ҷо, ки ман на «шиа» ҳастам ва на сунӣ, бо А ва О кор надорам. Инро худатон мисли «масъалаи муҳими дохилӣ» ҳал кунед. Мисраи «раксид миёну обу оташ»-ро ҳам иваз кунед. Дар хун, дар оташ, дар оғӯши марг раксиданро гуфтан ҷои махсус дорад. Дар ин ҷо муносиби шаъни рафиқ «Серго» нест. Агар ба ивази «раксид» «кӯшид» ё «чангид» ё чизи дигар гӯем, беҳтар аст.

Мисраи «мезад ба фашизм теги хашмаш» ҳам равон нест. Аввало, фошизм аст на фашизм. Дигар он, ки сангин аст. Беҳтар аст бигӯем: «фошизм забун шуда зи хашмаш» ё «фано шуда зи хашмаш» ё чизи дигар. Ман медонам, ки шумо намехоҳед теги хашмро ба ғилоф бигузored. Аммо гоҳе ки лозим аст, бояд ва мумкин аст, ки душманро бе теғ ҳам фано ва ё нобуд кард. Мисраи «Мерафт, ки то ситонадаш ҷон» ҳам қадаре сушт аст. Ҷони ман, вақте ки комсомоли шоир ҷони Троцкий хоинро мегирад, ҷунон маҳкам ва саҳт онро мегирад, ки дигар ҳеч вақт мӯҳтоҷ ба мурочиат ба он нашавад, яъне ба он амал (операция) дигар рӯчӯё накунад. Ҷонашро гирифт, бар падараш лаънат, вассалом! Аммо ин мисраъ қадаре камтар маҳкам аст. Акнун баъд аз ин мисраъ ҳам шумо боз ба фалсафа дохил мешавед. Ин бад нест. Аммо, аввалан ин ки фосила лозим аст. Сонӣ ин, ки маълум нест шумо киро душман ҳисоб мекунед. Ман медонам, ки мақсуди шумо аз «маст аст магар ханӯз душман», марг аст. Онро душман ҳисоб мекунед. Аммо аз ин байт барои дигарон, яъне талабаҳо, колхозчиҳо ва омма мақсуди шумо равшан нест. Дигар ин, ки магар сабаби тан дар надодани душман маст будани ӯст? Шумо мегӯед: чаро марг ба мо таслим намешавад? Магар ӯ маст аст? Ба фикри ман, маҳз маст набудан, хушёр будан сабаби таслим нашудан аст. Баъд, масъалаи дигар ин, ки инсоният тамоман озод нашудааст. Пас Ҷабашистон, Ҷиндустон, Хитой ва дигарҳо магар фаромӯш шуданд? Инсоният фақат дар СССР озод шудааст. Албатта, ба зудӣ дигар ҷойҳо ҳам озод мешаванд.

Дар мисраи охири бехтар аст, ки бигӯед: «Музика, навои фатҳ бинвоз!».

Ҳо, ростӣ ёдам омад. «Оҳанги шум» агар дар шишаи хуш санг бизанад — бехтар аст, ки «бар шишаи гӯш» (мақсудам дар ин шеър аст).

Мисраъҳои барҷастаи шумо:

- 1) **Рафт он ки аз ӯ саноати мо
Шуд машъали шӯълапоши дунё.**
- 2) **Эй байраки сурх, қад барафроз
Музика, навои фатҳ бинвоз!**

Ҳамаи шеър: муқаддима дорад, шарҳ дорад, натиҷа дорад ва шаклҳои хуб (образ мегӯед-ку!). Ман мехостам бо мадҳу сано тамои кунам, аммо вазифа маҷбурам мекунад, ки боз як масъалаи фаромӯшшударо бигӯям:

**Бар лашкари ғам ҳучум орем,
Гард аз тану ҷони вай барорем.**

Қофияш такрор шудааст – орем, барорем. Дуруст кунед!
Бубахшед, бо ҳоли нохуш навиштам. Дигар хаста шудам. Шеърҳои рафиқ Аминзодаро баъд дида ҷавоб менависам. Ба ҳама рафикон салом!
Бо ҳурмат ва салом Лоҳутӣ
Кисловодск, 11 моҳи март 1937

84

**Аз Москва ба Сталинобод,
2 сентябри 1938**

Рафиқи мӯхтарам Дехотӣ!

Рафиқ Наимӣ қариб як сол аст, ки асари худро ба номи «Пасттарин одам» барои шумо фиристодааст, ки назарияи худро гӯед, агар лозим донед ислоҳ карда бароед ва ҷоп кунед. Ҳанӯз ҷавоби дурусте ба ӯ на додаед. Илтимос ин ки ба таври қатъӣ ба ӯ бинависед, ки асараш лоиқи ҷоп кардан ҳаст ё на? Агар лоиқ аст ҷоп кунед, агар не ошкоро ба ӯ нависед.

Ба фикри ман р. Наимӣ таланти нависандагӣ дорад, аммо бояд ӯро ёрӣ кунем. Умед аст, ки вайро бечавоб намегузоред. Дар охири моҳ ман ба Сталинобод меоям. Ба ҳама рафикон салом ва эҳтиром.

Лоҳутӣ. 2/IX-38.

85

**Аз Москва ба Сталинобод,
3 июни 1939**

Дехотии азиз!

Хати 27 моҳи май навиштаатонро гирифтаам, табиист, ки бисёр хурсанд шудам. Ин ки сабаби камнависии шумо бисёрқориатон будааст, маро фавқулода шод мекунад. Дар хусуси қарори партия ва ҳукумати Тоҷикистон роҷеъ ба омадани ман ҳанӯз хабаре надорам. Рафиқони Тоҷикистонро дар Маскав надидам. Албатта вақт надоштаанд. Аммо омадани ман бошад, бародар, ба шумо инро гуфтан зиёдӣ аст, ки бо тамоми дилу ҷон ба хизмати Тоҷикистон тайёри ҳама доштам. Аммо, инсоф диҳед, омада дар кӯча мондан ва саргардон шудан на сазовори ҳолати ман ва на лоиқи шони партия ва ҳукумати мост.

Ман ҳанӯз аз касалии зимистоне, ки дар Сталинобод мубтало шудам, сиҳат наёфтаам. Агар масъалаи беморӣ набуд чою хӯрок ҳам барои ман лозим намешуд. Ман дар солҳои 25 то 33 ки сиҳат будам, дар сахроҳо ва хатто кӯчаҳои Душанбе ва Сталинобод ба сар бурда ва шикоят накардам. Аммо ҳоло синни мо рафта ва сиҳати фаромадааст. Меҳрубонӣ ва мавозиати партия ва ҳукумат бояд ниғаҳбонии тандурустии маро таъмин кунанд. Шумо мебинед, вақте ки онҳо дар Маскав буданд, як пурсиш ҳам накарданд. Ба кадом умед одам боз ҳам ба он чо биёяд. Бо вучуди ин агар даъват кунанд меоям ва хизмат мекунам. Кай ман аз хизмати халқ гурехтаам? Он ҳам халқе, ки бо забони ӯ мегӯям ва аз забони ӯ мешунавам, албатта, ба вай бештар метавонам фоида диҳам.

Хуб, дар бораи «Литгазета» ҳамон вақте ки мақолаи р. Сотимро хондам, феврал гуфтам, ки «хозяйкаи» «Литгазета» Войтингоё мақоларо буридааст, вагарна мумкин нест, ки бо ҳама чавонигариҳо р. Улуғзода онқадар бевичдон бошад, ки хизматҳои маро ба халқ ва адабиёти тоҷик фаромӯш кунанд. Ҳамин тавр ҳам будааст: Хонум хиёнат карда буданд. Ҳоло ӯро бароварданд, озод карданд. Дар ҳар ҳол ман аз чавонони тоҷик ранҷиданӣ нестам. Беҳтар нест ки ба чои ранҷидан донистагиҳои худамро (ҳар чӣ ки бошад) ба онҳо омӯзам. Дар ҳар сурат авлод ҳар қадар ҳам бад бошад, рӯзи танг меҳри фарзандӣ ба ҳисси худхоӣ ғалаба хоҳад кард.

Боз ҳам ба хати навиштаатон раҳмат! Ба ҳама рафиқон салом бирасонед. Артист ва артисткаҳои имтиёз гирифта ро табрик ва салом расонед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

Маскав, 3 моҳи июни 1939.

Хатро ба ачала ва ноҳон навиштам, бояд пеши духтур равам, метарсам ки дер нашавад, авф кунед! Албатта, гапи шуморо гӯш карда ҳамин рӯз ба р. Жданов як хати муфассал менависам. Худам ҳам дигар беҳавсала шудам. Рост аст, ки бояд ба ин разолатҳо хотима дода шавад. Яқин дарам партия ин корро хоҳад кард. Саломат бошед.

86

**Аз Москва ба Сталинобод,
25 ноябри 1940**

Рафиқи мӯхтарам Дехотӣ.

Хати 14-уми нубратонро гирифтаам. Дар бораи ду шеър ва нусхаҳои мухталифи «Кова» рост аст, ки дар журнал чоп шуданашон даркор нест, инҳоро вақте хуб аст чоп кунанд, ки ба таври умумӣ ва муфассал чизе аз «Коваи оҳангар» нависанд. Албатта чоп накунанд.

Дар бораи як қисм аз «Кова»-ро интихоб кардан, инро ба ихтиёри худи шумо вогузор мекунам. Ҳар қисмро ки муносиб донед, дарч кунед. Ғазалҳо бошанд, боз такрор мекунам, ки чоп нашаванд.

Дар бораи музыкаи «Кова» ба фикри ман омадан ва ё наёмаданам яксон аст. «Кова» бошад «Восеъ» бошад, «Лола» бошад, асосан ҳамаи осореро, ки дар даҳаи санъати тоҷик намоиш медиҳанд, бояд асарҳои шахсиҳои ҷудогона барин не, балки монанди осори ҳамаи халқи тоҷик нигоҳ карда, партия ва ҳукумати Тоҷикистон онҳоро мудофиа кунанд. Омадани ман ва гирифтори тӯдабозон, тӯхматҳои гуногун шудан ҷуз гум кардани сихатӣ, ки каме барои ман мондааст, ғоида надорад.

Чанд моҳ пеш р. Глиер дар Тошканд буд, ба ҳисоби Ўзбекистон чархор рӯза раҳ ба Тоҷикистон наздик шуда буд. Ба ҳар кас мумкин буд, гуфта илтимос кардам, ки р. Глиерро барои консултатсияи ҳамаи музикаҳои «Кова» аз Тошканд ба Сталинобод даъват кунанд, чандин дафъа р. Ҷалилов ва Ғафуров телеграммаҳо дар ин бора фиристоданд ва ҳеч нашуд.

Агар маслиҳат донед, як қисм аз тарҷимаи «Фуэнто Овехунто»-ро аз театр гирифта чоп мекардед, хуб мешуд.

Рафтанистон ба Алма-Ато, албатта, хуб будааст. Кошки битавонед алоқаи бародариро мобайни нависандагони советии ҷумҳуриятҳои мо мустаҳкамтар кунед, онҳо пеши шумо биёянд, шумо пеши онҳо биравед ва аз якдигар омӯзед.

Ба рафиқон ва бародарон салом бирасонед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

25/XI-40

Ба фиристодани журнал раҳмат. Хоҳишмандам ки барои соли 1941 ба ҳисоби силае, ки медиҳед, барои ман онро обуна шавед, аз пеш ташаккур мекунам. Лоҳутӣ.

Бародари азизам Дехотӣ!

Бар омаданистон ба ҳонаи бародаратон раҳмат! Тандуруст ва муваффақ бошед.

Лоҳутӣ

88

**Ба Жола
Аз Москва ба Боку,
22 декабри 1951**

Жолаи азиз!

Номаи шуморо ду рӯз пеш Бонуам аз ҳона барои ман ба бемористон овард. Ҳолам хеле саҳт буд. Ҳоло беҳтар шудаам. Умед аст, ки рӯзи соли нав дар ҳона бошам.

Шеъри хуб ва хеле муфиди шумо маро чунон машгул кард, ки гоҳе беморию тамоман фаромӯш карда гарми хондан ва лаззат бурдан мешавам. Якчанд маслиҳат то ба назарам расиданд, ки онҳоро дар дусе рӯз навишта бароятон мефиристам. Агар онҳоро нодуруст шуморед, қабул накунад. Яқин дошта бошед, ки намеранчам.

Умуман пешрафти шумо дар адабиёт вежа дар шеър ба фаҳми ман меафзояд. Ин ифтихори халқи Эрон аст, илова бар ин ки ба сафи ходимони адабиёти байналмилали заҳматкашон қувваи нави илова мекунад.

Тасвири табиат дар ашъори шумо ранг овардааст. Ақидаи шумо тамоман дуруст аст, ки бояд вазни нави оммафаҳм барои баёни афкори нави эҷод кард. Лекин вазни нави намеояд дар таъсири озод будани фикр маҳкуми бетамизӣ ва қофияҳои ночасп намуд. Бинобар ин бо рухсати худатон часорат карда маслиҳатҳои худро хоҳам навишт. Иродатманд Лоҳутӣ.

22/ХИ-1951

Ба Баҳроми азиз салом бирасонед ва агар мумкин аст адреси ӯро барои ман бифиристед.

Бубахшед дар ҳақиқат намедиханд машғули навиштан, ҳатто хондан шавам.

89

Аз Москва ба Боку,
20 январи 1952

Жолаи азиз!

Хондани шеърҳои шумо рӯзи 18-и моҳ тамом шуда буд. (Албатта, лаззати хонданаш дер давом хоҳад дошт). Лекин натавонистам ҳамон рӯз онро бифиристам, бубахшед. Инак, онро ба соҳиби шоистааш пас мефиристам.

Хошишмандам: 1. Ғалатҳои хаттӣ ва имлоии маро дуруст кунед.

2. Ҳаргиз инро ба фикри худ роҳ надихед, ки ман гӯё худ(ро), «чаноби устод» ҳисоб карда ва ба шоираи ҷавоне худнамоӣ мекунам. На! Ман дар тамоми ин се рӯз шуморо чун рафиқ ва ҳамкори азизе дар назар гирифта, ҳангоми хондан бо шумо мувоҳаса мекардам ва фикри шуморо дар ҳусуси назарияи худ мепурсидам. Вақте истакони ҷой барои ман меоварданд, каме монда буд бигӯям «пас барои Жола чаро наёвардед?».

Ин тавр ҳар чӣ навиштаам бо муваффақияти ҳуди шумо будааст. Ҳоло ҳам дубора дар Боку онҳоро муҳокима кунед, агар дуруст нестанд, дурашон андозед. Бовар кунед сояи ранҷиш ҳам дар ман пайдо нахоҳад шуд. 3. Розӣ нестанд назарияи маро ба касе бигӯед. Ман аз онҳо нестанд, ки эътимоди дигаронро барои худ дӯкони эътибор мекунад. Шумо маро

инсон шумурда шеърхоятноро барои ман фиристодед, хамин эътибор барои ман баст аст. Ҳоло афеӯс меҳӯрам, ки ин ҳамсӯҳбатии ширин (муваққатан) ба поён расид.

Тандуруст ва муваффақ бошед.

Аз Бонуам ба шумо саломҳои самимона ва хоҳарона. Ў аз муридони чиддии шумост.

Лохутӣ.

20/1-1952.

90

Жолаи азиз!

Ба номи шумо дер посух навиштам, сабаб ин аст, ки тоза аз муолича бозгаштам, муолича нотамам.

Аз меҳрубониҳои фарзандонаи шумо бисёр мамнунам. Албатта, аз ин ки монанди шумо духтаре дошта бошам, «охир худатон маро бо лақаби «падар» сарафроз кардаед) хеле мефаҳрам, лекин бештар ба худ меболам, ки ватани ман, халқи муборизи ман духтаре монанди шумо пуристеъдод, фидокору лоиқ дорад.

Дар хусуси омӯзиши адабӣ хамин қадар арз мекунам, ки намедонам «айн» бояд садои худро дар забони форсӣ ҳатман ниғаҳ дорад ё на. Аммо Жола ҳатман бояд овози худ, оҳанги худ ва мусиқии худро дар адабиёти форсӣ нигоҳ дорад. Ҳатман!

Аз шумо хоҳиш дорам ба таври чиддӣ осори адабии русӣ ва дар навбати аввал Пушкин, Лермонтов ва Маяковскийро хуб ва чиддӣ биёмӯсед. Осори манзуми классикии форсиро ҳам фаромӯш накунед. Осори русӣ ба шумо меомӯзанд, ки мавзӯи пурмаънӣ ва реалистӣ пайдо кунед ва махсусан кӯтоҳ ва пурмаънӣ гуфтан, дар як асар такрор накардани баёни як фикр, як мисол дар дохили он асар ва такрор накардани мавзӯи асари дигарро ба шумо меомӯзанд. Шумо лаёқати инро доред. Осори классикҳои форсӣ шакли миллии осори шуморо ниғаҳ медоранд.

Агар таври дигар бошад, масъалаи «миллишакл ва байналмиллалӣ мазмун» будани асар риоя намешавад.

Гӯё аз Вултер пурсиданд, ки кадом навъи «жонр»-и шеърро бештар меписандӣ? Ҷавоб дод: ҳар навъе хуб аст, ба чӯз навъи дилгиривар.

Кӯшиш кунед дар ҳар навъе бинависед, дуру дароз набошад, дилгири наёрад. Аз ҳар забон, ҳар шоир ва ҳар нависанда биёмӯсед, лекин ба онҳо пайравӣ накунед. Осори онҳоро сармашқ қарор диҳед, аммо барои хилофияти шахсӣ.

Жола бояд овози худро дар осори форсӣ ниғаҳ дорад!

Муваффақ бошед, тандуруст бошед! Зинда бошад Жола ва амсоли ӯ!

Бо салом ва эҳтиром мунтазири осори нави шумо.

Лохутӣ.

Аз Бонуям ба шумо саломҳои самимона!

91

Ба М. Занд

Аз Звенигород ба Сталинобод,

25 март 1955

Рафиқи киромӣ Занди дилзинда!

Ҳамин рӯзҳо аз бемористон ба хона баргаштам ва номаи шуморо дидам. Иҷолатан асли ду асарро, ки барои шумо ба таври фаврӣ лозим аст, мефиристам:

1. Асли тарҷумаи шодравон Алӣ Наврӯз (Ҳасани Муқаддам).

**Ту ки сад дил ба мӯе баста дорӣ,
Кучо дил бо мани дилҳаста дорӣ!
Дилам бишкатию шодам, ки гӯянд:
Ту ҷой андар дили бишкаста дорӣ.**

2. Яке аз байтҳои як ғазал:

**Куфру дину дайру масҷид нест дар қонуни ишқ,
Пеши ман аз ҳар муслмонне ту тарсо бехтарӣ.**

Зимнан, ҳамин ҳоло, дар вақти навиштани ин байт ба фикрам расид, ки шояд ба ҷои: «Дар қонуни ишқ» бехтар аст «дар иқлими ишқ» бинависам. Бехтар нест? Бигузор муҳолифин як шохиди наво ҳам ба дурустии кашфиёти худ илова кунанд.

Ба ростӣ, ин даъвоҳои баъзе «дониишмандон» натиҷаи нодонии онҳост, вагарна ҳеч доное мегӯяд, ки ду байти мақтаи шеъри «Яке Руму яке Юнон парастад», ки дар Кирмоншоҳи Эрон навишта шудааст, пас аз солҳо дар Москва илова шудааст? Охир, бидуни ин ду байти мақтаъ байтҳои пеш аз инҳо ҳеч намениданд. Онҳо муқаддимае ҳастанд барои ин ду байт, ки натиҷаи он муқаддима мебошанд ва табиист, ки дар як вақт гуфта шудаанд ва як қитъаи муқаммал ва мустақиле аз онҳо ба вуҷуд омадааст. Шояд пас аз солҳо ҳам байте аз он бо баёни дигар тасвех шавад ё чизе ба он илова шавад, ҳеч тағйире ба мафкураи он қатъиян ворид нахоҳад шуд.

Масъалаи дигарест табодулоте, ки дар шеъри «Эй ранҷбари сиёҳ-толеъ» ворид кардаам. Аз соли 1907 то 1914 ман дар ин ақида будам, ки барои озодии ранҷбарон лозим аст, ки вуқалои маҷлисӣ миллӣ аз байни онҳо — ранҷбарон — интихоб шаванд, ки бар зидди ситамгарон, муфтхӯрон ва аъёну ашроф муборизаро роҳбарӣ намоянд ва ҳуқуқи

заҳматкашонро мудофия кунанд. Ин мафкураи мубориза барои озодии ранҷбарон буд. Ин ҳақро аз осори адабии ман гирифтани мумкин нест. Лекин роҳи ғалабаи ин мубориза рӯз то рӯз равшантар мешуд ва ба осори ман таъсир мебахшид. Фақат дар соли 1914, ки ба воситаи ошноӣ ва ҳамкорӣ бо болшевикҳое, ки дар ӯрдуи рус ба Эрон омада буданд, ман бо осори Маркс ва Ленин ошно шудам, фаҳмидам, ки фақат интихоби вукалои маҷлиси миллӣ аз ранҷбарон кофӣ нест, балки бояд ҳукумат аз ҳуди коргарон ва ранҷбарон интихоб шавад. Ин фикр ҳам дар шеърҳои мазкур ҳамчун натиҷаи мафкураҳои озодихонаи ман ба он шеър илова шуд ва ҳамин ки пас аз солҳо, ба Москва омадам ва имкон даст дод, онро ба китоби «Девони Лоҳутӣ»-и соли 1939 дохил кардам ва ба Евгений Эдуардович Бертельс инро ва монанди ин тавзеҳоти дигарро навишта дода ва хоҳиш кардам ба тавзеҳоти худаш илова кунанд. Дар ин мавзӯ шумо равшан ва олимона навиштаед ва ман бо ақидаи шумо комилан мувофиқ ҳастам.

Иҷолатан номаи худро бо ин хотима медиҳам ва маъзарат меҷӯям, ки хеле нохоно навиштам чаро, ки дастам дар натиҷаи бемории саҳт каме меларзад. Истидъо дорам, ҳаракати худро ба тарафи Москва хабар бидиҳед бо телеграф. Дар Москва боқии масъалаҳоро ҳал мекунам.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ

92

Аз атрофи Москва,
26 март 1954

Зинда бод Занд!

Ҳоло ман бо рафиқаам Бону дар санатория машғули муолиҷа ҳастам. Рӯзи 20 моҳи апрел ба Москва бармегардем. Аз Кумитаи Марказии партия хабар доданд, ки ба Нашриёти ба забонҳои хориҷӣ дастур доданд китоби маро бо хати арабӣ чоп кунанд. Нашриёт мунтазири рафтани мо ба Москва мебошад.

Ин хатчаро бо ачала ба шумо менависам, ки муқаддимаи худро барои китоби форсӣ ҳозир карда бифиришед. Тамоми чизҳое, ки ба ин китоб дохил хоҳанд шуд, шумо доред. Ман аз шумо чуръат намекунам ташаккур кунам барои тарафдории шумо аз ҳақиқат, чи ки агар ин тавр набуд, шумо Занд набудед. Ман ба вучуди мардумон ё мардоне монанди шумо ифтихор мекунам. Ҳанӯз дастам беш аз ин қалам намегирад... Бонӯям муфассал менависад. Саломӣ маро ба худатон, ба ҳамсари муҳтараматон ва ба фарзанди азизатон қабул фармоед.

Лоҳутӣи шумо

93

Аз Москва,
22 сентябри 1954

...Дар тамоми муддати зиндагонии ман дар СССР ҳар чиро тарчима кардаам, бо ёрии рафиқ Бону будааст. Рост бигӯям, хеле аз нукоти борики забони русӣ, ки дарёи паҳноварест, дуруст наметавонам бифаҳмам. Инро рафиқ Бону ба ман мефаҳмонад. Тамоми тарчимаҳоро мо бо ҳам навиштаем.

Инак, ба вичдони шумо муроҷиат намуда хоҳиш мекунам, масъалаи муштарак будани ҳамаи тарҷумаҳо мобайни ман ва ӯ. Бонуро дар яке аз сафаҳоти асари худ ҷо бидиҳед.

Тандуруст ва муваффақ бошед Лоҳутӣ.

94

Ба Всеволод Иванов
Аз Кронштадт, 1936

Дӯсти азизамон!

Бистсолагии фаъолияти адабиатонро аз самими қалб табрик мекунам. Хеле таассуф меҳӯрем, ки дар ин рӯзи масъуд наметавонем шахсан дасти шуморо фишорем. Дили худро бо ҳамин таскин медиҳем, ки дар флоти шарофатманди Балтик мебошем ва эҷодиёти шуморо дар хислатҳои афроди ин флот мушоҳида мекунам.

Лоҳутӣ, Вишневский

95

Ба Яҳё Исоев
Аз Москва ба Сталинобод
9 сентябри 1951

Рафиқи мӯхтарам Исоев!

Бубахшед ки дер ҷавоб менависам, касалӣ ва гирифторихои дигар сабаби ин шуданд.

Чандин намуна аз шеърҳои давраи охириро ман ба идораи «Шарқи Сурх» фиристоодам. Агар барои Шумо имкон дорад, аз он нусхаҳо истифода намоед, агар барои ин монетае ҳаст, хоҳиш мекунам хабар бидиҳед, ки ман махсус барои шумо як нусха тайёр карда фиристам.

Китобҳои, ки гирифтаед, агар барои шумо ғоидае доранд, онҳоро ниғаҳ доред.

Ба ҳамаи саволҳои, ки оид ба кори худ дошта бошед, албатта бо камоли майл ҷавоб менависам.

Бо салом Лоҳутӣ

9 сентябри 1951

Москва

Рафики мӯхтарам Исоев!

Ба номаи меҳрубони шумо дер ҷавоб навиштам, умед аст ки авф намоед. Сабаби ин гуноҳи беиродатӣ набуда, балки гирифториҳо ва бемориҳои пайдарпай буда.

Шумо аз бузургвории халқи тоҷик нисбат ба ман сухан рондаед. Оре, халқи азизи тоҷик начиб, заҳматдӯст, ҳақшинос ва қадрдон аст. Ман то зиндаам лутф ва меҳрубонии вайро аз ёд намебарам. Лекин дар хусуси фиристодани осори худ барои ҷоп қардан дар журнал ё рӯзномаи тоҷикӣ ман қусур накардаам. Чӣ қунам, ки калонбудагони матбуоти Тоҷикистон барои дарҷ накардани онҳо баҳонаҳои мухталиф оварда, онҳоро рад қарданд. Дигар фиристодани осори худро бечо донистам ва тарк қардам. Шумо ҳақиқати қорро ба хубӣ огоҳед. Чӣ бояд қард?!

Ба таври сунъӣ халқи ҷоноҷонро аз ман ва маро, ки пур аз муҳаббати вай ҳастам, аз ӯ дур қарданд. Бошад! Ин тавр муомилаҳо дар ҳаққи шуарои дигар ҳам дар таърих кам нестанд. Осори ман дар ҳаққи халқи ша-рифи тоҷик ва бузургманишии вай дар бораи ман боқӣ хоҳад монд.

Истидъо дорам саломи маро ба дӯстон бирасонед. Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

12/IV-53

Бародари азиз, рафики мӯхтарам!

Номаи дӯстонаи шуморо гирифтаам. Аз фиристодани саводи қисме аз мундариҷот, дурусттар гӯем музаҳарафоти китоби «Сиёсати Давлати Шӯравӣ дар Эрон аз соли 1296 то 1306» беандоза мамнун ва муташаккир шудам. Бохабар будан аз фикр ва тарзи муборизаи душман яке аз шартҳои ғалаба аст. Шумо дар ин хусус ёри калоне қардед ва мекунед, раҳмат!

Акнун аз мавзӯи саволатон ё саволҳоятон:

1. Модарам аз қabilaи Қалхонӣ буд, ки яке аз қабилаи часури қурд-забон мебошанд. Онҳо алиилоҳӣ ҳастанд. Модарам худаш ҳам намедонист, ки кадом вақт бо бобоҳоям ба Қирмоншоҳ омадаанд.

2. Номи падарам Аҳмад. Дар айёми ҷавонӣ шеър мегуфт ва барои таъмини маъош гевакашӣ мекард. Рӯзе устои шоирон ва адибони Қирмоншоҳ дар маҷлиси ҳафтагии сухансароён ба падарам гуфта буд: «Ту дар сурудани шеър илҳом аз ғайб мегирӣ, ин аз баландии ашъори ту бо

вучуди норасоии саводат пайдост. Пас тахаллуси ту Илҳом бошад. Ҳа-ким – ба маънои файласуф лақаби падарам буд, ки халқ ба ӯ марҳамат карда буд. Пас Аҳмади Илҳомӣ, Ҳаким Илҳомӣ, Устои Илҳомӣ ҳама дурустанд. Дар аввалҳои босавод шуданам падарамро Мирзо Илҳомӣ ҳам мегуфтанд.

3. Солҳои 1906, 1907 ва 1908 дар Техрон бо навиштани ашъори инкилобӣ ва нутқҳои соддаву самимона ба инкилобҳои он замон ёрӣ меодам. Шабномаҳо бо желатин чоп мекардем ва ҳамроҳи дигарон пинҳонӣ мунташир мекардем. Таблиғот мекардем. Бештар бо Ҳайдар Амӯ Ҷғлӣ ва Ёрмуҳаммадхон кор мекардам. Ва дар маҷлисҳои онҳо иштирок доштам.

4. Тахаллуси Лоҳутиро адибони Кирмоншоҳ, ки маро аз 9-10 солагӣ муқаррар имтиҳон карда буданд, ба ман дода буданд.

5. Номи ҳамаи рӯзномаҳо дар ёдам нест, аммо дар «Чантаи побараҳна», ки рӯзномаи халқӣ буд, иштирок мекардам ва ба «Ҳаблудматин»-и Калкутта шеър мефиристодам. Машҳур ва муҳимтарин рӯзномаҳои он давра дар Эрон «Сури Исрофил» ва «Эрони нав» буданд. Соли 1908 дар бомб андохтан ба Муҳаммадалишоҳ бо Ҳайдар Амӯ Ҷғлӣ иштирок доштам.

6. Соли 1914 дар арафаи ҷанги ҷаҳонӣ аҳли ҳар маслаки ҷудогона ташкилоте доштанд пинҳон аз якдигар. Ҳукумати Эрон, ки зуд-зуд тағйир мекард, гоҳе тарафдорони рус, гоҳе оҷансҳои англис, бештар алмонуфил, баъзе панисломист ва тарафдори Туркия буданд.

Аз инкилобҳои қадиме, ки дар дасти ин ё он ҳукумат набуд шуда буданд, фақат ман зинда монда будам, дорои шугле ва нуфузе будам. Гуноҳи қабири ман ин буд, ки «каллашак» будам ва ба ҷуз Эрон ҳеҷ чизеро наменпарастидам. Бисёр вақтҳо қотилони халқро, ки илова бар ҷону мол ба нумуси мардум ҳам таҷовуз мекарданд, ҷазои саҳт меодам. Мутамаликҳои пулпараст ва навқарҳои ҷигархори хоричиро дида наметавонистам. Бо қамоли ифтиҳор мегӯям, ки аз ҳеҷ давлате пул қабул накардаам ва ба ҳеҷ давлате тақия нанамудаам, магар ба халқи Эрони худам. Бо ин сабаб давлати хоричпарастии Эрон вазифаи худ медонист, ки маро набуд кунад. Тафсили ин хеле тӯлонист. Хулоса ин ки ман қарор гузоштам фирор кунам ва худро ба Кирмоншоҳ бирасонам. Он ҷо ман метавонистам ба истиқлоли Эрон хизмат кунам. Вазият ҷунун буд, ки маҷбуран аз Техрон ба Мозандарон, аз он ҷо ба Гелон, аз он ҷо ба Бичор ва аз Бичор ба Санандаҷ, аз он ҷо ба Сулаймония (ҳоки Усмонӣ буд), аз он ҷо ба Мавсул, аз Мавсул ба Бағдод, аз он ҷо ба Кирмоншоҳ афтадам. Се ҷаҳоруми ин роҳро побараҳна ва пиёда, гуруснаву бемор тай кардам.

7. Дар муҳочират 2 бор будам: соли 1914 ва соли 1917 то соли 1920.

8. Маълумоти Гургонӣ бӯе ҳам аз ҳақиқат надорад.

Хидмати дӯстони азиз Богдашев, Розенфельд, Боголюбов ва Часова саломҳои иродатмандона аз тарафи ман бирасонед. Барои онҳо тан-

дурустӣ, қувваи қавии ҷавонӣ ва умри тӯлонӣ орзу дорам. Ҳамин тавр ҳам барои шумо.

Рафиқи ҷон, мехостам муфассал ба шумо хат кунам, лекин инфаркти мубрам иҷолатан дасти чапи маро аз қор андак хастааст. Дасти рост ҳам зуд монда мешавад. Аз ин сабаб натавонистам бештар бинависам. Авф кунед.

Бо салому эҳтиром Лоҳутӣ.

Рафиқ Бону ба шумо салом мерасонад.

98

**Ба И.О. Коломийцев
Эрон**

Мо ба воқеаҳое, ки дар мамлақати шумо содир мешаванд, бо ҳаяҷон ҷашми диққат дӯхтаем. Касе ки чунин ҳақиқати оддӣ ва кулдро фаҳмида бошад, шахсияти бузург ва хирадманд аст: ба мардум пеш аз ҳама чизеро бояд эҳдо кард, ки зарур бошад. Ба мардуми фақир ҷанг чӣ лозим аст? Ба ӯ сулҳу осоиш лозим аст. Бештарин қисмати башар дар рӯи замин қор мекунад. Аммо ин одамон насл ба насл дар рӯи замин заҳмат кашанд ҳам, худашон соҳиби замин нестанд. Ин магар аз рӯи адолат аст? Не. Шумоён ба халқи азияткашида сулҳ ва замин тақдим кардед. Аз ин пас шумоён музаффар хоҳед шуд. Пешӣ як ҷӯйчаро метавон банд кард, вале агар ҷӯйчаҳо ба ҳам бирасанд, қувваи муқтадире мешаванд. Инро ҳам бояд гуфт, ки ханӯз қувваи душманон хеле афзун аст. Дар сурате, ки душманон бо бохтҳои худ созиш наметавонанд бикунанд, оё қувваи шумо дар роҳи ҳифзи неъматҳое, ки худ расонидаед, вале онҳо ханӯз устувор нашудаанд, кофист? Ҳамаи ин моро хавотир мекунад.

99

**Ба Х. Мирзозода
Аз Звенигород ба Сталинобод,
16 декабри 1948**

Рафиқи азиз Мирзозода!

Мактуби 30/XI-48 навиштаи шуморо дирӯз 15/XII гирифтаам. Бисёр хушҳол шудам. Ҳоло ман дар наздикии Звенигород ба муолиҷа машғулам. Дилам саркашӣ мекунад, бояд ром ва оромаш кунам.

Дар хусуси қори тадқиқоти шумо дар осори адабии ман, ҳаминро гуфтаам метавонам, ки то кунун хидмати шоёне накардаам, ки дархури тадқиқи илмӣ бошад. Фақат барои ин ки хоҳиши дӯсте чун шуморо рад накарда бошам, ба пурсишҳои шумо як ба як ҷавоб менависам.

Чавоби 1. Рӯзи таваллудро ёд надорам. Маълум мешавад бе ичозат ва орзӯи худам маро зоидаанд. Зиндагонии пурталотуми худам низ инро тасдиқ мекунад. Дар кашмакаши зачру банд, мубориза ва мароратҳои Эрон гуфта будам: «Хоҳӣ агар аз зиндагии ман огоҳ шавӣ – пардае тира, дар он сурати як зиндон бин». Аз қароин, ки дар даст аст, бояд зимистони 1887 ба доми дунё афтада бошам. Ҳамеша фарзандонам илтимос мекарданд, ки: охир рӯзи таваллудатро таъин кун. Окибат рӯз расид. 4 моҳи декабрро рӯзи таваллуд таъин кардам.

2. Падарам дар чавонӣ хӯшачинӣ, порадӯӣ ва гевакашӣ мекардааст (гева як навъ пойафзол аст). Баъдҳо шоир шуда, чун шеър дар Эрон харидоре надошт ва сила мунҳасир ба «бахшиши ашроф» буд, падарам ҳам ба онҳо чандон бандагӣ намекард, дар бадбахтӣ ва тихидастӣ мурд. Дар ҳеч мактабе дарс нахонда буд, аммо шеърхояш хеле баланд буданд. Афсӯс, ки бештар дар мавзӯҳои мазҳабӣ менавишт. Ҷазалҳои хуб ҳам дошт. Модарам курд буд. Ду бародар ва ду хоҳарам аз ёздаҳ авлоди падарам зинда монда буданд. Мухтасар шарҳи онҳоро дар «Парии бахт» навиштаам. Ду амакам дар касби гевакашӣ дар шаҳри Қирмоншоҳ боқӣ буданд, то мурданд. Ман онҳоро хеле дӯст медоштам.

Ҷавоб ба саволи 3. Хондан ва навиштанро дар хидмати падарам омӯхтам. Ҳафтаи аввал, ки маро ба мактабхонаи сари гузар дода буданд, марҳум Мулло Боқир – муаллими мактаби мо, маро ба фалақа баста ва нохунҳои поямро зерӣ ҷӯб резонд. Падарам паси ин тарзи тарбия менихурдсолро аз мактабхона гирифт ва дигар ба он ҷо надод. Ман дар шаҳри Қирмоншоҳ, маҳаллаи Барзидимоғ бузург шудаам, на дар қишлоқ. Танҳо мактабе, ки дар он хондаам, курси марксизм-ленинизм аст дар Москва соли 1928. Фақат як сол дар он ҷо хондам, мактаби дигаре надидаам. Агар кӯрсаводе дорам, фақат бо кӯшиши худам дар калонсолӣ ба даст омадааст.

4-5-6. Шеърҳои дар хурдсолӣ, дар таъсири шеърҳои падарам омӯхтаам, лекин кумитаҳои сирри инқилобии он замон, ки маро дар зерӣ тарбияи худ гирифта буданд, ба роҳи саҳту азизи мубориза роҳнамоиям карданд. Беш аз ҳама ашъори инқилобии Сархуш, ки ба таври «шабнома» ҷоп мешуданд, ба ман таъсир мекарданд ва осори ҷопии Мирзо Малкум-хони машҳур.

7. Баъзе намунаҳои осори давраи чавониро бароятон навишта мефиристам.

8. Осори давраи бедории фикри иҷтимоии манро дар китобҳои ашъори ман ёфтадан мумкин аст. Баъзе аз онҳоро, ки дар китобҳо нестанд, бароятон мефиристам.

9. Ҳаракати инқилобии ибтидоии ман ҳаракати озодихонаии миллӣ буд. Мубориза барои истиқлоли ватан ва озодии он аз ҷанголи

империалистҳои Аврупо ва Амрико буд, тараққи маорифу маданият ва саноеъи миллӣ. Озодӣ ва саодати «побараҳнагон», яъне халқ. Соли 1916, ки ӯрдуи подшоҳии рус дар Эрон бар зидди ӯрдуи Туркия мечангид, ман бо коммунистҳои рус ошно шудам ва онҳо маро бо осор ва мафкураи Маркс ва Ленин ошно карданд.

10. Дар ин солҳо ҳолати сиёсии Эрон саҳт буд. Эрон дар фишори ҳамсоияи пурзӯр — подшоҳии рус ва империалисти ғаддори англис ҷон меканд. Туркия мавқеъро ғанимат шумурда мисли дузди даст, ки шабона аз ғӯри мурдаҳо кафан медуздад, мехост кафши кӯҳнаи Эрони дами ҷон доданро аз поҳои берангу беҳаракаташ бароварда ғорат кунад. Олмониҳои Вильхелм аз соҳиб шудани англису рус ба Эрон метарсиданд ва бо зӯрии пул тарафдороне ба даст оварда буданд, ки ба нафъи онҳо таблиғот мекарданд. Халқи парешон ва бечора наредонист ба кучо равад ва чӣ кунад. Ватанфурӯшон аз ҷаҳор тараф номус ва истиқлоли Эронро ба тарозуи фурӯш гузошта буданд. Ҳизби «Эътидолиюн» — ҳизби ашроф ва муллоҳо, савдогарони бузург ва дарбориён ба ҳама давлатҳои бегона хидмат мекарданд ва ҷосуси онҳо шуда буданд. Поктарин ҳизби сиёсии Эрон ҳизби демократҳо буд, ки ҳақиқатан мехостанд ба ранҷбарон хидмат кунанд, аммо ба воситаи маҳрум будан аз теорияи марксизм-ленизм ҳамаи иқдомоти онҳо бе натиҷа мемонд ва хунҳои ҷавонони озодихоҳ беҳуда рехта шуданд (рост аст, ки баъдҳо самараи олий ҳоҳад дод). Ман гарчи узви расмӣ ин ҳизб набудам, аммо бо онҳо кор мекардам.

11-12. Соли 1917 дар Қирмоншоҳ бо инқилобчиёни рус, ки дар дохили ӯрдуи подшоҳӣ буданд, дӯстӣ доштам ва бо ёрии онҳо хеле хидматҳо ба озодии Эрон кардем. Пас аз рафтани ӯрдуи рус аз Эрон ба амри рафиқ Ленин, қисми зиддиинқилобии аскарони рус зери байрақи англисҳо рафта ва бар зидди қувваи инқилобии Эрон, ки ман ҳам бо онҳо будам ва даст ба дастии коммунистон ва инқилобчиёни рус кор мекардем, ба ҷанг даромадам. Мо мағлуб шудем ва ман ба Туркия...

100

Аз Москва ба Сталинобод,
29 феввали 1949

Рафиқи азиз Мирзозода.

Аз тарафе, бемории худам, аз тарафи дигар, таъкиди рафиқ Почочонзода барои зудтар фиристодани тарҷумаҳо осори Пушкин ба корҳои зиёд ва даводави зиндагонӣ илова шуда, фурсат надоданд хоҳиши шуморо зудтар иҷро кунам. Бубахшед. Акнун дар беруни шаҳр, ҳамаи корхоро канор гузошта мехоҳам кадре аз саволҳои шуморо ҷавоб диҳам.

Чавоби саволи даҳуми шумо: Ҳаракати инқилобии ибтидоӣ, ки ман дар он иштирок доштам, характери инқилоби миллӣ дошт ба ин маънӣ, ки пешравони миллат барои озодии Эрон фишори давлатҳои ҳамсоя: Туркия, Россияи подшоҳӣ ва Инглистон: барои истиқлоли комили Эрон, тараққии саноеи миллӣ, тавсияи маориф ва маданият, озодии деҳқонон ва ғайра мубориза мекарданд. Муаллими асосии ин пешравон инқилоби қабири Франция буд. Назаре ба сайр ва чараёни инқилобҳои Эрони 1905-9 нишон медиҳад, ки инқилоби қабири Франция нуфузи муҳимме дар инқилоби он давраи Эрон дошт. Лекин дар ҳамон вақт инқилобчиёни ҷудоғонаи рус ва қафқозӣ дар чараёни инқилоби Эрон иштироки ҷиддӣ доштанд.

Партияҳои сиёсӣ чандинто буданд. Муҳимтарини онҳо, ки қудрат ва давоми бисёр доштанд, партияи демократ, эътидолион ва партияи дашнакҳо буданд. «Эътидолион»-ро партияи сиёсӣ гуфтанд ҳам мавриди баҳс аст, чаро ки ин «партия» иборат буд аз ҳамдастии ҳамаи унсурҳои иртиқӣ бар зидди чараёни инқилоб ва инқилобион. Комитети марказии ин партия сафоратхонаҳои давлатҳои хориҷа буд ва гоҳе ғайри мустақим ҳукумати Эрон. Ин вақте буд, ки ҳукумати Эрон аз навқарҳои содиқи давлатҳои хориҷа ташкил мешуд... Эътидолион, ки қувваҳои иҷроияи муҳимме аз унсурҳои қотил, дузд, авбош ва беномусӣ доштанд, олати иҷроӣ фармонҳои арбобони худ — сафоратҳои аврупоӣ ва амрикоӣ ва гоҳе Туркия буданд.

Дар Эрони он вақт ... ба хидмати рӯфтани кӯча дохил (ё сарафроз) шудан ҳам бе ризоияти консулҳои хориҷа барои соҳибони ҳақиқии Эрон, яъне, миллати Эрон мумкин набуд. (Миллат дар он давра ба халқ итлоқ мешуд, бинобар он ҳамеша миллатро нуқтаи муқобили давлат ҳисоб мекарданд ва кӯшиши демократҳо ин буд, ки миллат ва давлат як шаванд, аммо роҳи ин як шуданро наметодистанд. Фақат иддаи каме аз сотсиал-демократҳои Қафқоз ва рус — Орҷоникидзе, Наримонов ва дигарон мавзӯи диктатураи пролетариатро ба зубдаҳои инқилоби Эрон меомӯхтанд). Эътидолион: муллоҳо, ашроф, савдогарони бузург, маллоқҳо ва амсоли онҳо ҳатто програми муайян, ки лоиқи ин ном бошад, надоштанд. «Мароми» онҳо фақат ин буд, ки халқ бедор нашавад ва оқои онҳо аз миён наравад. Онҳо байни худ гоҳе ҷанги хунин доштанд, аммо бар зидди инқилобион бо ҳам як мешуданд ва сари занҷире, ки онҳоро ба якдигар муваққатан мебаст, дар дасти давлатҳои хориҷа буд, ки онҳо ҳам байни худ рақобат доштанд, вале дасти ҳар қадамашон дар замони мафрӯза зӯртар буд, сари риштаро ба ҷанги худ мегирифт.

Демократҳо бо ҳама нуқсонҳои, ки доштанд, мардумоне буданд бошараф, фидокор, часур, бетамаъ, содиқ ва ватанпарастии ҳақиқӣ. Онҳо маромнома (программ)-и муайяни сиёсӣ доштанд, ки аз ҷумлаи моддаҳои

он тақсими замин байни деҳқонҳо, сабук кардани молиёт, ҳуқуқи интиҳобот барои ҳамаи аҳоли, саводи умумӣ ва ғайра буд.

Мана, ман бо ҳамин демократҳо ҳамдаст ва ҳамкор, ҳамфикр ва ҳам-маслак будам.

Чавоби саволи дигаратон дар ҳамин моддаи 10: Шиносоии ман бо асарҳо ва ғояи марксизм дар рӯзҳои тобистони соли 1916 сар шуд. Дар шаҳри Кирмоншоҳ қувваҳои бузурге аз сипоҳи рус буданд, ки бар зидди Туркия мечангиданд. Эрони бетараф майдони тохтутози чандин давлати муҳориб буд. Унсурҳои инқилобии рус ва чанд тан аз сотсиал-демократҳои русӣ, ки дар дохили ӯрдуи Россия буданд, бо инқилобиюни Эрон ҳамдаст шуда, аз як тараф дар муқобили қисмати зиддиинқилоби сипоҳиёни рус — меньшевикон ва ғайра ва аз тарафи дигар, бар зидди иртиқоиёни хоини Эрон муборизаи саҳт мекарданд. Дар он вақт ба шогирдии инқилобчиёни рус бо асарҳои (беҳтар ғӯям, бо афкор) Маркс ва Ленин ошно шудам. Ман узви Кумитети муштараки инқилобии русӣ ва эронӣ интиҳоб шуда будам. Дар ҳамон вақт фирқаи коргарро ташкил додам ва рӯзномаи «Бесутун»-ро ба вучуд оварда раҳбарӣ кардам.

Чавоби саволи рақами 11-и шумо дар зимни чавоби саволи 10 гуфта шуд.

Чавоби саволи 12-и шумо: Пас аз афтодани ҳукумати Керенский дар Россия ва ташкили ҳукумати советӣ қувваҳои ҷангии рус, ки дар Кирмоншоҳ буданд, ба ду қисмат тақсим шуданд. Унсурҳои халқӣ, деҳқонон, коргарон ва ғайра ба фармони рафиқ Ленин тобеъ шуда, хоки Эронро тарк карда ба Россия баргаштанд. Қисмати дигар меньшевикҳо, дашнакҳо ва амсоли ин ҷонварон, ки рӯи баргаштан ба ватани худ надоштанд ва бо ҳукумати ҷавони советӣ душмани ғаддор буданд, ба уммеди ин ки бо дасти англисҳо ҳукумати советиро нобуд хоҳанд кард, зери байрақи англис рафта, номардона худро ба консули англис таслим карданд. Ин қувваи ҳарбии аксиинқилобии хунхори русии подшоҳӣ бо дуздон ва каллабурҳои маҳаллӣ, ки бо фармон ва сармоияи англисӣ мусаллаҳ шуда буданд, як шуда, ба иддаи инқилобчиёни эронӣ, ки бо қувваҳои инқилобии ӯрдуи ҳамдаст буданд, ҳучум карданд. Аз он ҷо ки қувваҳои инқилобии русӣ рафта буданд ва мо танҳо монда будем, мағлуб шудем ва мутафарриқ ин вақт буд, ки ман маҷбур ба фирор ба Туркия шудам. Аввал дар шаҳри Сулаймония, ки дар ҳудуди шимолии Эрон буд, баъд ба Мавсил ва аз он ҷо ба Истанбул рафтам. Дар Истанбул бо банноӣ, мардикорӣ, ҳаммолиӣ, муаллимӣ ва ғайра маишат кардам. Зимнан қисми муҳимме аз осори назми худро дар он ҳоли фалокат навиштам. Ва билахира муваффақ шудам, ки «Ҷамъияти ҷавонони эронӣ» ташкил диҳам ва ба анҷоми баъзе хидматҳои инқилобӣ ноил гаштам. Дар он ҷо маҷаллаи «Порс»-ро ки нимаш форсӣ, бо редактории худам ва нимаш

дар тахти редактории Ҳасани Муқаддам бо забони франсавӣ чоп мешуд, мунташир кардам. Соли 1920, ки қорҳои инқилобии ман дар шуруфи кашф шудан буданд, маҷбур ба фирор шудам. Зимнан инқилобчиёни Гелон маро даъват карданд, ки ба Рашт биравам. Аз Истамбул то таҳи Табреш пиёда ва бепул, пой бараҳна рафтам (ҳар як аз ин воқеахоро мешавад дар чандин ҷилд навишт. Ман фақат мисли сарлавҳа онҳоро дар ин ҷо менависам).

Ҷавоби саволи 15-и шумо: Муқофотҳо аз ташкилоти инқилобии Эрон доштам. Яке аз онҳоро дар шеъри «Ду нишон» гуфтаам.

101

**Ба М. Миршакар
Аз Москва ба Сталинобод**

Мӯхтарам раф. Миршакаров!

Мову шумо, аз афти қор, ҳамдигарро нафаҳмидем. Шумо навиштаед, ки 1500 сӯми фиристодаатон сила барои «Мактуби халқи тоҷик» аз рӯзномаи «Тоҷикистони сурх», ки дар натиҷаи дар байни муаллифон тақсими намудани маблағи умумӣ ба ман расида аст. Шумо инчунин навиштаед, ки ин пул аз рӯи шартҳои пешниҳод кардаи устод Айни тақсими шуд ва моҳияти ин шартҳоро баён намуда филфавр илова кардаед: «Мо бовар доштем, ки шумо ба ин розӣ мешавад. Вале азбаски бо чунин тақсими шумо розӣ нестед, ман ба бухгалтерия фармоиш додаам, ки 400 сӯми дигар фиридад. Ба ҳамин тариқ барои рафиқон Айни ва Раҳими ҳамагӣ 202 сӯм боқӣ монд.

Ин ҷо, албатта, қачфаҳмие рух додааст. Шумо, рафиқ Миршакаров, аз кучо медонистед, ки ман ба чунин тақсими розӣ ҳастам ё не, дар сурате, ки аввалин бор ҳозир инро хабар дода истодаед. Шумо бояд дар хотир дошта бошед, ки 1500 сӯмо ба ман бидуни ягон навиштаҷоте фиристода будед.

Азбаски «Мактуб» дар якҷанд нашрияҳо ба таъби расида буд, нафаҳмидам, ки 1500 сӯм як қисми ҳаққи қалами ман аст ва ё ҳамааш, аз ҳамаи нашрияҳо ва ё баъзеаш. Агар ҳамааш бошад, доништан мехостам, ки аз рӯи қадом ҳисоб аст, яъне ба ҳар мисраи ман чандпулӣ додаанд.

Чунон ки аз мазмуни мактубам ба шумо маълум аст, ман маҳз ба ҳамин масъала таваққуф карда будам. Дар бораи он ки ҳаққи қалам дар байни шоирон чи навъ тақсими шудааст, чизе нагуфтаам. Ман ҳатто намедонистам, ки ба чунин тақсими эҳтиёҷ аст, зеро гумон карда будам, ки редакция ба ҳар шоир алоҳида, мувофиқи ҳаҷми мисраҳои эҷод кардааш, ҳақ медиҳад.

Ба Шумо иттилоъ медиҳам, ки ман ба пешниҳодоти р. Айнӣ муқобил нестам ва хоҳиш мекунам он фаромишотеро, ки Шумо бо ташаббуси худ дар бораи ба тариқи илова фиристодани 400 сӯм додаед, ба зудӣ, баробари расидани ин мактуб бекор кунед. (Дар ин бора 25 декабр телеграмма дода будам).

Ба ман ин чиз низ номафҳум аст, Шумо навиштаед: Лохутӣ – 70%, Айнӣ – 15%, Раҳимӣ – 15% мегиранд. Ҳамагӣ 100%.

Чаро дар ин рӯйхат номҳои рафиқон Турсунзода ва Сухайлӣ, ки боби калони иловагиро доир ба канал навишта буданд, нест? Оё онҳо пул гирифтанд? Ё ин ҷо ҳам қачфаҳмие мавҷуд аст? Агар онҳо ҳаққи худро нагирифта бошанд, пас ба ман зиёд пул фиристодаанд, ман бояд на 70%, балки камтар гирам.

Ба ҳамаи рафиқоне, ки дар таълифи «Мактуби халқ» ширкат варзидаанд, нусхаи ин мактубро мефиристам, то ин ки дар бораи мавқеи ман доир ба ин масъала шубҳае пайдо нашавад.

Аз мактуби Шумо бармеояд, ки дар атрофи ин масъала норавшание мавҷуд аст, бинобар ин илова бар он чи ки гуфтам, додани маълумоти зеринро зарур мешуморам.

Доир ба масъалаи он, ки аз матни навиштаи М. Раҳимӣ ба «Мактуби халқ» танҳо 25 мисраъ дохил шудааст, хотиррасон мекунам, ки муҳокимаи матнҳои аз тарафи шоирон пешниҳод ва интиҳоби онҳо дастҷамъӣ, бо иштироки р. Айнӣ ва худи Раҳимӣ ба вуқӯъ пайваستاаст.

Дар болои матни худам, инчунин сохтори умумии мактуб ман дар Сталинобод ва баъд дар Москва чандин моҳ муттасил кор кардам.

Ман на фақат худам тарҷумаи русии онро ташкил кардам, балки ба ин кор Бонуро низ ҷалб намудам. Ӯ вариантҳои гуногуни «Мактуб»-ро бемузд тарҷумаи таҳтуллафз кард, тарҷумаҳои шеърро тафтиш намуд ва ғайраҳо.

Ба ғайр аз ин, ман ба тарҷумонҳо, машинисткаҳо ва алоқаи телеграфӣ бо Сталинобод қариб 1000 сӯм сарф кардам. (Нисфи зиёди онро сарфи назар карда фақат якҷанд сӯм ба М. Турсунзода пешниҳод намудам, вале пули онро ҳам то ҳол надодаанд). Ба назари ман ҳамаи ин бо пулпарастӣ ва ё манфиатталошӣ ҳеҷ алоқае надорад. Ҳамаи инро ман танҳо ба хоҳири анҷом додани он кори бузурге кардам, ки ба мо, шоирон аз тарафи партия ва халқ супорида шуда буд ва агар мактуби Шумо маҷбурам намекард, онро ҳеҷ вақт ёдовар ҳам намешудам.

Гумон мекунам, ки акнун ки «Мактуби халқ» ба таъб расидааст, дар қатори дигарон, аз рӯи қонуни умумӣ барои мисраъҳои эҷод кардаам ҳаққи қалами худро гирам, айбе надорад.

Бо эҳтиром Лохутӣ

102

**Ба донишҷӯ Мукамал
Аз Москва ба Сталинобод,
13 май 1955**

Духтари азиз Мукамал.

Барои мактуби меҳрубони шумо бисёр миннатдорам. Ман ҳам халқи маҳбуи тоҷикро бисёр ёд мекунам ва орзуманди дидори он мебошам, афсӯс, ки дар солҳои охир ҳолати сиҳҳат ва сабабҳои дигар имкон намедиҳад аз Москва ба Тоҷикистон сафар кунам.

Нисбат ба адабиёти советӣ ин қадар шавқ ва алоқа доштанатон маро бисёр хурсанд мекунад. Умедворам, ки тамоми лаёқат ва кӯшишҳои худро ба кор мебаред, то дар натиҷаи таҳсили илм мутахассиси хубе шавед ва ҳам ба тарбияи насли ҷавони советӣ, ҳам дар соҳаи адабиётшиносӣ хизматҳои шоён намоед. Хоҳишмандам ба рафиқ Мирзозода ва ба тамоми коллективи студентон ва муаллимони Институти педагогии занҳо саломи дӯстонаи маро бирасонед.

Орзуманди саломатӣ ва муваффақиятҳои рӯзафуни шумо.

Лохутӣ

103

**Ба Авнер Муллоқандов.
Аз Москва ба Сталинобод,
8 ноябри 1940**

Рафиқи мӯхтарам Муллоқандов!

Барои ин ки қадре аз қарзҳои худамро ба шумо адо карда бошам, тарҷумаи «Сулико» — таронаи халқии гурҷиро, ки халқҳои советӣ онро мехонанд ва дӯст медоранд, ба шумо мефиристам. Музикаи ин тарҷумаро композиторҳо дар Москва шунида ва тасдиқ кардаанд, ки бо аслаш мувофиқ аст. Албатта, нотаи он дар радиокомитети Тоҷикистон ёфт мешавад. Агар шумо ҳам онро писандед, қабул кунед ва хонед, бисёр хурсанд хоҳам шуд. Ба ҳама рафиқон салом!

Бо саломии бародарона Лохутӣ.

Москва, 8/ХІ-40

104

**Аз Москва ба Сталинобод,
21 январи 1941**

Бародари азиз Авнер!

Хати шуморо гирифта хондам. Хурсанд шудам, мамнун шудам. Раҳмат!

Муваффақиятҳои шуморо, ки шӯҳрати онҳо ҳамеша ба гӯшам мерасад, аз дилу чон табрик мекунам. Ин тавр ғайратмандона кор кардани шумо беҳтарин ҳақшиносист, нисбат ба партияи Ленин-Сталин, ки имконияти тараққӣ додани чунин таланти пурбаҳоро ба шумо бахшида аст. Хидмати содиқонаи шуморо халқ қимати баланд дода ва албатта баъд аз ин ҳам медихад.

Ҳоло барои шумо (ҳамроҳи нотаи «Сулико» бо тексти тоҷикиаш, ки ба он як ду тасхеҳи хурд даровардаам), тарҷумаи як таронаи халқии италяний (неаполитанӣ), ки дар ин ҷо бисёр машҳур аст, мефиристам. Тарҷумаи русии ин ду тарона ба ақидаи баъзе забоншиносон чандон набаромадааст, бинобар ин ман аз рӯи тарҷума не, балки аз як тараф мазмуни асло, аз тарафи дигар адабиёт ва салиқаи шунавандагони тоҷикро дар назар гирифта тарҷума кардам.

Аз шумо хоҳиш дорам, баъд аз ин ки ин таронаҳоро худатон ба кор баред, онҳоро ба дасти Музаффера Рустамова диҳед, ки дар журнали «Бо роҳи ленинӣ» бо ноташон чоп кунонад. Ман инро ба журнал ваъда дода будам, аммо хостам, ки аввал шумо онҳоро мисли номерҳои нав иҷро кунед, баъд чоп шаванд.

Умедворам, ки шумо ин ваъдаи маро анҷом диҳед.

Ба ҳамаи рафиқоне, ки дар муҳокимаи ин таронаҳо бо шумо иштирок карда ва мекунанд, саломи самимии маро бирасонед.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ.

21/І-41.

105

**Ба Навбарӣ
Аз Москва,
7 феввали 1949**

Рафиқи азиз Навбарӣ!

Бисёр афсӯс меҳӯрам, ки бо баъзе сабабҳои новобаста ба ман, дастнависатонро андак нигоҳ доштам.

Табрикатонро ба муносибати ид ба ман расониданд, муташаккирам. Аз тарафи худам ҳам шуморо бо иди Октябри бузург табрик меғӯям.

Ҳикояи шумо «Қатл» («Казнь»)-ро бо шавқи тамои мутолиа кардам. Мавзӯи он калон ва муҳим буда, бо самимият ва моҳирона навишта шудааст. Умедворам, ки минбаъд ба монанди ин асарҳои зиёд хоҳед навишт ва такмил додани маҳорати нависандагии худро давом хоҳед дод.

Мувофиқи хоҳиши шумо ба баъзе нуктаҳои ишора мекунам, ки ба фикри ман аниқтар ва ё беҳтар кардан мумкин аст. Чунин қайдҳо чандон зиёд нестанд.

Саҳ. 1. Калимаи «Кафтан»-ро ба забони русӣ оиди либоси гарм истифода мебаранд. Оё беҳтар нест, ки ба дигар калима иваз намоед?

Саҳ. 3. «Бағдоди мӯйсафед ва кӯзпушт» — оё ин ба тавсифи дар саҳифаи 8 дода шуда мухолиф нест? (Нозанин ва ғайраҳо).

Саҳ. 4. Дар бораи сафири англисҳо то андозае соддалавҳона сухан ронда шудааст. Ё дар арафои воқеаҳои дахшатнок шаби дароз бетанафус коньяк наменӯшад, баръакс тамоми қувваашро ба он сафарбар мекунад, ки ба ҳар ҳодисае омода бошад.

Саҳ. 5. «Листовка» — шояд ин ҷо саҳв рафта бошад, бояд «листок» бошад. Охир, сухан дар бораи мактуби қарибон меравад, «листовка» — варақа, шабнома аст.

Саҳ. 8. Суханони «диндоронро ба ибодат даъват намуда»-ро партоед, ҳеч зарар намебинед, зеро хеле забонзад шудааст ва аз тарафи дигар мо калимаи «диндоронро» наметавонем ба тариқи ҷиддӣ истифода барем.

Дар аввали саҳифа «Бағдод коҳилона бедор мешуд» ба ҷумлаи «Бағдод дар ин шаб на хобро медонисту на оромиро» (саҳ. 3) мухолиф аст.

Саҳ. 11. Оё ин аломатро, ки хоси саёҳат аст, нисбати марг истифода бурдан мумкин аст?

Саҳ. 12. Оё беҳтар нест, ки ин тавр нависем: «Аз байни издиҳом ба зери пояшон гулдастаҳо мепартофтанд».

Дар поёнтар калимаҳои «чашмони фаттон»-ро партофтан беҳтар аст.

Мана ҳамааш ҳамин.

Ҳа, боз дар саҳ. 5 «Салимҷон» омадааст. Оё дар забони арабӣ ин тавр меғӯянд. Ин бештар ба халқҳои Осиёи Миёна хос аст. Боз ду-се қайди дигарро дар хошияҳо меёбед.

Бо салом Лоҳутӣ

7/II-49

106

**Ба раиси колхоз Мирзо Назар
Аз Москва ба Сталинобод,
11 март 1947**

Бародари азиз Мирзо Назар, салом.

Анча вақт гузашт, аз саломатии шумоҳо беҳабар мондам. Бисёр афсӯс меҳурам дар тамоми ин муддат мумкин нашуд шумо ва ҳамаи аъзои колхозро бинам. Аз ғалабаҳои шумо дар иҷрои плони колхоз гоҳ-гоҳе дар газетаҳо меҳонам ва фаҳр мекунам. Ҳар як аз ин ғалабаҳо обрӯи То-

чикистони азизи гул-гул шукуфтаи моро баландтар бармедорад ва зиндагии худи шумохоро дар роҳи беҳбудӣ ва маданият пештар мебарад.

Хеле орзӯ дорам донам дар мактаби колхозии шумо омӯзиш чӣ тавр мегузарад, ахволи мактаб чӣ тавр аст? Доимо муҳаббати шумоҳо дар дили ман зинда аст. Зинда бошед, хушвақт бошед!

Лоҳутӣ

107

**Ба Н.С. Нерсеян
Аз Тошканд ба Панҷакент,
7 октябри 1942**

Азизам Нерсес! Хашмгин нашав, ки ба ту мактуб нанавиштам, бисёр гирифториҳо доштам. Хаёлам ин буд, ки баъд аз тамои қардани қорҳо ба Тошканд равам ва дар сари роҳ пеши ту биёям. Ин ҳам нашуд. Ҳоло дар Тошканд ҳастам, рӯзи 15 ўктябр бармегардам ба Сталинобод. Омадан ба Панҷакент мумкин намешавад, агарчи инро хеле орзӯ дорам. Медонӣ ки орзӯ ба ҷавонон айб нест. Хуб, ба хидмати падару модар саломӣ фаровон бирасон.

Рафиқаат ва духтаратро ҳам дуои салом, ин аст, ки ҳама саломат бошанд ва як рӯзе ҳама якдигарро бубинем. Хуш ва муваффақ бош.

Лоҳутӣ.

7/Х-1942

108

**Аз Москва,
6 октябри 1956**

Рафиқи мӯҳтарам Нерсес!

Пеш аз гирифтани телеграматон рафиқ Ардашер бо телефун ба ман хабарӣ хуш дод, ки Шумо дар Маскав будед ва қорҳоятон бо муваффақият анҷом гирифтанд.

Телеграматон, ки расид ман чанд рӯзе дар яйлоқ будам, вақте ба Маскав баргаштам аз рафиқ Ортошис адреси Шуморо пурсидам, ў намедонист, ночор ин номачаро ба адреси райкум мефиристам. Умедворам ба Шумо бирасад.

Ман яқин дорам, ки саҳтиҳо ва фишори зиндагӣ шуморо на ин ки нашиқастааст, балки пухтатар намуда.

Муваффақияти Шуморо аз дилу қон табрик мегӯям.

Хидмати падар ва модари қаҳрамонатон салом бирасонед.

Тандуруст бошед!

Лоҳутӣ, 6/Х-1956.

Аз Москва,
8 июл

Несеси азиз! Номаи Шуморо, ки як моҳ пеш навишта будед, ман имрӯз 8 июл хондам. Сабаб ин буд, ки беморӣ саҳт шиддат кард, ба тавре ки ҳеҷ мактубе ба ман наредоданд. Ҳоло боз ҳам аҷузаи маргро бо доси бераҳмаш фиреб додам ва озод гурехтам.

Рост аст қадре рафтори Шумо дар ҳақи ман бо он дӯстии Истонбул тафовут пайдо карда буд, лекин ман ҳеҷ вақт нисбат ба шумо иваз нашудам. Номаи Шумо маро хеле хушҳол кард. Тааҷҷуб мекунам, ки чунин рафиқи хубе мисли Ардашер будани Шуморо дар Маскав ба ман хабар надод.

Хуб, айб надорад, агар бори дигар ба Маскав биёед, хонаи моро, ки хонаи худатон аст, фаромӯш накунед. Чӣ қадар хушҳол мешудам, агар хабар меод, ки бобочон шудаед. Намедонам ҳамсари Шумо кист ва онро аз кадом дарё ба тӯр даровардаед, ба ман муфассал бинависед.

Хидмати модари мӯҳтараматон саломи бародаронаи маро бирасонед. Ба рафиқаатон аз рафиқ Бону ва бачаҳо ба Шумо салом! Аз зиндагонии худ муфассалан ба ман бинависед.

Бо саломи бародарӣ, тандуруст бошед.
Лохутӣ.

Ба Нурматов
Аз Москва ба Сталинобод,
16 сентябри 1954

Рафиқи азиз Нурматов!

Ҳати 13 августи шуморо гирифтаам. Аз меҳрубонии шумо мамнунам. Дар хусуси иродаи марҳум устод Айнӣ барои муҳаррир шудан ба китоби ман ҳаминро менависам, ки эй кош китоби ман аслан чоп нашавад, аммо фозили бузурги халқи тоҷик аз дунё чашм намерӯшид. Акнун бо шадидтарин душмани башар — марг, ки мутаассифона то ҳоло мағлубнашаванда аст, чӣ мешавад кард.

Ҳоло орзуи он марҳумро шогирдони ӯ (агар қабули заҳмат кунанд) метавонанд ба амал оранд.

Авф меҳоҳам, ки материалҳоро дер нигоҳ доштаам. Сабаби аввалаш ин аст, ки хостам бо диққат онҳоро аз назар гузаронам, то ки дар дасти шумо дастнависи беҳато бошад ва ҳолати сихҳати ман руҳсат намедихад, ки чунин корҳоро хеле зуд анҷом диҳам.

Сабаби дуввумаш ин ки ба хотири хонандагони тоҷик баъзе тағйирот (ба кадри имкон) дар забон ва истилоҳоти шеърҳои давраи охир, ки дар мавзӯҳои эронӣ навиштаам, ба амал овардаам ва барои боқӣ калимаҳое, ки тоҷикҳо кам истеъмол мекунанд, луғатча тайёр кардам.

Сабаби охири ва муҳимтарин ин буд, ки мулоҳизаи зерин дар зимни қор ба назарам расид: китоби ман, ки пас аз чандин сол дар Тоҷикистон чоп мешавад, бехтар буд ки илова бар шеърҳои нав шеърҳои асосии пештараро, ки ҳоло ҳам актуалӣ мебошанд, дар бар гирад. Дар Москва китоби нави ман ба забони русӣ аз рӯи ҳамин принцип чоп шудааст (ҳачмаш 7-8 ҳазор мисраъ). Баъзе асарҳое, ки ба ин китоби русӣ дохил шудааст, ҳанӯз як дафъа ҳам бо хати нави тоҷикӣ чоп нашудаанд (Масалан, «Коваи оҳангар» ва ғайра). Инак, ман бо ёрии р. Бону, ки хушбахтона аз ҳоли касалӣ берун омад, макети чунин китобро дуруст кардам, барои шумо мефиристам. Агар ҳоло мехоҳед фақат шеърҳои навро чоп кунед, ихтиёр ба шумост. Онҳоро ман дар мундариҷа бо аломати сурх нишон додаам. Ба ҳар ҳол ин макетро ҳам нигоҳ доред бад нест, балки онро дар навбати дуввум чоп мекунад.

Китоби маро ба ҳар ҳаҷме ҳам ки чоп кунед, орзуи ман ин аст, ки шаклаш ҳар қадар мехоҳед содда, вале нархаш арзон ва тиражаш оммавӣ бошад.

Орзуи дуввуми ман ин аст, ки барои ёрӣ ба хонандагон, махсусан ба чавонон, муқаддима ва тавзеҳоти муфассал ба китоб ҳамроҳ карда шавад. Ин корро мумкин буд, яке аз рафиқоне, ки дар эҷодиёти ман қор кардаанд, бо супориши нашриёт ба ўҳдаи худ бигирад. Барои ин рафиқ агар машварате аз ман лозим шавад, муроҷиат кунад, феврал чавоб медиҳам.

Бо салом ва эҳтиром – Лоҳутӣ
16 сентябри 1954

Шеърҳои пештара, ки ҳанӯз бо хати нави тоҷикӣ чоп нашудаанд, маҷбуран бо хати лотинӣ ба макети китоб даромадаанд, агар лозим шавад умед аст касе дар он ҷо пайдо бишавад, ки бо ҳисоби ман онҳоро бо хати нав мошинка кунад.

111

**Ба 3.Г. Османова
Аз Звенигород ба Москва,
10 августи 1956**

Дӯсти азиз ва бисёр мӯхтарам!

Номаи 23/VII-56-и Шумо чанд рӯз пеш ба ман расид. Ҳоло ман тамоман дар дача зиндагӣ мекунам. Бештари вақт саҳт бемор мешавам.

Маросилотро аз хонаи маскавӣ барои ман мефиристанд. Номаи меҳрубони Шумо барои ҳолати бемори ман доруи сихатбахш шуд. Хеле мамнунам. Ташаккур!

Фиристодани саводи мухаммас намунаи лутфи махсус ва бузургии рӯҳи Шумо мебошад.

Ҳам ман ва ҳам рафиқ Бону ҳамеша орзуманди дидори Шумо мебошем. Ҳар вақт барои Шумо имкони омадан ба дачаи мо бошад, хоҳишмандам се рӯз пештар ба духтарам Атия бо номераи зер телефон бизанед. Ў барои Шумо мошин мефиристад, ташриф биёваред. В 12211 Шуфири мо рохро балад аст.

Бону барои кори лозимӣ ба Маскав рафтааст, зуд бармегардад. Ман бо телефон ба ӯ гуфтам, ки ба Шумо мактуб менависам. Ў хоҳиш кард саломашро ба Шумо арз кунам.

Бо салом ва эҳтиром иродатманд Лоҳутӣ.

10/VIII-56

Звенигород.

112

**Ба Боқӣ Раҳимзода
Аз Москва ба Сталинобод,
3 март 1949**

Бародари азизам Боқӣ Раҳимзода!

Ду рӯз пеш хати Шуморо гирифта хондам, аз ёдовариатон бисёр хурсанд шудам. Ташаккур ба изхори муҳаббати Шумо.

Ман ҳамеша ба покии дил ва истеъдоди шоиронаи Шумо мӯътақид будаам. Ин аст, ки ҳар вақт чизе аз Шумо дар матбуот меҳонам, бар шодиям меафзояд. Он чӣ таъби лоиқи Шуморо тараққӣ дода ба такомул хоҳад расонд, ин аст, ки худписанд нестед ва барои баланд бардоштани маданияти худ мекӯшед, меомӯзед, аз пурсидан ор намекунед ва бе таъя ба ашхоси ҷудоғона пеш меравед.

Агар асарҳои худро барои ман бифиристед, бо камоли майл назариёти худамро дар ҳаққи онҳо бароятон менависам.

Аз тарафи ҳамаи оила (баҳодихандагон ба осори нафиси Шумо) ба Шумо салом ва эҳтиром!

Ба ҳама рафиқон ва дӯстон саломӣ маро тақдим кунед.

Комраво ва тандуруст бошед.

Лоҳутӣ

Боқии азиз!

Тарҷума ва асли ин шеъри шеворо, ки илова бар устодӣ, ширинсуханӣ ва маҳорати шоирона, намояндаи барҷастаи бузургии рӯҳ ва софии дили

Пушкини кабир аст, нисбат ба ҳуқуқ, ифтихорот ва сарвати милали дигар, барои Шумо мефиристам.

Бубинед бо чӣ фасоҳат, бо чӣ завқу шавқу самимият Саъдии мо ва кишвари баргузидаи вай, мардону занони он кишварро мадҳ мегӯяд. Одамҳои комил чунинанд. Бояд аз онҳо пайравӣ кард.

Лоҳутӣ

113

**Ба Ромен Роллан
Аз Москва ба Париж,
2 январи 1936**

Рафиқи азиз Ромен Роллан!

Шоири бузурги Эрон Шайхурраис рӯзе шунид, ки касе аз кӯча суруди ӯро хонда мегузарад. Аз хурсандӣ хуш аз сараш парид.

«Ман дигар аз ин дунё чизе намехоҳам ва аз марг низ боке надорам — гуфт ӯ ба дӯстонаш. — Касе, ки сухани худро аз даҳони мардум шунавад, ҳаргиз нахоҳад мурд, дар дили мардум зиндаю ҷовид хоҳад монд».

Чунин гуфт Шайхурраис пас аз он ки фақат як бор суруди худро дар кӯчаи шахраш аз даҳони касе шунид. Ту, Ромен Роллан, аз диёри мо дур зиндагӣ мекуни. Лекин мо, дӯстони ту, ҳар рӯзу ҳар соат аз он шодем, ки номи ту, сухани туро дар ҳама ҷо, аз заводу фабрикаҳои серғавғои Москва сар карда то дехоти дурдасти Помири шӯравӣ аз забони коргарону деҳқонон мешунавем.

Бинобар ин ман имрӯз на танҳо ҷашни ҳафтодсолагиат, балки ҳаёти абадии туро дар дили захматкашон, ки ту онҳоро гарму ҷӯшон ба мубориза ва ғалаба даъват менамоӣ, табрик мекунам.

Лоҳутӣ

29/1-36

Москва – Барвиха

Санаторияи Кремль

114

**Аз Москва ба Париж,
1936**

Рафиқи азиз Ромен Роллан!

Номаи Шуморо дар истироҳатгоҳи гирифтаам ва онро ҳамчун бехтарин давои шифобахш хондам.

Чаҳордаҳ сол пеш аз ин аз чанголи шоҳи Эрон халосӣ ёфтаам, аммо халқи ман то ҳол дар ин чангол ҷабру ҷафо мекашад. Бо вучуди ин дар ин ҷо касоне ҳастанд, ки табрикоти самимона ва гарму ҷӯшони Шуморо

ба онҳо метавонам бирасонам. Дар Иттиҳоди Шӯравӣ халкero ёфтам, ки ба ман ҳамзабон мебошад — ин халки тоҷик аст, инчунин бисёр халқҳои дигарро ёфтам, ки инқилоби шӯравӣ дар ҳақиқат онҳоро зинда кардааст.

Умедворам то он рӯзе зинда бимонам, ки табиқи Шуморо ба халқи Эрон, ки монанди халқҳои Иттиҳоди Шӯравӣ озоду хушбахт шавад, расонида тавонам.

А. Лоҳутӣ

115

Ба Г.С. Севуц
Аз Москва ба Ереван,
21 апрели 1955

Гарегин Севиевичи азиз!

Ман фақат дар рӯзҳои наздик аз шифохона баромадам ва сабаби ба мактуби дӯстонаи Шумо дер ҷавоб навишта нам дар ҳамин аст. Умедворам, ки узри маро бипазиред.

Ман бовар дорам, ки нашри нави китоби Шуморо хонандагони сершуморатон бо шавқу ҳаваси том қабул хоҳанд кард. Ба Шумо дар ин кори муҳим аз самими қалб бардамӣ ва кайфияти хуши эҷодӣ орзумандам.

Барои суханони самимонаатон сипосгузорам. Нияти дар китобатон аз шеърҳои ман иқтибос оварданатонро танҳо чун назари нек ва меҳрубонии як нафар нависандаи шӯравии интернационалист, дӯсти мардуми Эрон ва шеъри он қабул дорам.

Аз дилу чон тансиҳатӣ ва хушбахтии Шуморо хоҳонам.

Бародарвор дастатонро мефишорам.

21 апрели соли 1955

Маълумоти хурдакак оид ба исмаи: дар маълумотномаи нависандагон сахв шудааст, маро Абулқосим Аҳмадзода ва ё мухтасаран Қосим (Ғасем) Аҳмадзода меноманд.

Аз коргарони театри драмавии Сталинобод раф. Мительман шунда, ки театр меҳоҳад аз рӯи китоби Шумо намоишномае тайёр карда ба сахна гузорад, вале наредонад навиштани онро ба кӣ супорад.

Агар ин орзу, яъне ба забони тоҷикӣ намоиш додани «Техрон» чомаи амал мепӯшид, бисёр хушқол мешудам.

116

Ба Мирзо Турсунзода
Аз Москва ба Сталинобод, 15 май 1951

Мирзочон, салом.

Мактубатонро гирифтаам. Мамнун! Яқум ин, ки ман аз шумо нахоста будам, ки масъалаи «умумичаҳонии» рубоиро дар матбуот дохил кунед.

Фақат хошиш карда будам мунаққиди мӯҳтарамро аз он огоҳ кунед. Дуввум ин, ки муқаррар самти шогирдӣ ба худ доданатон сабаби шармандагии ин мӯйсафед мешавад. Ин қадар ҳам хоксорӣ ба шумо намеzeбад. Шумо шогирди халқ, шогирди партияи Ленин-Сталин, монанди ҳамаи мо шогирди Сталини кабир ҳастед.

Масъалаи саввум ин аст, ки ман дар солҳои охир чанд асаре навиштаам, тарҷумай онҳо дар китобе, ки нашриёти «Нависандагони советӣ» чоп карда истодааст, қабул шуданд. Ман яке аз онҳоро, ки тарҷумааш ҳамин рӯзҳо дар «Дружба народов» чоп шуда баромад, барои шумо мефиристам. Агар ба таври принцип муҳолиф нестед ва онро рад намекунад, боқиро ҳам чоп карда дар машинка мефиристам. Балки дар журнал ё рӯзномаҳо онҳоро чоп кунед.

Ба рафиқони ҳамқалам, ба келин ва навобаҳои ҳақиқатан азизам салом бирасонед.

Тандуруст бошед! Лоҳутӣ.

117

**Аз Москва ба Сталинобод,
14 январӣ соли 1955**

Мирзочон салом!

Баъд аз съезд шумо хеле зуд рафтеду ман натавонистам шеъреро, ки ваъда дода будам, ба шумо расонам. Инак, инҳоро барои Шумо мефиристонам: се рубой, се ғазал, панҷ китъа ва як достони хурд.

Хошиши ман аз шумо ин аст, ки агар мумкин шавад, онҳоро дар маҷалла чоп кунед ва як нусха ба рафиқ Нурматуф бидиҳед, ки агар китоби маро чоп мекунад, онҳоро ба он илова кунад. Калимаҳоеро, ки ба истилоҳи тоҷикӣ муҳолифанд ё худатон иваз кунед ё ин заҳматро ба яке аз рафиқони дигар ҳавола кунед, дар сурате, ки онҳоро барои чоп қардан дар маҷалла лоик бидонед.

Боз як хошиш! Ин ҷо матбуоти худӣ Маскавро обуна шудан мумкин аст, матбуоти дигарро бояд дар ҳамон шаҳре, ки чоп мешаванд, обуна шуд. Ба ин сабаб аз шумо хошиш дорам ба котибаи худ бифармоед рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» ва «Коммунисти Тоҷикистон»-ро, маҷаллаи «Шарқи сурх»-ро барои ман яксола обуна шавад. Агар рафиқ Ниёзӣ шеърҳоеро, ки мефиристам чоп кунад, аз гонорари онҳо пули рӯзномаҳо ва журналро бидиҳед. Агар не котибаи шумо ба ман бинависад, ки пули онҳоро ба номи ӯ бифиристам.

Мебинед ошногӣ бо ман ҷӣ дарди сарҳое дорад! Хуб, Мирзочон, больше не буду!... Ба рафиқон ва дӯстон саломӣ маро бирасонед. Фарзан-

дони азизатон ва азизамонро бо модари мӯҳтарамашон саломи фаровон мерасонам.

Бо саломи рафикана Лохутӣ.

118

**Ба Алӣ Туқумбоев
Аз Москва ба Фрунзе,
1955**

Дар рӯзи сисолагии фаёолияти эҷодиат туро аз дилу чон табрик меғӯям. Истеъдоди фавкуллодаат на танҳо дар дили халки қирғиз, балки дар дили тамоми халқҳои Иттиҳоди Шӯравӣ тухми муҳаббат коштааст. Ба ту, асосгузори адабиёти шӯравии қирғиз умри дароз, тани солим ва комёбиҳои эҷодӣ орзу мекунам. Бародар, дӯст ва ҳамкори азизамро ғоибона оғӯш карда мебӯсам.

1955

Лохутии ту

119

**Ба Ҷ. Шанбезода
Аз Москва ба Хоруг,
11 январи 1945**

Бародари азизам Шанбезода!

Нома ва шеъри Шуморо гирифтаам. Хеле аз ёдоварии шумо хурсанд шудам. Миннатдор! Дар бораи тазмини шумо фикри ман ин аст: Иловаи банди яқум чунон бо асл мувофиқа дорад, ки гӯӣ асар аз гӯяндаи воҳид аст. Агар асли ғазал аз банди набудӣ, иловаи шуморо хеле-хеле мадҳ мекардам. Офарин. Фақат ба воситаи такрор шудани қофияи «об» маслиҳат медиҳам, ба ҷои «гашт об», «шуд маҷоб» қабул кунед, агарчи «гашт об» равонтар аст.

Банди дуҷум: «Шаробу ҷом бар каф...» шаробро бар каф гирифтаам машғал аст, аммо ҷоми шаробро бар каф гирифтаам дуруст аст.

Мисраи саввуми ин банд: «Парешон ҳар тараф гаштем чун зулфи парешонат» ба мисраи асл «Туро дидам шудам...» мувофиқ нест. Он ҷо ҷамъ, ин ҷо муфрад. Мазмуни мисраи дуҷум такрори мазмуни мисраи саввум аст. Пас ба фикри ман, агар каме ба тағйири ҷойи мисраёҳо ва яқду калимаро қабул кунед, ин банд чунин мешавад:

Ба каф ҷоми шаробу шоди ёди лаъли хандонат,
Парешон ҳар тараф гаштам чу гесӯи парешонат,
Ба уммеде, ки бинам рӯи чун хуршеди тобонат,
Туро дидам...

Банди саввум: «Ба лаълат гӯ...» Аз «лаъл» шумо табиист, ки «лаб»-ро дар назар доред. Худи лаб олати гуфтан аст. Пас бо кадом васила ва олат ёр ба лаб бигӯяд?

Мисраи дуум: «Дихад бўсаю...» қадре сабук ва кӯҳна аст, ки дар газали чиддӣ сабуқӣ мекунад. Ин тавр баёнҳо барои як таронаи шӯҳӣ бошад, дуруст аст, аммо ин ғазал ва тазминаш лирикаӣ покиза ва агар меҳохед баёни ишқи муқаддас аст. Ман намегӯям дар ишқи муқаддас бўсидан ҳаром аст. Аммо шакли гуфтани он дар шеър берун аз қоидаи матонат аст.

Банди ҷаҳорум: ду мисраи аввал хеле дилчаспанд. Дар мисраи саввум «агарчанде ки» адабӣ нест, «агарчи», «гарчи» ва ё «ҳар чанд» бояд гуфт. Мазмунаш бошад қадре худписандона аст. Агар мегуфтед, масалан: «Агарчи дӯстонам дар суҳан хонанд мумтозам» ё ин ки «Ба васфат гарчи меҳонанд мардум нуктапардозам» ва ё чизе ба ин мазмун менавиштед, беҳтар буд...

Агар фикри худамро ошкоро баён кардам, сабабаш ахлоқи шахсӣ ва итминон ба рӯи ростдӯстии шумо буд. Агар фикрам(ро) қабул накунед, заррае ранчише пайдо нахоҳад шуд. Агар хатамро натавонед бихонед, бинависед, худам омада бароятон бихонам.

...Ба дӯстону рафиқони бадахшонӣ иродати дурахшон тақдим мекунам.

Дастӣ Шуморо мефишорам.
Лоҳутӣ, 11/1-45

120

Ба Шомуҳаммадов!
Аз Москва ба Тошканд,
июни 1955

Рафиқи азиз Шомуҳаммадуф!

Номаи бистудуввуми моҳи май навиштаи шуморо гирифтаам. Дар ин нома шумо аз ман хоҳиш кардаед ақидаи худамро ба таври мухтасар дар хусуси ҳаллоқияти адабии устод Эҳсони Табарӣ барои шумо бинависам.

Аз он ҷо ки мутаассифона, ҳеч иртиботе бо доираи адабии Эрон надошта ва надорам, иттилооти ман роҷеъ ба ҳаллоқияти адабии ин шахси шариф бисёр маҳдуд аст. Гоҳе чанд мисрае аз даҳони мусофирони эронӣ, ки аз роҳи Маскав ба Аврупо мерафтанд, ба гӯшам мерасид. Дар моҳи сентобири 1952, ки он фозили гиромӣ барои иштирок дар Конгураи ҳизби коммунистии СССР ба Маскав омада буд, хушбахтии зиёрати ӯ барои ман даст дод. Ашъори баланди ӯро аз забони худаш шунидам ва

дар назм ёро устои бузурге шинохтам. Шунидани насри ӯ низ дар гӯшам аз забони ӯ лаззати шеърӣ мавзун ва равон меод.

Имрӯз дар байни сипоҳи соҳибони қалам, ки дар Эрон инони саманди суханро аз мунчалоби ҳарзадароӣ, сафсата ва ҳазлу хандаи ахлоқӣ ба сӯи ҷодаи васеи мазоӣ нисонӣ печонидаанд, ӯ — Эҳсони Табарӣ сипаҳбуд аст. Мазмуни нав, шакли нав, тарзи баёни нав — аслиҳаи тавоноӣ ин сипаҳбуди сухан аст.

Бадбахтона, акнун ҳеч як аз осори гаронбаҳои ӯ дар дастраси ман нест, ки ба таври конкрет аз онҳо баҳс кунам, умед аст, ки рӯзе ба ин саодат бирасам.

Ман мефаҳмам, ки дарёро бо баёни ин ки «вусъаташ карона надорад ва умқаш ба охир намерасад, наҳангонаш дар диловарӣ аҷибанд ва амвоҷи зебоаш дилфиреб...» ҳештанро нодон муаррифӣ кардан аст. Ба ин сабаб ба надоштани аллибӣ ва лавозимоти ғаввосӣ ғӯта хӯрдан ба қаъри дарё(ро) пурхатар ва бесамар медонам.

Барои Эҳсони Табарӣ аз самими қалб умри бисёр ва эҷоди осори бешумор орзу дорам. Орзуи халқи Эрон ҳам ҳамин аст.

Абулқосим Лоҳутӣ.

Маскав, июни 1955

121

**Ба Ш. Ҳусейнзода
Аз Москва ба Сталинобод,
11 июни 1949**

Мӯҳтарам ва азиз Шарифҷон Ҳусейнзода!

Дар мактубе, ки ба рафиқ Бону навиштаед, таклиф кардаед, ки ман машваратчи тарҷумаи Фирдавсӣ ба забони русӣ бошам. Аз ин тавачҷӯҳи Шумо хеле мамнунам. Ин ифтихори бузургест, ки одам битавонад ба нашр ва тасвияи чунин осори бузург аз чунин шоири кабире ба қадри қувва хидмат кунад.

Дар ин мактуб мехоҳам ҳақиқати масъаларо содиқона ба Шумо арз кунам. Ман забони русиро ба он дараҷа, ки нукоти муҳим, ишорат ва киноёт ва мухтасоти дигар забони классикҳои форс-тоҷикро ба мутарҷими рус бо забони русӣ ҳолӣ кунам, намедонам.

Метавонам бо забони ҳуди асли асар ба мутарҷиме, ки қадре ҳам бошад, забонро донад, нуктаҳоеро, ки барои вай номафҳум аст, бифаҳмонам (охир, ин осор ҳазор сол умр дорад ва мумкин аст, ки мутарҷими ин замон бо донишмандони забон баъзе иштибоҳот кунад, ки қимати асар ё забони ғӯянदारо зарар расонад). Бинобар сабаби арзшуда ман ба ҳар кас,

ки бошад ва бихоҳад машваратҳои маро ба забони тоҷикӣ бишнавад, тақроран арз мекунам: ҳар кас ки бошад тайёрам машваратҳои худро бигӯям. Агар ин шакли истифода аз маълумоти нолоиқи ман барои ин хидмати бузург давлати Тоҷикистон қаноатбахш бошад, онро бо мақоваланомаи расмӣ аз тарафи институт бипазирад. Аз дилу ҷон миннатдори меҳрубонии Шумо ҳастам.

Дӯстдоратон Лоҳутӣ
Маскав, 11 моҳи июни 1949

122

**Ба Раҳим Чалил
(1933)**

Рафиқи мӯхтарам Р. Чалил.

Ҳамин рӯз як ғазал барои шумо фиристодам, ки бо ҳавои «Шудам бар сурате ошиқ» хонда мешавад.

Ман номи онро «Ханчари ГПУ» гуфта будам. Аммо аз Шумо хоҳишмандам, ки ба ивази «Ханчари ГПУ» «Ханчари заҳмат» бинависед.

Ба духтари азизам ва ҳама рафиқон салом бирасонед.
Лоҳутӣ

123

**Аз Москва ба Ленинобод,
15 сентябри 1937**

Рафиқи азиз Р. Чалил!

Ду се рӯз аст, ки қадре сиҳат шуда ба Маскав омадам. Имрӯз субҳ дар газетаи «Правда» хондам, ки духтарони комбинати абрешими Ленинобод, ҳамон духтарони озоду шодеро, ки дида будам – боз ҳам бо фаранҷӣ мегарданд. Хеле мутаассир шудам. Ҳамин тавр духтарони тоҷик мехоҳанд ба духтарони Шарқи мутамаддин роҳбарӣ кунанд? Афсӯс!...

Умед аст, ки ҳам занон ва мардоне, ки ба занон зулм мекунанд (номардон), хатои худро фаҳмида ин шармандагиро ҷуброн кунанд. Ман дар таъсири хондани ин хабар чаҳор рӯбӣ бадоҳатан навиштам. Таассуф, ки ин рӯбӣҳо дар идораи нависандаҳо ва дар ҳолати машғулияти кор ва гуфтугӯ бо нависандаҳо навиштам, ки фурсат ва имконият надоданд, бештар нависам.

Хоҳишмандам ин рӯбӣҳо дар рӯзномаатон айнан дарҷ кунед.
Ба ҳамаи рафиқон, ба ҳамаи хонавода салом расонед.

124

Аз Москва ба Ленинобод,
1 октябри 1937

Рафиқи мӯҳтарам Раҳим Ҷалил!

Масъалаи ба парда даровардани занон ва духтарони озоди Тоҷикистон беандоза маро мутаассир кардааст. Метавон гуфт, ки бо муваффақшудан бар ин ҳаёт – ба фаранҷӣ андохтани занон ходимони фашизм ними вазифаи ҷосусии худро анҷом додаанд. Охир зан ними бадани ҷомеа мебошад. Маълум мешавад, ки фурушандаҳои ватани сусиёлисти бо ин кор хостаанд, ки ними ҷомеаи моро аз қор биандозанд.

Намедонам коммунистҳо, комсомулҳо ва колхозчиҳои болшевик ҷаро ба муборизаи ҷиддӣ наредароянд. Магар намебинанд, ки душман аз ин роҳ ҳам бар зидди мо мубориза мекунад?

Ростӣ хеле мутаассир шудам. Хуб, хоҳишмандам ин рубоихоро ҷоп кунед.

Бубахшед, ки бо ачала ва асабонигарӣ менависам.

Бо саломии коммунистӣ Лоҳутӣ.

125

Аз Тошқанд ба Ленинобод,
8 июни 1941

Рафиқи азизам Раҳим Ҷалил!

Чанде пеш як шеър фиристода зимнан хоҳиш карда будам, ки ба адреси ман газета фиристонед. То кунун хабаре аз рӯзномаи шумо нашуд. Боз ҳам (хоҳиши) худро такрор мекунам, ки як рақам рӯзномаатонро барои ман фиристонед, адрес ин аст:

Ташкент, 3-ая Украинская, 26, Лахути.

Акнун ду шеър фиристодам, агар лоиқ донед, дарҷ кунед. Ба рафиқ муҳаррири масъул ва ҳама бародарон салом бирасонед. Гулҷаро саломии падарона бирасонед.

Салом ва муваффақ бошед!

Лоҳутӣ 8/VI-41

126

Аз Москва ба Ленинобод,
2 феввали 1948

Раҳими азизам, ду рӯз аст, ки руҳсат додаанд ба кӯча бароям... «Парии бахт»-ро аз нав қор карда баромадам. То мисраи «Гашт пур он ба ғаллаи «қаҳҳор» ҳамон тавр мондааст ва дар пеши шумо ҳаст, ҳатто қадре аз он ҷоп шуда буд, ки лутф карда онро бароям фиристодед. Пас ман аз

фасли дуввум сар карда ба тадрич бароятон мефиристам. Иҷолатан аз саҳифаи 6 то 25-ро тавассути рафиқ Пӯлотуф мефиристам, хоҳишмандам, ки ба ман бинависед, чоп хоҳед кард ё на? Сабаби ин пурсиш он аст, ки аз вақте ки қисмате аз фасли аввалро дар «Стахановӣ» чоп кардед, то кунун давомашро надидам ва аз шумо хате ҳам нагирифтам.

Р. Бону камакак аз беморӣ ва бемордорӣ ба худ омадааст ва ба тарҷумаи осори шумо сар кард.

Аз тарафи ҳамаи мо ба ҳамаи шумо саломӣ бародарона ва ҳолисона! Духтари азизам ва падари мӯҳтарамашро махсусан саломӣ падарона ва бародарона бирасонед. Ба ҳамаи рафиқони редакция ва дигарон саломӣ фаровон. Бародарат Лоҳутӣ. Ба рафиқ Мирмуллоев ва Бобокалонуф махсус салом бирасонед.

127

**Аз Москва ба Ленинобод,
6 февралӣ 1948**

Азизам Раҳим!

Тарҷумаи «Ленинободам» ном шеърӣ шуморо Бону тамома кард. Инсоф бояд дод, ки хуб тарҷума кардааст. Онро ба мобайни хат барои шумо мефиристам. Тарҷумаи насрро ду-се маротиба сар кард, вале азбаски мутахассиси наср нест, натавонист онро ба таври лоиқ тарҷума кунад. Ба ҳудаш маъқул нашуд ва намехоҳад сифати асари шуморо аз тарҷума паст кунад, ҳар шеъреро, ки фиристед, тарҷума хоҳад кард, аммо наср барои ӯ мушкил аст. Бо вучуди ин агар исрор дошта бошед, боз ҳам кӯшиш хоҳад кард тарҷума кунад.

Имрӯз «Ленинободам»-ро ба «Дружба народова» медиҳам ва то метавонам мекӯшам, ки чопаш кунанд. Натиҷаро ба шумо менависам, албатта, дар он ҷо ҳам онро чоп кунонед.

Хоҳиши ман аз шумо ин аст, ки дар хусуси «Парии бахт» ба ман ошкор бинависед, ки чоп мешавад ё на? Мумкин аст, ки масъалан «қоғаз намерасад» ё «ба воситаи ахбор ва материалҳои зиёд дар газета ҷой нест» ва аз ин қабил сабабҳо бошад, шумо шарм накунед, ошкоро бинависед, ман албатта, мефаҳмам, ки сабаб тамоман қонунист ва ранҷиш нахоҳам дошт. Муқаддимаи шуморо ҳам мунтазирам (агар Тоҷигиз аслан ҳуди асар ё муқаддима нависро рад накарда бошад) ба ман, ки то кунун ҷавобе нанавиштаанд. Мумкин аст, ки дар онҳо ҳам қоғаз камӣ карда бошад.

Ба ҳамаи рафиқони Ленинобод салом бирасонед. Аз ҳамаи аъзоёни оилаи ман саломӣ бародарона ва хоҳарона ба ҳамаи аъзоёни оилаи худ бирасонед. Агар хат ба ман бинависед, хоҳишмандам ном ва фамилия

раиси колхузи ба номи Лохутӣ райони Конибодом ва адреси ӯро ба ман бинависед.

Бо саломи бародарона Лохутӣ.
Маскав, 6/II-48.

128

**Аз Маскав ба Ленинобод,
23 апрели 1948**

Азизам Раҳим, салом!

Ду рӯз аст аз санаторӣ ба хона баргаштам, ба хотири хизмат ба театри Тоҷикистон илтимосҳои р. Неъматуллоевро (ор нест) қабул карда давоми муолиҷаро тамом нанамуда ба хона омадам, ки тарҷумаи «Ром шудани зани саркаш» ном асари Шекспирро барои театр тайёр кунам.

Охирин варианти «Парии бахт»-ро кайҳо шуд фиристодем, лекин панҷ рақами рӯзнома, ки аз «Парии бахт» чизе дар он дарҷ шавад, ҳеч нагирифтаем. Ба ҷуз дафъа, ки нима аз муқаддима дар он ҷоп шуда буд. Навишта будед, ки 8-уми ҳамин моҳ қадре саҳифа мефиристед, бисёр миннатдорам, лекин онро ҳам ханӯз нагирифтаам.

Рӯзи 8 моҳи май ба тарафи Тошканд ҳаракат мекунам, умед аст, ки байни иштироккунандагон дар юбилеи Навоӣ шуморо бубинам. Аз фиристодани справка хеле мамнунам. Дар Тошканд бо шумо машварат мекунем, кадом аз осори шуморо дар Маскав тарҷума кунонам.

Ба рафиқони мӯҳтарам Ҳочӣ Содик, Мирмуллоев, ҳазрати Баҳлулзода, ба рафиқони редакция ва дигарон салом бирасонед.

Нури чашмам духтари азизам Розия ва наваю наводаи ширинам салом бирасонед.

Дӯстатон Лохутӣ. Маскав, 23/IV-48

Аз Бонуям ва бачаҳоям ба ҳамаи шумо салом ва арзи эҳтиром!

129

**Аз Москва ба Ленинобод,
17 июли 1948**

Раҳими азизам!

Аз тамоми дилу ҷон шуморо ба гирифтани нишони заҳмат табрик мекунам. Бовар кунед, ки барои тамоми аъзои хонаводаи ман орден гирифтани иди бузурге шуд, ҳазорон бор табрик кунам боз ҳам кам аст.

Ҳоло ман дар Боравихо сонотурии Кремль муолиҷа карда истодаам (аз ҳамон касал дар Сталинобод ханӯз сиҳат нашудаам). Имрӯз Бону барои ман мазмуни хати шуморо бо телефон хикоят кард. Аз мактуб навиштанатон бисёр мамнунам. Ҳамроҳи Бону қарор кардем, ки охишта-

охиста аз шеърҳои шумо як китобча бо тарҷумаи русӣ хозир кунад. Шеърҳои «Ленинободам»-ро ба «Дружба народів» додам ва аз онҳо қавл гирифтаам, ки дар нумраи 3 журналашон онро чоп кунанд, ҳама онро меписанданд.

Дар ин муддат, ки бемор хобида будам, дар «Парии бахт» боз ҳам қор кардам. Охири нусхари Бону барои шумо мефиристад. Ба духтари чун чон азизам ва фарзандони ширини ширинатон саломҳои падарона ва бобой мефиристам.

Хошишмандам ба Мирмуллоев саломҳои махсус бирасонед.

Аз тағи дил шуморо мебӯсам ва тандурустии ҳамаатонро орзумандам. Ба ҳамаи рафиқони редаксия ва дигарон саломҳои гарм ва табрикҳои самимона.

Аз берангии мураккаб узр мецохам. Мураккаби бемористон аз ин рангинтар намешавад. Хайр, муваффақ бошед. Лоҳутӣ.

17/VII-48.

Боровихо.

130

Аз Москва ба Ленинобод,
(1948)

Азизам Раҳим!

Хати шумо ва аксхоро гирифтаам, бисёр миннатдорам. Як-ду рӯз аст сикҳатиям камтар дуруст шуда истодааст. Аз рӯзҳои беморӣ истифода карда дар «Парии бахт» боз ҳам қор кардам, ба зудӣ як нусхаи онро бароятон мефиристам. Иҷолатан сахнаи «Тӯхтасун»-ро ки тамоман аз нав навиштам ва охирисуханро ҳам иваз кардам, бароятон бо ин хат мефиристам. Чоп кардани асарҳои тоҷикӣ барои ман хеле душвор аст, мошинка надорам, онҳоро бо мошинкаи русӣ чоп мекунам, ҳарфҳо ва аломатҳои тоҷикӣ ё бо даст илова мекунам ва ё дар ҳуди мошинка бо азоби зиёд як навъ дуруст мекунам.

Сабаб ин аст ки натавонистам ҳамаро якбора бифиристам. Асарҳои шуморо Бону, албатта, тарҷума мекунад. Ҳоло ӯ ҳам давраи гриппро гузаронидааст. Як ду рақам газетая «Ҳақиқати Ленинобод»-ро гирифтаам. Раҳмат! Дар якешон қадре аз шурӯи «Парии бахт» чоп шудааст ва як шеърҳои хуби рафиқ Шукӯҳӣ. Дар хусуси ин шеър ба ҳудаш навиштам. Ҳанӯз аз азобҳои, ки дар Ленинобод ба худ ва оилаатон додам, ҳам шарманда ва ҳам шукргузорам. Албатта бе он тавачҷӯҳ ва меҳрубонии фарзандонаи шумо ва духтари азизам Розияхон аз ҷанги беморӣ ба он сахтӣ ҳалос намешудам. Ҳанӯз аз Сталинобод пул нагирифтаам. Агар силаи шеърҳо, яъне «Парии бахт» ба ман бирасад, ёрдами қалон аст. Ба ҳамаи рафиқон салом бирасонед. Хеле хушқолам, ки ин аксро фириристодед. Ман дар

миёни аъзоҳои хонаводаи шумо худро бо хурсандии тамом мебинам. Хуб ёдгорест. Бачаҳоро салом бирасонед. Бо Рустам боз ҳам як рӯз гӯштин мегирем. Ҳоло дар Маскав қувват чамъ карда истодаам, агар авқот кам хӯрда, ӯро зер хоҳам кард. Аз пеш инро хабар медиҳам, ки фиреб нашавад. Ҳа! Бигзор бидонад. Ба духтарам аз тарафи ман ва ҳамаи оилаам салом бирасонед.

Бо саломии бародарӣ Лоҳутӣ.

131

**Аз Москва ба Ленинобод,
4 августи 1949**

Раҳими азизам. Рӯзи 2 моҳи август аз Рига баргаштем. Дар он ҷо як чароғовеза дидам. Ба ёди утоқи шумо афтодам ва онро харида тавассути Гувортин ном як ошноям барои шумо фиристодам. Умед аст, ки онро мегиред ва сақфи зебои утокро равшан мекунад. Бубахшед, бародарҷон бехтарашро фиристодан барои ман мумкин набуд. Хеле шарманда шудам.

Ба тамоми аҳли хона ва дӯстон салом бирасонед. Аз фиристодани гонорар бисёр мамнунам.

Кошки худи асарро дар рӯзномаатон медидам. Хеле хоҳиш дорам масъалаи муқаддимаи «Парии бахт»-ро ба ман бинависед, чӣ шуд? Навиштед ё на? Агар навишта фиристодаед, қабул карданд ё на? Ман ҳеҷ хабар надорам.

Бо саломии бародарӣ Лоҳутӣ.

133

**Ба адиби хинд
Аз Москва
28 май 1953**

Дӯсти азиз!

Азбаски солҳои охир на дар Тоҷикистон, балки дар Москва зиндагӣ мекунам, (инро саломатиам тақозо дорад), мактуби шуморо мутаассифона, дер гирифтам. Бинобар ин умедворам, ки барои дер посух гардониданам маро маъзур доред. Мактуби Шумо дар дили ман эҳсоси гармеро падида овард. Барои он, инчунин барои тӯхфаи бародаронаатон аз самими дил ташаккур мегӯям.

Ҳоло бо ёрии рафиқоне, ки забони шуморо медонанд, бо китоби «Вақте ки занҷирҳо гусаста мешаванд» шиносӣ пайдо карда истодаам, баъд албатта, ақидаи худро роҷеъ ба ин китоб менависам, хоҳиши шуморо иҷро мекунам. Умедворам, ки хоҳиши худамро низ иҷро кунам, яъне бо

роҳи тарҷума ба забони модарии ман хонандагони бештареро шинос на-
моям.

Дар саҳифаҳои китоб бисёр калимаҳои шинос ба назар мерасанд. Дар як ҳуди муқоваи он дар зери сурати Шумо аз исматон ва сарлавҳаи он чи қадар чунин калимаҳоро пайдо кардам. Масалан калимаи «адиб» ва ғайраҳо. Вале аз калимаҳо дида дили моро дигар забони умумӣ — забони ҳис ва ғояҳо бештар ба ҳам қариб гардондааст. Моро муҳаббат ба мар-
думи заҳматкаш ва кинаю нафрат нисбат ба душманони он муттаҳид ме-
намояд.

Ранҷу алами ватани Шумо дар дили одамони шӯравӣ ҳамдардии амике бедор мекунад, шавқу ҳаваси онҳо нисбат ба тақдири он хеле зиёд аст. Ман борҳо мушоҳида кардаам, ки одамони тасодуфан рӯбарӯ омада, заҳматкашони қаторӣ дар дасти ман китоби Палъм Датта «Ҳиндустони имрӯз»-ро дида бо шавқу ҳавас ба он нигоҳ мекарданд ва мепурсиданд, ки аз кучо чунин китобро ба даст оварда хондан мумкин аст.

Мо нисбат ба маданияти қадимии Шумо эҳтироми зиёде дорем. Шабе, ки ба ман хушбахтиге даст доду дар Москва баромади намояндагони санъ-
ати миллии ба худ хоси Шуморо тамошо кардам, чун яке аз дурахшонтарин хотираҳои ҳаёти ман нақш бастааст.

Шумо ва рафикони Шумо дар шароити душвор, чунон ки навиштаед, ҷонфидоёна меҳнат карда кори бузурги Ҷонданокеро ба иҷро расонида истодаед. Шумо суботкорона, монда нашуда шуури паҳлавони занҷирбанд — халқи чаҳорсад миллионаи хиндро бедор карда истодаед. Рӯзе, ки ин халқ занҷирҳои худро саросар пора мекунад, барои тамоми инсоният рӯзи шодии бузург хоҳад шуд.

Дар китоби «Мунтахабот»-и ман ки ба Шумо дӯстона мефиристам, шеър мавҷуд аст, ки соли 1923 навишта шуда, ҳусни таваҷҷӯҳи маро ба мамлақати Шумо ва заҳматкашони ҷафодидаи он ифода мекунад. Дар китобе, ки ҳоло ба нашр таҳия карда истодаам, ду шеър дохил мешаванд, ки ба муборизаи имрӯзаи халқи бедоршудаи Шумо бахшида шудааст.

Маро истеъдоди серқирраи Шумо, ки ҳам дар назм, ҳам дар наср ва ҳам дар драматургия зухур кардааст, ба вачд меорад. Оё Шумо имконият доред, ки пьесаҳоятонро дар ягон ҷое ба сахна гузоред? Донистани ин маро бисёр хушҳол мекард.

Ман асосан шоирам, вале Театри давлатии опера ва балети Тоҷик-
кистон аз рӯи либреттои ман операеро ба сахна гузошт. Шояд донистани ин ба Шумо мароқовар бошад, дар ҷумҳурияте, ки 30 сол муқаддам аз ин мардумаш саросар бесавод буд, ҳоло дар баробари пьесаҳои нависандагони тоҷик, тарҷумаҳои чунин дурдонаҳои драматургияи рус чун «Ревизор»-и Гоголро тамошо мекунад. Театри драмавии тоҷикӣ

фочиаҳои Шекспирро (дар тарҷумаи ман ва С. Бону) ба сахна мегузорад. Мо аввалин чунин тарҷумаи худро («Отелло»-ро) дар наср анҷом додем, зеро дар адабиёти мо шакли шеърӣ мувофиқ ханӯз қор қарда нашуда буд, вале баъдтар барои тарҷумаи «Ромео ва Чульетта» ва «Шоҳ Лир» воситаҳои пайдо кардем, ки Шекспирро ба забони шеър ифода қарда тавонад.

Ман он душвориҳои, ки ба Шумо паси сар қардан лозим меояд, хуб мефаҳмам, зеро нисфи аввали умри худро (Шумо инро метавонед аз тарҷумаи ҳоли ман доништа гиред) дар шароити ба зиндагии шумо монанд, дар зери қабру зулми қувваҳои сиёҳ, ки имрӯз ватани Шуморо ба ғайб овардааст, гузаронидаам. Ба шумо, бародари азиз, дар ин қори бошараф аз дилу қон қомебиҳо хоҳонам.

Барои ақлу дили ҳамдиёронатон муборизаро давом диҳед, ба селоби адабиёти бесаликаи америкӣ асарҳои поку аз рӯи вичдон эҷодшудаи худро муқобил гузоред, ба бародаронатон роҳи ғалабаро нишон диҳед. Бовар кунед, ки халқи аз занҷири асорат раҳӣ ёфта қорномаи беғарозонаи Шуморо фаромӯш нахоҳад қард. Шумо қавонед ва ман хоҳони онам ва умедворам, ки қисми зиёди умри Шумо дар Ҳиндустони озод ва ягона, дар Ҳиндустоне, ки хушбахтии худро бо дастони худ бунёд хоҳад қард, хоҳад гузашт.

Дастатонро саҳт мефишорам. Агар роҷеъ ба қору бори Шумо ва дӯстонатон бештар маълумот медоштам ва ё аз асарҳоятон боз қизеро ба даст меовардам, хеле хушқол мешудам.

ТАВЗЕҲОТ

1. Аввалин бор дар китоби «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ» дар шакли мухтасар чоп шудааст.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18

Ду ариза — ин чо муаллиф мактубро дар назар дорад. Саидризо Ализода (1886-1937) — инқилобчӣ, маорифпарвар, рӯзноманигор ва олими тоҷик; Имомуф — Чинор Имомов, яке аз кормандони масъули ҷумҳурият дар он солҳо, Ҷабборӣ — Шароф Ҷабборӣ, муовини мудир онвақтаи Нашриёти давлатии Тоҷикистон. «Кремль» — достони Абулқосим Лоҳутӣ, ки аввалин бор соли 1923 дар Москва ва соли 1927 дубора дар Душанбе чоп шудааст. Ин чо нашри дуюм дар назар аст. Ҳасанзода — Чингиз Ҳасанзода (1900 – 13 июли 1938) – аз муҳоҷирони эронӣ, корманди рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» дар он солҳо. Қиблагӯҳӣ Махсум — шояд Олимхон Махсуми Хучандӣ, шарикдарси мадрасагии устод Айнӣ бошад. Холидаҷон (1923-1986) — духтари Садриддин Айнӣ, адабиётшинос.

2. Аввалин бор дар китоби «Мукотибаи Садриддин ва Абулқосим Лоҳутӣ» чоп шудааст.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Муҳиддинов Абдулқодир (ваф. 1934) — яке аз ходимони барҷастаи давлатии Тоҷикистон дар он солҳо, раиси Кумитаи Инқилобии Марказии ҷумҳурии Бухоро:

Мунзим — Мирзо Абдулвоҳид (1877-1934) шоири шӯравии тоҷик, дӯсти Садриддин Айнӣ.

3. Сарчашмаҳои матн: Архив, ф. 18; «Куллият», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, ф. 18.

Бертельс — Евгений Эдуардович (1890-1957), шарқшиноси машҳури рус, узви вобастаи АУ СССР, узви фахрии АУ Тоҷикистон, ходими хизматнишондодаи илми РСС Тоҷикистон. «Намунаи адабиёти тоҷик» — асари Садриддин Айнӣ, ки соли 1926 бо сарсухани Абулқосим Лоҳутӣ дар Москва чоп шудааст. Худашон ҳоло як китоб роҷеъ ба адабиёти Эрон менависанд — ин китоб «Очерки истории персидской литературы» ном дорад, ки соли 1928 чоп шуда буд.

Ака Ҳасан — Ҳасан Ирфон (1990-1973), нависанда ва тарҷумони тоҷик.

Як ғазал — ғазал дар «Овози тоҷик», ки дар зери он «Пешкаш ба чаноби Мовандӣ» навишта шуда бошад, пайдо нашуд. «Адабиёти сурх» — маҷмӯаи шеърҳои Абулқосим Лоҳутӣ, ки соли 1927 дуввум бор нашр шуда буд. «Кремль» — маҷмӯаи «Кремль» ва рубоӣёт» дар назар аст, ки соли 1927 нашр шуда буд. Камолҷон — Камол Айни, писари Садриддин Айни, адабиётшинос.

4. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Чанд дастовез роҷеъ ба ҳамон китоб — муаллиф шояд тақризи доир ба «Намунаи адабиёти тоҷик»-и устод Айниро дар назар дорад, ки дар матбуоти Эрон чоп шудааст. Нашриёт — Нашриёти Марказии халқҳои СССР, ки «Намунаи адабиёти тоҷик» дар он ҷо чоп шудааст. Зехнӣ — Туракул Нарзиқулов Зехнӣ (1891-1983), шоир ва олими тоҷик.

5. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; Куллиёт, ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Аммо чӣ чора, ки беморӣ (дар натиҷаи хиёнат ва ҷинояти корҳои ҷоплусонаи душманони дӯстнамо) кори худро карда... — Рӯзномаи «Тоҷикистони сурх», 1932, №23, 8 октябр қарори зерини комиссияи назоратии байналмилалиро доир ба Лоҳутӣ аз рӯзномаи «Правда» гирифта чоп кардааст:

«1. Айбҳое, ки аз тарафи баъзе гӯяндагони эронӣ ба муқобили рафиқ Лоҳутӣ дар бораи гузаштаи ӯ то ба фиркаи коммунистӣ дохил шудани рафиқ Лоҳутӣ ба амал омада буд, беасос ҳисоб карда шавад.

2. Ҳеҷ навъ гунаҳгории рафиқ Лоҳутӣ чун коммунист дар вақти ба фирка гузаштан дар кумитаи контролии байналмилалӣ исбот карда нашудааст.

3. Ба рафиқони эронӣ таклиф карда шавад, ки минбаъд дар бораи рафиқ Лоҳутӣ паҳн кардани гуфтугӯҳои беасос ва ҳучум карданро бас кунанд.

4. Қайд карда шавад, ки аз тарафи кумитаи фиркаи Эрон ба кори рафиқ Лоҳутӣ диққати махсус дода нашуда ва ҳуччатҳои рафиқ Лоҳутиро, ки барои безътибор намонидани гуфтугӯҳои гузашта қувват дошт, аз назар нагузаронидааст».

Шояд Лоҳутӣ «душманони дӯстнамо» гуфта паҳнкунандагони чунин овозаҳоро, ки боиси ба амал омадани чунин қарори комиссияи назорати байналмилалӣ гардидааст, дар назар дошта бошад.

5. Як чумла аз охири мактуб кӯр шудааст, бинобар ин се нуқта гузошта шуд. Раҳим — Раҳим Ҳошим (1908-1993) олим ва тарҷумони шӯравии тоҷик.

6. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

7. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

Санаи ин мактуб июли 1930 тахмин карда шуд, зеро дар он сухан дар бораи Самарқанд рафтани «яке аз коркунони байналмилалӣ» меравад. Дар мактуби аз ин пеш фиристодаи муаллиф, яъне 4 июли 1930 низ ҳамин матлаб баён ёфта буд. Инчунин дар мактуб гуфта шудааст, ки он рафик аввали август ба Самарқанд рафтани аст.

8. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18, Куллийёт, ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

«Малая советская энциклопедия» — нашри дуёми он дар назар аст, ки соли 1933 то 1940 ва 1947 дар II ҷилд ба таъб расида буд. Мақолаи Лоҳутӣ роҷеъ ба Айни дар ҷилди I, Москва, изд-во «Советская энциклопедия», 1933, стр. 205 чоп шудааст.

9. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллийёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Куллийёт, ҷ. 6.

Нишони Сурхи Заҳмат — 18 октябри соли 1931 ҳукумати Тоҷикистон устод Айниро бо ордени Байраки Сурхи Меҳнат сарфароз карда буд.

10. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Ин шеърро, ки фиристодам, — кадом шеър буданаш маълум нашуд.

Садрулин — (Ҳочаев) Шаҳобуддин (1902-1982), дар он солҳо корманди матбуот.

11. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18, «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ин ҷо барои корректории китобам омадам — китоби «Адабиёти сурх» дар назар аст. Дар он солҳо як қисми китобҳои Нашр. Давл. Тоҷикистон дар Семфирепол чоп мешуд.

12. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Расули — Маъруф Расули (ваф. 1937) — корманди масъули хизб ва матбуот.

Шеъри «Ба Сталин» бо номи «Ноҳудо» чоп шудааст. *Ниг.*: «Девони Лоҳутӣ», 1938, саҳ. 269.

13. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Мактуби аз Симфирополю фиристодаи Лохутӣ 20 ноябри 1932 навишта шудааст, бинобар ин санаи таълифи ин мактуб охири ноябр ё аввали декабри 1932 тахмин карда шуд.

14. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Аминзода — Муҳиддин Аминзода (1904-1966) шоири тоҷик.

15. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Дар ин мактуб Муҳиддинов Абдулқодир ӯдовар шудааст. Муҳиддинов соли 1934 парронда шудааст, бинобар ин тахмин кардан мумкин аст, мактуб то соли 1934 навишта шудааст.

16. Сарчашмаи матн: Рӯзн. «Тоҷикистони сурх», 1935, 3 январ.

17. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Дар поёни ин мактуб рақами 29 гузошта шуда, моҳ ва соли таълифи он оварда нашудааст. Аз рӯи мактуби ҷавобии устод Айни санаи таълифи он «29 октябри 1937» муқаррар гардид. Устод Айни дар мактуби худ аз 6 ноябри соли 1937 чунин навиштааст: «Хати 29-уми ўқтабир навиштаатонро 5 нўябир гирифтам.

«Яке аз сабабҳои ин буд, ки дар Тошканд масъалаи мақолаҳои роҷеъ ба Шуморо дар газетаҳо хонда, бо рафиқони марбута машварат кардам» — соли 1937 дар рӯзномаи вилояти Самарқанд роҷеъ ба устод Айни тахти унвони «Садой аққа аз лонаи душман» мақолаи саропо тўхматангезе ҷоп шуд. Дар ин мақола эҷодиёти устод Айниро тамоман нодуруст маънидод карда, асарҳои ўро асарҳои ба ҳокимияти шўравӣ душманона ва худ устодро душмани синфӣ номида буданд.

18. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Дар «Куллиёт», ҷ. 6 ва «Мукотиба» поре аз ин мактуб ҷоп шудааст. Санаи таълифи ин мактуб аз «Куллиёт» ва мактуби ҷавобии устод Айни муқаррар гардид.

Мактуби аввалини Шуморо, ки гирифтам... — устод Айни дар мактуби худ аз 6-уми ноябри соли 1937 дар бораи тўхматҳои дар ҳаққи ў дар матбуот ҷоп шуда (*Нуз.* тавз. 17) ва бегуноҳии худ сухан ронда аз устод Лохутӣ илтимос кардааст, ки ба ў ёри расонад. Устод Айни, аз ҷумла чунин навиштааст:

«Ман аризаи навиштаи худро мехостам ба русӣ перевод кунонида ба ЦК Ўзбекистон, Тоҷикистон ва ҳам ба правленияи Союзи нависандагони советии СССР фиристонам. Аммо дидам, ки касе нест ин аризаи дурударозро дар ин вақт ба ман ба русӣ перевод карда диҳад. Бинобар ин он аризаро ба ҳамон ҳоли тоҷикӣ ва арабиаш ба Шумо фиристодам, ки дар вақти тафтиши қори ман ба Союз перевод карда, ё маъниашро фаҳмонда хоҳед дод».

Дар ҳошияи ин номаи устод Айни бо хати устод Лохутӣ суханони зарин сабт ёфтааст:

«Аризаи рафиқ Айнӣ навиштагиро (30 саҳифа) рафиқ Бону ба русӣ тарҷума кард ва ман як нусхаи онро бо истидъои худам баҳри ёрӣ ба вай ба Кумитаи Марказӣ додам, якero ба Ҳукумат дар секретариёти Иттифоки Нависандагони Советӣ маъруза карда, бегуноҳии ин пири мӯхтарамро гуфтам ва хидматҳои ӯро баён кардам. Ман бо телефон пурсидам, маълум шуд, ки аризаи мӯхтарам Айнӣ ба дасти раҳбари меҳрубони мо (И.В. Сталин – Х.О) расида».

Прутупупуф — Дмитрий Захарович Протопопов (тав. 1897) ходими партиявӣ ва давлатии шӯравӣ, солҳои 1936-46 котиби якуми ПК(б) Тоҷикистон буд.

19. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Санаи таълифи ни мактуб аз мактуби ҷавобии устод Айнӣ аз 2 июли 1938 муайян карда шуд.

Дар мактуби 17 май... — мутаассифона ин мактуби устод Лоҳутӣ дар дасти мо нест.

20. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Ин мактуб ҷавоби мактуби С. Айнӣ, ки 8 майи соли 1938 навишта шудааст. Пас санаи таълифи онро май-июни 1938 тахмин кардан мумкин аст. Масъалаи дигар мавзӯи баргардонидани номи колхоз... — С. Айнӣ дар ҳамон мактуб доир ба ин масъала навиштааст: «... дар Хучанд як колхозро, ки ба номи Шумо «Лоҳутӣ» будааст, бо як провокатсия номи Шуморо аз вай гирифта ба номи «Димитруф» мондаанд ва ҳол он ки дар Сталинобод театр, кӯча ва колхозҳо ба номи Шумо барқарор аст».

Роҷеъ ба Дехотӣ бошад — С. Айнӣ навиштааст: «Дар ҳамин рӯзҳо касе аз коркунони нашриёти Самарқанд омад, мегӯяд, ки аз тарафи Тоҷлит, ҳам оддели печати ЦК фармуданд, ки асарҳои Айнӣро дар китобҳои мактаб дароред. Баъд аз даровардан, боз касе, намедонам аз кучо бо телефон гуфт, ки ҳозир асарҳои Айнӣро нигоҳ дошта истед, албатта, ин провокатсия аст. Сиёсати партия дар Ӯзбекистон дигару дар Тоҷикистон дигар намешавад, хусусан дар ҳаққи шахсо ва асарҳо».

Бадии аҳволи Тоҷикистон дар ҳаққи нависандагон дар он ҷост, ки дар Союзи Нависандагон каси дуруст нест. Танҳо Шанбезода раис аст, ки вай танҳост. Нависандагони ҷавон ба пеши Шанбезода омада таклиф кардаанд, ки маҷлиси расмӣ ҷеғ зада Айнӣро фош кардан даркор аст. Шанбезода ҷавоб додааст, ки агар билети партиявӣ маро зи дастам гиранд ҳам то ягон хуччати расмие, ки исботи шуда бошад, ба дасти ман нарасад, ман ин корро нахоҳам кард.

Котиби Союз Дехотист, ки ба вай чӣ ном доданро худам ҳам намедонам. Агар дӯсти ман гӯям бояд «дӯсти нодонам гӯям, ки аз душмани доно бадтар аст».

Дехотӣ — Абдусалом Пирмуҳаммадзода (1911-1962) шоир ва нависандаи шӯравии тоҷик.

21. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Дар ин мактуб низ сухан дар бораи налогҳои давраи амири меравад, ки Лоҳутӣ дар мактуби аз 9 июни соли 1938 тавзеҳи онро аз Айнӣ илтимос карда буд. Пас ин мактуб моҳи июн ва ё аввали июли соли 1938 навишта шудааст.

22. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт» ҷ.6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

23. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

24. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Соли таълифи мактуб аз «Куллиёт», ҷ. 6 гирифта шуд. Ба давом додани пйеса ва навиштани сенария сар кардам — Лоҳутӣ бо номи «Биҳишт» доир ба гузашта ва имрӯзи Тоҷикистон пйесаи манзуме навиштани будааст, аммо онро ба анҷом нарасонидааст. Танҳо баъзе сурудҳо аз он пйеса дар чилди 6 «Куллиёт»-и ӯ чоп шудаанд. Вале ба навиштани чи гуна сенария шурӯъ кардани ӯ ҳоло маълум нест. Гевак — Гев, писари Лоҳутӣ. Китоби худро ба Шумо тақдим накардам — Муаллиф шоҷад «Девони Лоҳутӣ»-ро, ки соли 1938 аз чоп баромадааст, дар назар дошта бошад.

25. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Билети аъзогӣ — Билети аъзои Иттифоқи Нависандагони СССР, ки ҳоло дар музейи С. Айнӣ нигоҳ дошта мешавад.

26. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ғазали «Ёр аз дили ман хабар надорад» — ин ғазали классикӣ дар либреттои «Шӯриши Восеъ»-и М. Турсунзода ва А. Дехотӣ истифода шудааст ва аз чор байт иборат аст. Инак, баъд аз ба итмом расидани либретто бастакор С. Баласанян талаб кардааст, ки ба он се байти дигар илова шавад. А. Дехотӣ ба устод Лоҳутӣ муроҷиат кардааст.

Байтҳои зерин:

Ё васли ту қисмати башар нест,
Ё толеи ман ҳунар надорад...
Ё мавсими сабри ман хазон шуд,
Ё нахли умед бар надорад.

бо баъзе тағйирот дар либреттои «Шӯриши Восеъ» истифода шудааст. Дар мисраи якум ба ҷои «қисмати башар» «толеи башар» ва дар мисраи чорум ба ҷои «нахли умед» «боғи умед» оварда шудааст.

«Достони гул» - *Низ.* «Девони Лоҳутӣ», китоби дуюм, сах. 130.

27. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ғазалро, инак, тамом карда бароятон мефиристам. — Ғазали «Ҷуз ишқ ҷаҳон ҳунар надорад» дар назар аст. *Низ.*: «Куллиёт», ҷ. 2, сах. 187.

28. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ҷавонони шоири тоҷик бо нишонҳои давлатии шӯроӣ сарафроз шуданд. — Бо уқаси Президиуми Шӯрои Олии СССР аз 1-уми феввали соли 1939 М. Турсунзода бо ордени «Байроқи Сурхи Меҳнат», А. Дехотӣ ва М. Раҳимӣ бо ордени «Нишони фахрӣ» мукофотонида шуданд.

Як нусхаи нав аз ғазали навро мефиристам — Ин ҳамон ғазали «Ҷуз ишқ ҷаҳон ҳунар надорад» аст, ки байтҳои он ба тартиби дигар паси ҳам ҷида шудаанд.

29. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Соли таълифи ин мактуб саҳван дар «Куллиёт» 1940 рафтааст. «Ё қалбаи васл дар надорад» — яке аз мисраҳои ғазали «Ҷуз ишқ ҷаҳон ҳунар надорад». *Низ.*: «Куллиёт», ҷ. 2, сах. 187.

Оид ба ин ғазал устод Айни дар мактуби худ аз 11 феввали 1939 чунин навиштааст: «Ё бар руҳи ман намешавад боз, Ё қалбаи васл дар надорад» ҳарчанд аз ҷиҳати шеърӣ мисли ҳамқаторони худ дар пояи аълост ва ҳарчанд мутолиақунандагони ҳолис мефаҳманд, ки гап дар бораи ишқ, мевад, дар ин ғазал мувофиқ нест. Ин бояд дар қатори он байтҳое, ки барои ғазали ҷудогона мондаед, дароварда шавад. Ё ин ки дар ҷои калимаи «бахт» калимаи «васл» дароварда ба ин тариқа: «Ё бар руҳи ман намешавад боз, ё қалбаи васл дар надорад» хонда шавад. Ва инчунин ба хоҳири ман мегузарад, ки агар байти «Ё тири ту бигзарад ниҳонӣ, Ё синаи ту сипар надорад» «Ё тири ту бигзарад ниҳонӣ, Ё синаи ман сипар надорад» мешуд, бо байтҳои болоии худ (бо таъбири тоҷикӣ) «бе ширеш мечаспид».

30. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18. Дар «Куллиёт» поре аз ин мактуб ҷоп шудааст.

Имрӯз барои озмоиши табъ ғазале гуфтам — устод Лоҳутӣ бо ин мактуб ғазали «Кораш ҳама ноз аст»-ро фиристодааст. *Ниг.*: «Куллиёт», ҷ. 2, саҳ. 196. Дар ҳошияи ин ғазал устод Айнӣ бо дасти худ байти зеринро навиштааст:

Ин шеъри тару тоза зад оташ ба ниҳодам,

Дар даҳр чунин оби шарарбор кӣ дидаст?

«Сар бидех» — ин ибора дар байти ҳаштуми ғазал истифода шудааст.

31. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18;

32. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Бо 40 дараҷа табъ дар сонотурӣ — Лоҳутӣ ғазали «Дар фироқи ҷон»-ро навиштааст ва байти дуввуми он ин аст:

Бемориву бедориву танҳоиву зулмат,

Куштанд маро, эй шаби торик, сахарат ку?

Ҳоло (рӯзи 10 феввали 1939) — ба назари мо ин ҷо Лоҳутӣ ба ҷои 10-уми март, саҳван 10 феврал навиштааст.

Аввал ин ки дар болои саҳифа бо хати римӣ санаи «7/III-39» навишта шудааст. Дигар ин ки ин ғазал ва мактуб ба устод Айнӣ бо мактуби дигари Лоҳутӣ аз 6 марти 1939 дар як покети фиристода шудааст. Дар мактуби мазкур бошад, сухан дар бораи тасҳеҳ даровардан ба ғазали «Кораш ҳама ноз аст»... меравад, ки онро Лоҳутӣ 1 марти 1939 фиристодааст. Бинобар ин ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки санаи навишта шудани ин мактуб 10 март аст, на 10 феврал.

Устод Лоҳутӣ бо ин мактуб ғазали «Ба рӯят гуфтаам хуснат ҷу моҳ аст»-ро низ фиристодааст. Дар поёни шеър 6/III-39 навишта шудааст.

33. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ин ғазалро — ғазали «Замину осомонро гар бикобам» дар назар аст. *Ниг.*: «Куллиёт», ҷ. 2, саҳ 194.

34. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

35. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

«Оби шарарбор» — *Ниг.* ба тавзеҳоти 30. Инак, барои Шумо як шеърӣ нав мефиристам — бо ин мактуб шеърӣ «Посбони Ватан» фиристода шудааст. Дар поёни шеър 1-10 март навишта шудааст.

36. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Дар «Куллиёт», ҷ. 6 ва «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ» поре аз ин мактуб чоп шудааст.

Туйғун — шоири ўзбек.

Ғанӣ Абдулло (1912-1984) — нависанда ва драматурги тоҷик. Носируф — Саид Тўрабоевич Носиров (1901-1938) соли 1934 раиси комитети ташкилии Иттифоқи нависандагони ҷумҳурият буд, як муддат раиси Иттифоқи нависандагон низ интихоб шудааст. Маърузаи раф. Ждануф дар съезди партия — съезди 18-уми ВКП (б) дар назар аст, ки 10-21 март соли 1939 дар Москва барпо гардида буд.

Бруйдо — Григорий Исакович (тав. 1884) ходими партиявӣ ва давлатӣ. Аз декабри 1933 то ноябри 1934 котиби якуми КМ ПК (б) Тоҷикистон буд.

36. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

Аз мукотибаи Лоҳутӣ ва Айни маълум мешавад, ки Лоҳутӣ ба Айни ҳазор сӯм барои харч қардан фиристодааст.

38. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Дирӯз ҳазор сӯмро гирифтам — суҳан дар бораи ҳамон пул меравад, ки Лоҳутӣ ба Айни фиристода буд. Барои пазироии хоҳарам нарафтам — ҳамсари Айни Салоҳат Айни дар назар аст.

39. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

Шутко — Щетка — бурос. Авқот биёваред — хӯрок биёваред.

«Хати халқи тоҷик ба падари халқҳо Сталини бузург» — назму-нандагон шоирон: С. Айни, А. Лоҳутӣ, М. Турсунзода, М. Раҳимӣ, Ҷ. Сухайлӣ. Дар матбуот бо номи «Ба пешвои халқҳо, ба дӯст, ба муаллим ба Сталини қабир», чоп шудааст. *Ниг.*: Мачмӯи шеърҳои «Сталини мо», Сталинобод, 1949, сах. 47-70.

Дар болои мактуб 17 январи 1940, вале дар охир 20 январи 1940 навишта шудааст. Шояд навиштани мактубро 17-ум шурӯъ карда, 20-ум ба охир расонидааст.

40. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Аз мактуби Айни аз 26 феврал 1940 ба Лоҳутӣ маълум мешавад, ки телеграмма моҳи феврал дода шудааст.

41. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

Ниг. ба тавзеҳоти 40.

42. Акнун дар бораи хати ба рафиқ Сталин бошад... — *Ниг.* ба тавзеҳоти 39. Прутупуф — *Ниг.* ба тавзеҳоти 18.

Қурбонуф — Маҳмадалӣ Қурбонӣ (1905-1976) ходими партиявӣ ва давлатии шӯравӣ, солҳои 1937-46 раиси Совети Комиссарони халқи ҷумҳурияти Тоҷикистон буд.

43. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

«Хати халқ ба р. Сталин» — *Ниг.* ба тавзеҳоти 39. Голфрэнк — шояд ходимаи Лоҳутӣ бошад.

44. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18.

Устод Айнӣ дар мактуби худ аз 4 августи 1940 дар бораи ба устод Лоҳутӣ фиристода шудани «Марги судхӯр», «Ятим» ва «Фирдавсӣ» сухан рондааст. Лоҳутӣ дар мактуби худ аз 17 августи 1940 гирифтани китобхоро хабар медиҳад. Шояд ин телеграмма пеш аз мактуб фиристода шуда бошад.

45. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Ин дафъа илова бар ғизои ҷисмӣ ғизои рӯҳии мо ҳадаҳои пуркимати Шумо шуданд — китобҳои «Марги судхӯр», «Ятим» ва «Фирдавсӣ», ки устод Айнӣ фиристодааст. «Девон»-и дуум — ҷилди дууми «Девон»-и А. Лоҳутӣ, ки соли 1940 Нашр. Давл. Тоҷикистон нашр кардааст.

46. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6, «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Декодо — Даҳаи адабиёти тоҷик дар Москва.

Як тарона барои декодо навиштаам. — Ин тарона «Гуселкунандагон» ном дорад. *Ниг.*: маҷм. «Асарҳои мунтахаб», Нашр. Давл. Тоҷикистон, Сталинобод, 1949, сах. 337.

47. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Дирӯз нусхаи лотинии ин таронаро — таронаи «Гуселкунандагон» дар назар аст.

48. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Камина — Муҳаммад Валӣ (1770-1840) шоири туркман. Анварӣ — Авҳадуддин Алӣ ибни Муҳаммад ибни Исҳоқи Абевардӣ (1126, Абеважди Хурӯсон — ваф. тақр. 1040, Ғазнин) шоири форсу тоҷик. Рӯдакӣ — Абдуллоҳ Ҷаъфар ибни Муҳаммад (858, деҳаи Рӯдак, ҳозира Панҷрӯди райони Панҷакент – 941, ҳамон ҷо) шоир, асосгузори адабиёти форсу тоҷик.

Нависанда ва шоири чавони мо Юсуфӣ — Ҳабиб Юсуфӣ (1916-1945) дар мақолаи худ «Барои поэзияи муносиби давр» дар бораи лирикаи ишқии Лоҳутӣ чунин навишта буд: «Аммо вақте ки мо бо асарҳои чаҳоншумули устод Лоҳутӣ фахр мекунем, як қисм асарҳои охиринаи ӯро ҳам аз назар дур партофта наметавонем, ки дар ин асарҳо он сарояндаи баландовози ҳаёти нав, ба қуллаҳои баланд расонандаи поэзияи революционии тоҷик дар қафаси лирикаи «софи» бадбинона ва ба чавонони имрӯзаи мо бегона менамояд. Вақте ки мо сатрҳои

**Хуршеди ман кучоӣ? Сард аст хонаи ман,
Дур аз руҳат сарои дард аст хонаи ман**

-ро меҳонем, дар ҳайрат мемонем, ки оё онҳоро ҳам ҳамон табъ оташбор ва сарояндаи

**Нӯшам ба шодмонии ин дам шароби сурх,
К-аз шарқи инқилоб дамад офтоби сурх**

эҷод кардааст? «*Ниг.*: Мачм. Ҳ. Юсуфӣ. Роҳи нотамо. Нашриёти «Ирфон», Душанбе, 1973, саҳ. 222.

Ғазали дар сонотарӣ гуфтагиамро — Лоҳутӣ бо ин мактуб ғазали «Аз ҳар гапи он тоза шавад чон, чӣ лаб аст ин»-ро фиристодааст. *Ниг.*: «Куллиёт», ҷ. 2, саҳ. 205.

49. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Устод Лоҳутӣ дар «Ҳадяҳои Заррина» ном манзумааш қаҳрамони асарҳои устод Айнӣ «Одина» ва «Ятим»-ро истифода кардааст:

**Дил нагунҷад зи шавқ дар сина,
Гардад иҷро ҳаёли дерина,
Шуда Қорун Ятиму Одина.**

50. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

51. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Ҳати халқ» — *Ниг.* ба тавзеҳоти 39.

52. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

53. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. «Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ».

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

54. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Телеграмма, тарҷума аз забони русӣ.

55. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Телеграмма, тарҷума аз забони русӣ. Ба муносибати 70-солагии Садриддин Айни.

56. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Лоҳутӣ ҳамроҳи мактуб шеърӣ «Ба ҳафтаду панҷсолагии фозил ва адиби мӯхтарам Садриддин Айни»-ро фиристодааст. *Ниг.* маҷм. «Нидои зиндагӣ», Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1956, сах. 20.

57. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18. Телеграмма, тарҷума аз русӣ.

58. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18. Телеграмма, тарҷума аз русӣ.

59. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 22. И. Ализода — Иброҳим Ализода, муҳоҷири эронӣ, собиқ корманди Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи илмҳои Тоҷикистон. «Париӣ бахт» — достони Лоҳутӣ. Сирус Баҳром (1.1 1885-1981), адабиётшиноси шӯравии тоҷик, доктори илмҳои филология.

60. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 22. Меҳмон — маълум нест, ки ин исм аст ва ё барои ошкор накардани исми шахси пинҳонкоре ҳамин тавр номидааст. Шояд яке аз муҳоҷирони сиёсии Эрон бошад.

61. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 22. Алӣ, Ардашер — шояд аз муҳоҷирони эронӣ, дӯстони шоир бошанд.

62. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 22.

63. Сарчашмаҳои матн: «Куллиёт», ҷ. 6; «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ»

64. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

65. Ёдат меояд, ки урдуи махсуси Шарқи Дур — зарбаи армияи шӯравӣ соли 1929 ба иғвогарҳои ҳарбии Хитой дар сарҳади Хитою Шӯравӣ дар назар аст.

66. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Матни асосӣ: «Куллиёт», ҷ. 6.

67. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

68. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Моҳи июни соли 1935 Лоҳутӣ дар ҳайати вакилони Иттиҳоди Шӯравӣ барои иштирок кардан дар конгресси байналхалқии мудофиаи маданият ба Париж рафта буд. Киршон — Владимир Михайлович (6/19/VIII.1902 — 28.VII.1938) драматурги шӯравии рус. Караваева — Анна Александровна (тав. 15/27/XII.1893) нависандаи шӯравии рус. Всеволод Иванов Вячеславович (12/24/II. 1895 — 15.VIII.1963) нависандаи шӯравии рус. Корнейчук — Александр Евдокимович (12 /25/V.1905) драматурги шӯравии украин.

69. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

70. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

71. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

72. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

73. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Вишневский — Всеволод Витальевич (8/21.XII.1900 — 28.II.1951) нависандаи шӯравии рус. Киштии «Марат» — соли 1936 В.с. Вишневский ва Лоҳутӣ меҳмони дарёнавардони киштии номбурда шуда буданд.

74. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Вилхельм Пик (3.I.1876 — 7.9.1960) — ходими ҳаракати корғарии Германия ва байналхалқӣ, ходими партиявӣ ва давлатии РДГ. А. Лоҳутӣ бо ӯ шиноси наздик буд.

75. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Як таронаи дигар барои пйеса навиштам — шоир тахти унвони «Биҳишт», пйесаи манзуме роҷеъ ба гузаштаю имрӯзи Тоҷикистон навиштаи будааст. Аммо онро ба итмом нарасонида, танҳо чанд тарона навиштаасту халос.

76. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Имрӯз аср сьезди нависандагонро мӯхтарам Айнӣ мекушояд — сьезди дуоими нависандагони Тоҷикистон дар назар аст. Рӯзи 27 «Ромео ва Ҷулъет»-ро ба намояндагон нишон медиҳанд — пйесаи В. Шекспир «Ромео ва Ҷулъет»-ро театри драмавии академии давлатии ба номи Лоҳутӣ ба сахна гузоштааст. Тарҷумаи он ба қалами А. Лоҳутӣ ва С. Бону тааллуқ дорад.

77. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Ҳамроҳи ин дастхати Лоҳутӣ дар архив дар варақи алоҳида чунин навшитаҳои С. Бону маҳфӯз аст.

«Дар ҷавоби мактуби Робиа Бурнашева аз 28/XII-56, ки хоҳиш карда буд устод дар хондани дастнависи ноҳони матни суруди Орифи Қазвинӣ ба вай ёри расонад. Охирин дастнависи устод.

78. Сарчашмаи матн: рӯзн. «Тоҷикистони советӣ», 1987.

Бухоризода — Абдурахмон Бухоризода, забоншиноси тоҷик.

79. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 5.

Абдусалом Дехотӣ (1911-1962) — шоири шӯравии тоҷик.

«Ду нишон» — *Ниг.* «Куллиёт», ҷ. 3, сах. 121. Дайламон — Қосим Тоҳирович (1904, Дайламон, Эрон) иштирокчии барқарор ва мустаҳкам кардани Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон, рӯзноманигор. Солҳои 1935-37 директори Нашриёти давлатии Тоҷикистон.

Нерсисян — Нерсес Самвелович.

80. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 5.

81. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

«Ду нишон» *Ниг.* ба тавзеҳоти 79.

82. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

Ромен Ролан (1866-1944) — яке аз нависандагони демократии Франсия.

83. Сарчашмаи матн: «Шарки сурх», 1957, №12, сах. 71-72.

А. Дехотӣ ба устод Лоҳутӣ шеърӣ «Эҳ, марг ба марг»-ро фиристодааст, ки ба вафоти ходими давлатӣ ва хизбии шӯравӣ Серго Орчоникидзе (1886-1937) навишта шудааст. *Ниг.* А. Дехотӣ. Куллиёт, ҷ. 1. Душанбе, «Ирфон», 1965.

84. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

Наимӣ — Қодир (тав. 5 майи 1914) нависандаи шӯравии тоҷик.

85. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

Мақолаи Сотим — Сотим Улуғзода (1911-1997), нависандаи тоҷик.

86. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

«Кова» — асари Лоҳутӣ «Коваи оҳангар» либретто барои опера, мусиқии С. Баласанян ва Ш. Бобокалонов. *Ниг.* «Куллиёт», ҷ. 3, сах. 218, «Восеъ» — «Шӯриши Восеъ» либретто барои опера, асари М. Турсунзода ва А. Дехотӣ, мусиқии С. Баласанян, «Лола» — балети С. Урбах ва С. Баласанян. Глиэр — Рейгольц Морицевич (11.1.1875 — 26.6.1956) оҳангсози шӯравӣ, дирижер, ходими чамъиятӣ, Артисти халқии СССР. Ҷалилов — Рачабалӣ тавал. (30.6.1905) ходими хизбӣ ва харбӣ, Ғафуров — Бобочон (31.12.1909 — 12.8.1977) ходими намоёни хибӣ ва чамъиятӣ, олими бузурги тоҷик.

87. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 5.

Шояд ин мактубча ҷавоб ба китоби фиростодаи Дехотӣ бошад.

88. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Жола — Бадёъ (тав. 1922) шоираи эронӣ, узви Иттифоқи нависандагони СССР.

89. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

90. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Вултер — (тахал., ном ва фам. аслиаш Мари Франсуа Аруэ; 21.II.1964 — 30.5.1778) нависанда, файласуф ва муаррихи франсавӣ.

91. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

Занд — Михаил Исаакович, адабиётшинос, доир ба ҳаёт ва эҷодиёти А. Лоҳутӣ ба забони русӣ бо номи «Абулқосим Лоҳутӣ» асари илмӣ навиштааст. Нашриёти Давлатии Тоҷикистон, 1957.

Алӣ Наврӯз (Ҳасани Муқаддам) — адиби пешқадами Эрон, соли 1926 вафот кардааст. Дар вақти муҳочирати Лоҳутӣ ба Истамбул ҳамроҳи ӯ маҷаллаи «Порс»-ро нашр кард. Чанд шеърӣ Лоҳутиро ба забони франсавӣ тарҷума кардааст.

92. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ч. 6.

Аз комитаи марказии партия хабар доданд, ки дар нашриёти адабиёти забонҳои хориҷӣ китоби маро ба хати арабӣ чоп кунанд. — Маҷмӯаи шеърҳои шоир «Сурудҳои озодаи ва сулҳ», ки соли 1954 дар Москва ба таърифи расидааст, дар назар аст... Муқаддимаи худро барои китоби форсӣ ҳозир карда бифиристанд. — Маълум мешавад, ки М. И. Занд бо қадом сабабе ин хоҳиши Лоҳутиро иҷро накардааст. Дар китобҳои баъд аз ин бо ҳуруфи арабӣ ба таърифи расидаи шоир муқаддимаи ӯ дида намешавад.

93. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ч. 6.

94. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ч. 6.

Тарҷума аз забони русӣ.

95. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ч. 6.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

96. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ч. 6.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

97. Ин мактуб аз хотираҳои Я. Исоев, ки тахти сарлавлҳои «Ман дар тани шеър ҳамчу қон хоҳам монд» дар рӯзи «Ҷумҳурия» 3-декабри 1991 чоп шудааст, гирифта шуд.

98. Сарчашмаи матн: Вопросы истории, 1969, №5.

Дар поварақи ин мақола қайд шудааст, ки мактуб аз архиви шахсии Лоҳутӣ гирифта шудааст. Тарҷумаи ин мактуб ба забони тоҷикӣ аввалин бор дар мақолаи А. Сайфуллоев «Тахти байрақи Ленин» («Адабиёт ва санъат», 1987, 3 декабр) оварда шудааст.

Коломийцев — Иван Осипович (1896-1919) аввалин дипломати шӯравӣ дар Эрон, дар моҳи июли соли 1919 аз тарафи гвардиячиёни сафеди рус дар Эрон кушта шуд.

99. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ч. 6.

Мирзозода — Холиқ (1911-1993), адабиётшиноси шӯравии тоҷик.

100. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ч. 6.

Наримонов — Наримон (1871-1925), инқилобчӣ, арбоби давлатӣ ва нависандаи Озарбойҷон. «Бесутун» — ин рӯзнома аз соли 1918 дар шаҳри Кирмоншоҳ бо ташаббуси А. Лоҳутӣ нашр мешуд ва афкори гурӯҳҳои пешқадами ҷамъиятро ифода мекард. Дар солҳои баъд ҳам бо шеърҳои Лоҳутӣ дар сарлавлҳои нашр мешуд (*Ниг.* «Куллиёт»-и илмӣ, ч. 1, саҳ. 64). Керенский — Александр Федорович (4.5.1881-11.6.1970), яке аз вазирон ва баъд раиси ҳукумати муваққати буржуазӣ буд (1917); дар октябри соли 1917 ба муқобили советҳо балво ҳезонд ва 14 ноябри ҳамон сол, баъди торумор шуданаш, ба хориҷа фирор кард. Маҷаллаи «Порс» — *Ниг.* ба тавз. 90. Почочонзода — Набӣ, рӯзноманигор ва тарҷумони тоҷик, ҳамон вақтҳо мудири Нашриёти Давлатии Тоҷикистон буд.

101. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18. Тарчума аз забони русӣ. «Мактуби халқи тоҷик» — *Ниг.* ба тазвехоти 39.

102. Мукамал — Давлатова омӯзгори Институти омӯзгории ба номи Шевченко, хангоми донишҷӯияш як муддат меҳмони хонаи шоир будааст.

Институти педагогии занҳо — ин институт соли 1953 дар Душанбе кушода шуда, соли 1957 бо институти омӯзгории ба номи Шевченко муттаҳид карда шуд.

103. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18. Аввалин бор дар рӯзн. «Тоҷикистони советӣ», 1987, 3 декабр ба таъб расидааст.

Муллоқандов — Авнер Коенович (тав. 1911) Артисти Халқии Тоҷикистон ин ду мактубро (101-102) лутфан ба Архиви Лохутӣ (фонди 18) тақдим кардааст. Аввалин бор дар рӯзн. «Тоҷикистони советӣ», 1987, 3 декабр ба таъб расидааст.

«Сулико» — *Ниг.* «Куллиёт», ҷ. 4, саҳ. 140.

104. Тарчумаи як таронаи халқии италяний (неаполитанӣ) — «Суруди неаполӣ» *Ниг.* «Куллиёт», ҷ. 4, саҳ. 141.

Музафара Рустамова — рӯзноманигор тоҷик, ҳамон солҳо муҳаррири маҷ. «Бо роҳи ленинӣ» буд.

105. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18. тарчума аз забони русӣ.

Навбарӣ — Навбарӣ Раҳим Хусейн, таҳаллуси адабиаш Соҳиб Ҷамол (с. тав. 1906), муҳочирӣ эронӣ, муаллифи романҳои «Духтари Фаластин», «Садбаргҳои сиёҳ», «Се гули меҳак», «Президент» ва дигарҳо. Дар солҳои 20-ум дар Тоҷикистон дар соҳаи маориф кор кардааст.

106. Сарчашмаи матн: «Куллиёт», ҷ. 6.

107. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Нерсес — Нерсес Самвелович Нерсисян (тав. 1898) зодаи Эрон аст. Дар ҷавонӣ ҳамкор ва ҳамсафи А. Лохутӣ будааст, дар ҳаракати миллию озодихоии Эрон дар солҳои 20-ум фаъолона ширкат варзидааст. Муаллифи китоби «Рустам ва Дилоро». Собиқ коркунӣ хизмӣ дар Тоҷикистон.

108. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

109. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

110. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Нурматов — ҳамон вақт директори Нашриёти давлатии Тоҷикистон буд. Дар ин мактуб сухан аз хусуси маҷмӯаи «Нидои зиндагӣ» меравад, ки Нашриёти давлатии Тоҷикистон онро соли 1956 нашр кард.

111. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Османова — Зоя Григорьевна Османова (тав. 13.04.1924) шарқшинос, эроншиноси рус, доктори илмҳои филологӣ.

112. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 28. Боқӣ Раҳимзода (1910-1980) шоири шӯравии тоҷик.

Тарҷума ва асли ин шеърӣ шеворо — бо ин мактуб тарҷума ва асли шеърӣ А.С. Пушкин. «Дар ҳавои дилкаши фаввораҳо»-ро фиристодааст. *Ниг.*: «Куллиёт», ҷ. 4, саҳ. 33.

113. Сарчашмаҳои матн: Архив, фонди 18, «Куллиёт», ҷ. 6.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Тарҷума аз забони русӣ. Ромен Роллан (1866-1944) — нависандаи франсуз.

114. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18; «Куллиёт», ҷ. 6.

Матни асосӣ: Архив, фонди 18.

Тарҷума аз забони русӣ.

115. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18. Тарҷума аз забони русӣ.

Гарегин Савиевич — Гарегин Савиевич Севунс (1911-1969), нависандаи шӯравии арман, муаллифи романи «Техрон».

116. Сарчашмаи матн: Архиви Мирзо Турсунзода.

Мирзо Турсунзода (1911-1977) — шоири шӯравии тоҷик.

117. Сарчашмаи матн: Архиви Мирзо Турсунзода.

Шеърҳои дар мактуб зикр ёфта бо чунин сарлавҳо дар маҷаллаи «Шарқи Сурх», 1955, №2 чоп шудаанд.

«Офтоб дар қатра», «Ниҳоли бахти Ватан медиҳад самар», «Дунёи қарни бист», «Деви Амрико», «Хост янки каме шикор кунад», «Дуздон дар иштибоҳанд», «Шаби ман», «Ғазал», «Магар мешуд»?

118. Сарчашмаи матн: «Куллиёт» ҷ. 6.

Алӣ Тукумбоев (тахалл. Балқа; тавалл. 1904) нависандаи шӯравии Қирғиз.

119. Ин мактуб аз хотираҳои Ҷ. Шанбезода «Адиби сурх», ки дар маҷаллаи «Шарқи сурх», 1967, №12 ва китоби «Ёди устод Лоҳутӣ (Д. «Адиб», 1987) чоп шудааст, гирифта шуд. Мактуб нопурра аст. Ҷ. Шанбезода дар хотираҳои худ навиштааст, ки «... устод Лоҳутӣ ҳатво камбудихои ҳар шаш бандро пурра нишон додааст». Вале дар мактуб мулоҳизаҳои устод Лоҳутӣ танҳо доир ба чор банди шеърӣ Ҷ. Шанбезода оварда шудаасту ҳалос.

Шанбезода — Ҷамшед Шанбезода (тахалл. Нодир (1908-1990)) шоири шӯравии тоҷик.

120. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Шомухаммадов — адабиётшиноси шӯравии ўзбек.

121. Ин мактубро Ш. Ҳусейнзода 15-майи соли 1978 ба шӯъбаи мероси адабии Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ тақдим кард.

Шарифҷон Ҳусейнзода (1907-1989) — адабиётшиноси шӯравии тоҷик.

122. Ин мактуб ва мактуби №123 аз хотираҳои Раҳим Ҷалил, ки дар китоби «Ёди устод Лоҳутӣ» чоп шудааст, гирифта шудаанд. Имрӯз субҳ дар газетаи «Правда» - дар рӯзномаи «Правда» 15 сентябри соли 1937 №2551 таҳти сарлавҳаи «Дар Тоҷикистон занони советиро кӣ таъкиб мекунад?» ба таъб расидааст ва ба қалами В. Верховский тааллуқ дорад. Ман дар таъсири хондани ин хабар бадеҳатан чаҳор рубоӣ навиштам — *Низ.*: «Куллиёт», ҷ. 2, саҳ. 181. «Ба он занон ва духтарони тоҷик, ки дар таъсири рӯҳониён аз нав фаранҷӣ пӯшиданд».

123. Хоҳишмандам ин рубоӣхоро чоп кунед — *Низ.*: «Куллиёт», ҷ. 2, саҳ. 181. «Ба душманони озодии занону духтарон».

124. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

125. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

Гулча — Гулрӯ, духтари Раҳим Ҷалил.

126. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

Пӯлотуф — Тоҳир Пӯлотов, собиқ корманди хизбӣ ва маориф. Мирмуллоев — собиқ корманди хизбӣ, маориф ва нашриёт.

Бобокалонов — Пӯлод Бобокалонов (1899-1957), дар ҳамон солҳо раиси яке аз колхозҳои Хучанд буд.

127. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

128. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

Ҳочӣ Содиқ (1913-1991), нависандаи шӯравии тоҷик. Бахлулзода — собиқ рӯзноманигор, Розия — ҳамсари Раҳим Ҷалил.

129. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

130. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

Рустам — писари Раҳим Ҷалил.

131. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

132. Сарчашмаи матн: Архиви Раҳим Ҷалил.

133. Сарчашмаи матн: Архив, фонди 18.

Тарчума аз забони русӣ. Номи адиб муайян карда нашуд.

... Театри давлатии опера ва балети Тоҷикистон аз рӯи либреттои ман операро ба сахна гузошт. — Операи «Коваи оҳангар» дар назар аст.

МУНДАРИЧА

Чанд сухан аз мураттиб.....	3
Номаҳо	5
Тавзеҳот.....	94

Абулқосим Лоҳутӣ

НОМАҲО

Мусаввир	<i>Б. Олимов</i>
Муҳаррири ороиш	<i>А. Муҳаммадиев</i>
Муҳаррири саҳифабандӣ	<i>М. Саидова</i>
Мусаҳҳах	<i>Ш. Сангинмуродов</i>
Тарроҳ	<i>Ф. Раҳимов</i>

Ба матбаа 4.07.2004 супурда шуд. Ба чопаш 16.08.2004 имзо шуд. Андозаи 60x84^{1/16}. Коғазӣ офсетӣ. Ҳуруфаш адабӣ. Чопи офсетӣ. Чузӣ чопии шартӣ 7,0. Чузӣ наشريю ҳисобӣ 6,5. Адади нашр 400 нуса. Супориши №12/04.

Нашриёти «Адиб»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.

Дар матбааи нашриёти «Эҷод» чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36. Тел.: 21-95-43.
E-mail: ejod@tajik.net.